

ՇԱՐԱՀՅՈՒՍՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԸ*

Հոգեբանորեն և տրամաբանորեն դատելով՝ նախադասություն է կոչվում բառի մի շարք, որ կազմում է մի միություն և մի ամբողջական միտք է տալիս: Լեզվաբանորեն դատելով՝ նախադասություն է կոչվում բառերի մի շարք, որոնք կազմում են նույնպես մի միություն, քերականորեն կապված են իրար և ուրիշ մի շարքից քերականորեն կախում չունեն: Ամեն մի նախադասություն կազմում է մի առանձին և ազատ միություն, որ արտահայտվում է մի դադարով (rausa) հաջորդ և նախորդ նախադասությունից:

Բառ ասելով հասկանում ենք ձայների մի այնպիսի հավաքում, որ ունի ինքնին, առանձին իմաստ, անկախ է և անբաժանելի: Այսպես՝ գրաբար սիրեցես մի բառ է, որովհետեւ՝

1) ինքնին ունի մի միակ, առանձին իմաստ, մինչդեռ աշխարհաբար «պիտի սիրես» բառը ձևի մեջ պիտի ունի ուրիշ իմաստ, սիրես՝ ուրիշ իմաստ, և նրանց միացումը՝ ուրիշ իմաստ.

2) անկախ է, որովհետև իր այդ նշանակությունը տալու համար ո՞չ մի օժանդակ բառի կամ նախդիրի պետք չունի, մինչդեռ պիտի սիրես ձևի մեջ պիտի օժանդակի մասնակցությունը անհրաժեշտ է այս իմաստի համար.

3) անբաժանելի է, որովհետև կարելի չէ նրա որևէ վանկը տեղափոխել կամ միջին որևէ ուրիշ մասնիկ կամ նախդիր ներմուծել, մինչդեռ աշխարհաբար սիրես-ը կարելի է դարձնել «սիրես պիտի» և կամ նոր տարրեր ներմուծելով ասել՝ պիտի սիրես-ը նրան սիրես, պիտի ինձ սիրես, պիտի ինձ միայն սիրես և այլն:

Նախադասության բառերի թիվը շատ փոփոխական է, նա կարող է բաղկացած լինել միայն մի բառից. այսպես միայն մի կոչական, (ինչպես՝ Ղաղարէ), կամ միայն մի գոյական «ուշադրություն», կամ մի բացականչություն, մի հրամայական կամ միայն մի բայ (ինչ. եկ (արի')) հաստատական կամ ժխտական մի մակրայ (այո՛, ո՛չ), բավական են մի առանձին նախադասություն կազմելու: Լատիներեն ։ (որ մի ձայն և մի տառ է միայն նշանակում) «գնա» մի ամբողջ նախադասություն է: Մյուս կողմից կարելի է բառերի թիվը ըստ կամս ավելացնել, և դրա համար սահման չկա:

Նախադասությունը իր կազմությամբ լինում է երկու տեսակ. անվանական և բայական: Անվանական նախադասությունը ցույց է տալիս, թե այսինչ անձը կամ իրը այստեղ հատկություն ունի, իսկ բայական նախադասությունը ցույց է տալիս մի գործողություն: Նախադասությունը կոչվում է անվանական, երբ

* Շարահյուսություն-ը թարգմանությունն է syntaxe բառի, որ կազմված է հունարեն սուն «չարք» և բայսություն-ը «չարել», «դասավորել» բառերից. ոմանք թերեւ կարծել են լատիներեն «չյուսել» բառն է և թարգմանել են «չարահյուսություն»:

բաղկացած է լինում գոյականից ու ածականից, իսկ բայական է կոչվում, երբ ստորովալը բայ է: Անվանական նախադասությունը սովորական էր հնդեվրոպական նախալեզվում, որից ժառանգաբար անցավ հին լեզուներից և դեռ շարունակվում է, օրինակ ուստերենի մեջ: Օհ յ տեօյ նա քեզ մոտ է: Մյուսները բայական նախադասությունից նմանությամբ ստեղծեցին էական բայը:

Սակայն այստեղ էլ լեզվից լեզու տարբեր է ճաշակն ու սովորությունը. Փրանսներենը չի սիրում լրացուցիչների երկար մի շարք, այսպես նաև անգլերենը, ավելի ազատ է գերմաներենը և շատ ավելի ազատ թուրքերենը, մանավանդ պաշտոնական լեզուն: Հայերենը թեև կարող է, ինչպես վերի օրինակից երեաց, չափազանց երկարել լրացուցիչների թիվը, բայց դա բարձր ճաշակի համար խորթ է համարվում: Այստեղ էլ արևմտահայերը, մանավանդ հները և թուրքերենի հետևող գրողները, ավելի երկարաբան էին, քան արևելահայերը:

... * զանազան լրացուցիչներով և լրացուցիչների լրացուցիչներով: Ահա մի օրինակ աստիճանի լրացուցիչներով.

1. Լսեցի հաչոցը:
2. Լսեցի շան հաչոց:
3. Լսեցի հարևանի շան հաչոցը:
4. Լսեցի եկած հարևանի շան հաչոցը:
5. Լսեցի նոր եկած հարևանի շան հաչոցը:
6. Լսեցի զյուղից նոր եկած հարևանի շան հաչոցը:
7. Լսեցի թուրքերի
8. Լսեցի վերջերս գաղթած
9. Լսեցի Պարսկաստանից վերջերս գաղթած, թուրքերի զյուղից նոր եկած հարևանի շան հաչոցը:

10. Լսեցի մեր դրացի Պարսկաստանից

Բայց այս բոլորի վրա կարելի է դեռ նոր հավելումներ անել. օրինակ՝ Լսեցի մեզ դրացի (և բարեկամ) Պարսկաստանից վերջերս գաղթած (աղքատ) թուրքերի (նորաշեն) զյուղից նոր եկած (և քաղաքում մշտական բնակություն հաստատած գեղեցիկ) հարևանի (խոշոր) շան (կատաղի) և գաղանային՝ (մարդու ականջ լուացնող) հաչոցը:

Բայց լրացուցիչների այսքան մեծ թիվ հաճելի չի համարվում, պետք է ըստ կարելվույն սահմանափակել նրանց թիվը:

Կանոնավոր բայական նախադասություն կազմելու համար դիմավոր բայը անհրաժեշտ է, դեռքայները չեն կարող նախադասություն կազմել, սիսալ է օրինակ՝

Նույն օրը Մարիամը, հակառակ իր ցանկությանը, չկարողանալով հաղթել իր սրտի դառնությունը և միևնույն սեղանի մոտ ճաշի նստել տիկին Սոֆիայի և Նատալիայի հետ (Շիրվանղաղե, Եր. ժող., հ. Դ, 1930, էջ 230):

* Զեռագրում բացակայում է նախադասության սկիզբը՝ 2 տող (Խ. Բ.):

ԶԵՂՋԱԼ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

Զեղչյալ է կոչվում այն նախադասությունը, որի մեջ դիմավոր բայ չի դրված՝ կրկնությունից խուսափելու համար, կամ եթե ինքնին հասկանալի է։ Սովորական գրվածքների մեջ, կամ որևէ միահար պատմվածքի մեջ զեղչյալ նախադասություն չի պատահում, իսկ խոսակցության մեջ, մանավանդ հարցական և բացականչական նախադասությունների մեջ չեղյալ նախադասությունը շատ սովորական է, օրինակ՝

- Հայր ունի՞ս;
- Ոչ (չունիմ):
- Մայր (ունի՞ս):
- Ոչ (չունիմ):
- Եղբայր (ունի՞ս):
- Միայն մի հատ (ունիմ):
- Միայն մի հատ (ունի՞ս):
- Այո (միայն մի հատ ունիմ):
- Իսկ քոյլը (ունի՞ս):
- Ոչ մի հատ (չունիմ):
- Ոչ մի հատ (չունի՞ս):
- Ոչ մի հատ (չունիմ):
- Իսկ մորաքոյլը (ունի՞ս):
- Ոչ (չունիմ):
- Հորաքոյլը (ունի՞ս):
- Ոչ (չունիմ):
- Իսկ հորեղբայր (ունի՞ս):
- Ոչ (չունիմ):
- Իսկ մորեղբայր (ունի՞ս):
- Ոչ մի հատ (չունիմ):
- Զարմանալի բան (է):
- Այո՛:
- Ուրեմն միայն մի եղբայր:
- Այո՛ (Զարմանալի բան է):
- Ինչ վատ բան է:
- Այո, շատ վատ բան (է):
- Մեծ դժբախտություն (է):
- Իհարկե (մեծ դժբախտություն է):
- Զտեսնված դժբախտություն (է), մանավանդ քեզ նման մենավոր մի երիտասարդի համար:
- Անտարակոյս (այդպես է):

Այս երեսուն նախադասությունները, որոնք հաջորդում են իրար, բոլորն էլ զեղչյալ են, որովհետեւ նրանց մեջ դիմավոր բայը պակասում է։ Պակասող դիմավոր բայը մենք դրել ենք փակագծի մեջ։

Բայց այդ զեղչյալ նախադասությունները պահանջում են անպատճառ իրենցից առաջ գործածված մի ամբողջական նախադասություն: Զի կարելի փողոցում հանկարծ տեսած մի մարդու հարցնել: «Ե՞րբ»: Այդ հարցումը կարելի է տալ նրան այն ժամանակ, երբ նախապես նա ասած կլինի, օրինակ, «Ես համալսարան գնացի»:

Զեղչյալ նախադասության համար սքանչելի օրինակ է գերմանական Morgen-ի անեկդոտը:

Տան տերը նստած սենյակում լրագիր է կարդում: Մտնում է սափրիչը և ասում է.

— Morgen (առավոտ), այսինքն՝ «Ես ձեզ մաղթում եմ բարի առավոտ»:

Տան տերը պատասխանում է.

— Morgen (այսինքն՝ ընդունում եմ ձեր բարեկը և փոխադարձաբար ես էլ եմ մաղթում ձեզ բարի առավոտ): Սափրիչը հանում է ածելին և մոտենում է նրան: Տանտերը ասում է.

— Morgen (այսինքն՝ այժմ չեմ ուզում, գնացեք և վաղը առավոտ եկեք):

Սափրիչը հարցնում է.

— Morgen ? (այսինքն՝ ուզում եք, որ վաղը առավոտ գամ):

Տանտերը պատասխանում է.

— Morgen ! (այսինքն՝ այո՛, վաղը առավոտ եկեք):

Սափրիչը պատրաստվում է մեկնելու և ասում է.

— Morgen ! (այսինքն՝ մեկնում եմ մաղթելով ձեզ վաղվա համար բարի առավոտ):

Տանտերը պատասխանում է.

— Morgen (այսինքն՝ ես էլ եմ մաղթում ձեզ վաղվա համար բարի առավոտ):

Այս բոլոր 7 անգամ կրկնված Morgen բառը կազմում է յոթ տարրեր զեղչյալ նախադասություն, որոնց ամբողջական ձեն էլ չի տրված: Բոլոր տեսակի բարեները գրեթե այսպես են (առանց ամբողջականի զեղչյալ նախադասություն), ինչպես, բարե, բարի լուս, բարի երեկո, գիշեր բարի, բարի գիշեր, ցտեսություն bonjour i Bonsoiri, անզ. Good morning! կամ նույնիսկ միայն morn և այլն: Ռուսերեն միայն Յարաւեյթե! ամբողջական նախադասություն է, ինչպես և թրք. sabahlar xayr olsun — ձեր առավոտը բարի լինի:

Զեղչյալ նախադասության ամենակարճ ձեն էլ կա, դա ձեռքով կամ գլխով և կամ գլխարկ հանելով բարեն է, և կամ նույնիսկ ձեռքի մի անորոշ շարժում, որ դեպի գլխարկն է ուղղված: Կարող է մեկը իր ձեռքը ուղղել դեպի իր ծանոթը և մատը շարժել, ինչ որ նշանակում է «արի ինձ մոտ»: Այս էլ է զեղչյալ և մի չնչին նշանի վերածված նախադասություն:

* * *

Նախադասության կրկնության ժամանակ մի բառի զեղչումը սովորական երևոյթ է, բայց մեկից ավելի բառեր եթե զեղչվեն, իմաստը կղմվարանա, օրինակ,

Մենտոր յուր տարիին համար հրաժարվեցավ, և Ազայել՝ տկար առողջությանը (Տելեմաք, Փարիզ, 1860, էջ 95):

Այստեղ կրծատված է յուր, համար և հրաժարվեցավ. (ամբողջը պիտի լիներ՝ Ազայել յուր տկար առողջությանը համար հրաժարեցավ): Առաջինը (յուր) և վերջինը (հրաժարեցավ) շուտ ըմբռնելի են, բայց համար բառի գեղչումը մի քիչ ծանր է, և առանց դժվարության կարելի է ասել:

Ազայել՝ տկար առողջության համար:

ԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

Հնդեվրոպական նախալեզվում ասվում էր թեր' meg'a's, որ նշանակում է «հայրը մեծ է», բայց բառացի «հայր մեծ»: Բայց նույնը հայերեն «մեծ է հայր», որ դարձյալ անվանական նախադասություն է, ըստ որում հայտնում է, թե ովի ինչ է և ոչ գործ: Նույն ոճով ունենք նաև ուրիշ լեզուների մեջ՝ հուն. հրειսուաց թագավոր (է). թագավոր իմ Վատասպ (է). լատիներեն haec admirablia այս գարմանալի (է): Սանսկրիտերեն tvām Várūnas Դու Վարունս (ես):

Նույն ոճով ունենք նաև հայերեն անվանական նախադասության օրինակներ.

Որդի խորագէտ հնագանդ հօր (Առակը, ԺԳ. 1):

Սկիզբն իմաստութեան երկիւղ Տեառն (Առակը, Ա. 7):

Պաշտօն բարի առ Աստուած՝ սկիզբն զգոնութեան (Առակը, Ա. 7):

Այր իմաստուն՝ աթոռ հանձարոյ (Առակը, ԺԲ. 23):

Խորհուրդ արդարոց իրաւունք (Առակը, ԺԲ. 5):

Բերունք ամբարշտաց նենգաւորք (Առակը, ԺԲ. 6):

Անուն նմա Յովհաննէս (ՅՀ. Ա. 6):

Աշխարհաբարի մեջ էլ կարող ենք ասել՝

Ինձ մոտ, շուտ:

Դու այստեղ:

Ահա իմ ընկերները...

Անվանական նախադասության ձեր սովորական է հայերենում երրորդ դեմքի հարաբերական նախադասություններում և մանավանդ բացասական նախադասությունների մեջ.

Լցէք զջուրադ որ ի ծովս (Ծն. Ա. 22):

Զեւ ուրեք որդի ի միջի (Եղն., 123):

Զիք ոք բարի, բայց մի Ած (Աստված):

Զիք և չիք իսկ զուրուք զկեանս առանց տրտմուք գտանել, այլ և ոչ յուրախութիւնը անմասն (Ուկ. մ. բ. 28):

Դատաւոր մի էր ի քաղաքի (ուրումն) (Ղկ. ԺԸ. 2):

Լուարուք զինչ զատաւորն անիրաւութեան ասէր (Ղկ. ԺԸ. 6):

Ո՞վ ով իցէ ի ձէնջ մարդ որոյ իցէ հարիւր ոչխար (Ղկ. ԺԸ. 4):

Սամարացի ոմն ճանապարհորդեալ եկն լնդ նոյն առ (նովաւ) (Ղկ. Ժ. 33):

Զիք ինչ չար, որ բնութեամբ չար իցէ:

Այս օրենքի վրա է հիմնված նաև էական բայի ետաղաս գործածությունը և շաղկապների դիրքը, որ ո՞չ թե երկու բառի միջև է, այլ առաջին բառից հետո, ինչպես հայտնի կերպով ցույց են տալիս սանսկրիտը, հունարենը և լատիներենը:

Հայերենի մեջ լավագույն հետքը այս օրենքի ս, դ, ն դիմորոշներն են, որոնք նախկին բառից՝ շեշտի զրկմամբ, դարձել են հոդ. ինչպես՝ որ ծնանելոցն է, որ ընդ նմայն էին, որ զնայն մատնելոց էր:

Միայն հնդեվրոպական լեզուները չեն, որ ունեն անվանական նախաղասություն, այլ սույնը կա նաև ուրիշ շատ լեզուներում. օրինակ, սեմական լեզվախմբի մեջ, (երրայերենում, արաբերենում) ուզրովիննական լեզուների մեջ) բանտու լեզվախմբի մեջ, չինարենում, ճապոներենում, մինչեւ անգամ թուրքերենում, ինչպես:

bu ne güzel!

Սա ինչ գեղեցիկ (է):

du玺 bir, bugun玺 iki

Երեկ մեկ (եղավ), այսօր երկու (եղավ):

Ուզրո-ֆիննական լեզուներում այնքան սովորական է անվանական նախադասությունը, որ կարծել են, թե ոռւսերենի մեջ դրա գոյությունն էլ նրա ազդեցությունն է եղել:

արար. Zaydun álimun ջայոր գիտուն (է):

Հունդ, az ég kék երկինքը կապուտ (է):

ավահիլի simba tui առյուծը չար (է):

Կամ ենթակայի հետ նաև մի գերանուն տալով՝

արար. Allaħu huwa l-hayyu նա կենդանի (- Աստված կենդանի է):

չին. չՅո lao Մարդ (է) ծեր:

Առաջինի մեջ անվանական նախաղասությունը ցույց է տալիս, թե այսինչ անձը կամ իրը այնինչ հատկությունն ունի:

[ԲԱՑԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ]

Քայական նախաղասությունը ցույց է տալիս մի գործողություն, ինչպես՝ «ուտէ»՝ «ննջէ», «ծերացավ», «մեռավ» և այլն; Ըստ որում՝ բայը իր վերջավորությամբ բավական է դեմք և թիվ արտահայտելու, ուստի բայական նախադասությունները կարող են բաղկացած լինել միայն մի բառից, որ բայն է: Նույն է նաև անդեմ բայերի գործածության պարագային (ինչպես՝ ձիւն է, անձրև է, փչում է), որովհետեւ, ըստ հնդեվրոպական հասկացողության, սրանց մեջ գործող անձը որոշ աստվածություն է: Նույնն է դարձյալ հրամայական ձեի գործածության մեջ՝ «զնա՛», «բե՛ր», որովհետեւ, երբ մեկը հրամանն արձակում է, հայտնի է, թե ում է հրամայում: Այստեղ էլ արդեն մի միակ բառը (այն է բայը) բավական է նախաղասություն կազմելու: Մինչդեռ անվանական նախաղասության սովորական տիպարը պետք է բաղկացած լինի երկու բառից, այն է՝ ենթական և ստորոգելին, այսինքն՝ երկուսն էլ անուն (գոյական և ածական),

որոնց շարքը արդեն կախված է յուրաքանչյուր լեզվի ոգուց: Այսպես՝ հունարենի մեջ, ինչպես վերի օրինակները ցույց են տալիս, ենթական ետաղաս է, նույնը նաև պարսկերենում և սանսկրիտում: Ռուսերենում ստորոգելին ետաղաս է նույնպես և ունի առանձին ձև, որ տարբեր է համապատասխան ածականից, ինչպես «ՃՈՄ ԽՈՎ» տունը նոր է, բայց ԽՈՎԵՅ ՃՈՄ նոր տուն: Շարադասության տարբերությունը գտնում ենք նաև հին իալանդերենի և չինարենի մեջ, օրինակ՝

իալ. infer maoth Բարի մարդ:

maith infer Մարդը բարի է:

չին. ta kuok Մեծ պետություն:

kuok ta Պետությունը մեծ է:

ճապ. č iisai kodomo Փոքր տղա:

kodomo wa č iisai Տղան փոքր (է):

Անվանական նախադասության վերածումը բայականի առաջացավ բայական նախադասության նմանությամբ: Սրան նպաստեցին մի քանի հանգամանքներ, նախ՝ երբ անվանական նախադասության ենթական հիշված չլինելով՝ բայի ներկայությունը անհրաժեշտ էր, այսպես՝ երբ ասենք դու մեծ ես կամ՝ անվանական նախադասություն դու մեծ (ես), էականի գոյությունը ավելորդ է, բայց երբ դու ենթական զեղչելով՝ ասենք պարզապես մեծ, նախադասությունը կկորցնի իր արժեքը, և բայի գործածությունը անհրաժեշտ կդառնա:

Բայի կարևորությունը անհրաժեշտ է դառնում հատկապես այն ժամանակ, երբ հարկ էր որոշել եղանակը կամ ժամանակը, երբ ասենք՝ երկինք կապույտ, դեռ միտքը հասկանալի է, բայց երբ ուզենայինք ասել «Երկինքը կապույտ էր» կամ «պիտի լինի», առանց բայի ոչինչ չի դուրս գա:

Զանազան ձևեր կան լեզուների մեջ այս պաշտոնի համար. սվահիլի լեզվում մի ուժեղ շեշտ ստորոգալի վրա բավական է բայական գաղափարի համար, հաճախ ավելացնում են մի դերանուն, ինչպես՝

mti n mkulu (Մառը նա մեծ է),

և սվահիլին ֆրանսերեն էլ խոսելիս ասում է L'homme lui fort, փոխանակ ասելու՝ l'homme est fort.

Անվանական դերանվան տեղ կարելի է դնել և անորոշ դերանուն և, որ խառնրվելով ցուցականի հետ, ստանում է էական բայի պաշտոն. այսպես՝

mti ni mkulu

Մառը է մեծ:

Հնդկարպական լեզուներից շատերի մեջ էականը կազմված է es արմատից, որ նշանակում է բուն «գոյություն, կյանք». այսպես՝

esmi եմ, essi ես, esti է, smes եմք, sthé եք, snti են.

լատիներեն

հունարեն } օրինակներ չի բերում (Խ. Բ.):
սանսկ.

Բայց կան նաև ուրիշ արմատներից կազմված էականներ, որոնցից կարելի է հիշել:

1) «աճել, բուսնել» բայց (Հն. φύειν), որից սանսկրիտերեն դառնում են բավատի «է», անգլերեն եօ «իմ», իոլանդերեն եւ «եմ», լատիներեն fuit «եղավ», Հո-

լանդերեն բыти «լինիլ», bychu «եղայ», ոռուսերեն բыл, գերմաներեն bin «եմ» և այն.

- 2) γιφνμαι «դառնալ, լինել».
- 3) լատիներեն versor «դառնալ, լինել».
- 4) լատիներեն stare «կանգնել», ορից Փրանս. j'étais. «էի».
- 5) բնակել vásati բայից գերմաներեն ich war էի gewesen «եղած», անգլերեն was «էի»:

Ռուսերենում կան էականի բազմաթիվ ձևեր, ինչպես՝ սидеть (նստել), лежать (պառկել), стоять (կանգնել), состоять (բաղկանալ), представлять собой (իրենից ներկայացնել) և այլն:

Հայերենի մեջ բացի եմ էական բայից ունենք՝ լինիլ, եղանիլ, դառնալ:
Սանսկրիտ լեզվի մեջ կա նախաղասության մի այլ ձև, ուր ենթակայի տեղ դրված է հոլովյալ ձև և բայի տեղ՝ դերբայ. ինչպես՝
mayā vṛta upādhyāyas

Ինձ ընտրյալ տեր:
(փոխանակ ասելու «ես ընտրեցի մի տէր»):

Կելտական լեզուների մեջ աներևույթն է, որ սովորաբար փոխանակում է դիմավոր բայի: Իոլանդերեն creud adhbhar na moichéirghe sin ort «ինչո՞ւ այսպես վաղ վեր կացար» բառացի (ի՞նչ պատճառ այս վաղ վերկենալու քեզանից):

Արդի պարսկերենում անցյալ դերբայը սովորական է դիմավորի տեղ բաղդրյալ բայերի մեջ.

man xorda ես կերել (եմ):

Երբ բայական նախաղասության մեջ կարիք կա շեշտելու գործող անձի վրա, կամ եթե բայը բավական չէ մենակ հայտնելու այս, այն ժամանակ բայի վրա ավելանում է ենթական.

Մեք իսկ լուաք ականջօք մերովք:

Պետրո'ս, արի':

Շատ անգամ երկու տիպի նախաղասություն միանալով կազմում են մի նախաղասություն, որ անվանական և բայական է միանգամայն, այսպես՝

Սա կոչեսցի կին (Ծն. թ. 23):

Կոչեսցիս զանուն նորա Յիսուս (Մտթ. ա. 21):

Միանգամայն անվանական և բայական են, որովհետև կազմված են

Սա՝ կին:

Անուն նորա՝ Յիսուս:

Անվանական նախաղասություններից և կոչեսցի, կոչեսցիս բայական նախաղասությունների միացումից: Այսպես նաև՝ Որդի նորա հիվանդ կույր (ՅՀ. դ. 46), Այսու մեծարոյ երեւին առաջնորդք քիշին (Եղն. 116), որոնց մեջ կա միշտ մի բայ և մի prädicat:

Ամեն մի նախաղասություն կարող է ընդարձակվել բազմաթիվ գոյական-ներով, ածականներով, մակրայններով և նախդիրներով: Գոյականները կարող են լինել ամեն տեսակ հոլովներով. այսպես՝ լսել մի բայ է, որ կարող է կազմել մի

առանձին նախաղասություն (լսեցի), բայց կարելի է զանազան հոլովներով ընդունակել. օրինակ՝

Մը. Լուր, որդեական, խրատու հօր քո (Առակ. Ա. 8):

Հյու. Լուազք գհայհոյութիւն դորա (Մտթ. իպ. 65):

Ներդ. Լուսայ գծայն քո ի դրախտի (Ծ. գ. 12):

պատմ. Լուսն զնմանե աղջր:

բաց. *Մեք լուսք* ի դմանէ (Միք. Ժղ. 58):

գործ. Ականջօք մերովք լուսք:

Այս բոլոր բառերը առանձին և անկախ են և ոչ մեկը անձկորեն կապված չէ բայի հետ, այնպես որ կարող է և բնակ չդրվել կամ առանձին հիշատակվել և կամ ըստ կամ՝ տեղափոխվել, ինչպես. ականջօք լուսք, լուսք ականջօք, լուսք, ականջօք։ Նույնիսկ նախդիրները, հնդեվրոպական նախալեզվի մեջ, ինչպես տեսանք, առանձին գոյություն ունեցող բառեր էին և ոչ թե գոյականներին և բայերին անձուկ կերպով միացած երկրորդական բառեր, ինչպես եղան հետո՝ ժառանգ յեզուների մեջ։

Ածականը, որ գոյականի հետ անձկապես միացած մի զաղափար է կազմում մեզ համար, Հնդկութական նախալեզվի մեջ գոյականին հարադրվող առանձին բառ էր, այնպես որ կարող էր բոլորովին անջատ գործածվել, ինչպես ցույց է տալիս՝

*ζητεῖναριστήν κριτήν τούτου τι νά ζητοῦμεν ἵσον
ηματωψίην αὐτῆν μηδέποτε αργεῖν*

Այս բոլորից հետևում է, որ Հնդկաբռպական նախալեզվի մեջ նախադասությունը կազմող բառերը հարազրված են իրար և առանձին ու անկախ գոյություն ունեն, բոլորովին տարրեր ֆրանսերեն կամ անգլերեն նախադասության կազմությունից, ուր բառերը առանձին գործածություն չունեն և կառավարվում են մեկ գլխավոր և հիմնական բառի միջոցով, ինչպես.

Франс. tu ne me le dis pas

Դու ոչ ինձ այն ասես, ոչ ինձ չասես (Ոչ ասես):

Բայց նաև այն բոլոր բառերը, որոնք իբրև լրացուցիչ դրված են բայական նախաղասության մեջ՝ մի բայի հետ, և կամ անվանական նախաղասության մեջ՝ մի անունի վրա, կարող են իրենց կարգին ստանալ զանազան լրացուցիչներ, գոյականը կարող է ստանալ մի ուրիշ գոյական (սեռական հատկացուցիչ), մի ածական, մի ցուցական, մի թվական և այլն, որոնք նույնպես իրենց կարգին կարող են ստանալ ուրիշ լրացուցիչներ: Բայց կարող են նաև լրացուցիչները, ինչպես և ենթական, ոչ թե յուրաքանչյուրը մեկ-մեկ լինել, այլ կրկնվել և բազմապատկվել և այն ժամանակ մեկին հարազրելի կրկնակ և ավելի բառերը կապվում են իրար հետ և, ու, թե, կամ և այլ նման շաղկապներով, որոնք անշեշտ երկրորդական բառեր են; Եվ այստեղ տեսնում ենք, թե ինչպես կարող է նախաղասության բառերի թիվը անհուն ընդարձակվել:

Նախաղասությունը բաղկացած է լինում մի բարից (գոյական կամ բայ) և կամ մի բանի, նույնիսկ բազմաթիվ բառերից, որոնցից մեկը բար է: Օրինակ՝

«Կրակ», - գոչում է զորավարը իր բանակին:

«Լևոն», - կանչում է ընկերը իր ընկերոջը:

Մենք այս բառերով հասկանում ենք «կրակ բացե՛ք», «լևոն, արի» և համարում ենք զեղչյալ նախադասություն, բայց կան քերականներ, որոնք այս վիճակի մեջ համարում են դրանք ամբողջական նախադասություն:

Բայց մի բառով էլ կարելի է կազմել ամբողջական նախադասություն, և այդ դեպքում այդ մի բառը կլինի անհրաժեշտաբար մի դիմավոր բայ. օրինակ՝ արի՛, գնա՛, ասա՛, կորի՛ր և այն:

Կեսարի նշանավոր խոսքը՝ «Եկի, տեսի, յաղթեցի», երեք նախադասություն է:

Ահա բազմաթիվ բառերով կազմված մի նախադասություն, որի մեջ միայն մի դիմավոր բայ կա: «Երեկ գիշեր մի խումբ ընկերներով հավաքված, մեր տնում ուտելուց, խմելուց, պարելուց, խաղալուց և զանազան զվարձություններով ուրախ և հաճելի ժամանակ անցկացնելուց հետո քննեցինք» (22 բառ):

Տաճկերենում, մանավանդ պաշտոնական լեզվում, նախադասությունները կարող են էջեր գրավել և վերջանում են մի էական բայով:

Անվանական նախադասություն կարելի է կազմել Հայերենում չիք բառով, որ թե գոյական է և թե բայ: Գոյական լինելու ապացույց է նախ իր կազմությունը, արդարեւ չիք բառի արմատն է ի «բան», որից ք մասնիկով իք «մի բան» և չ բացասականով՝ չիք «ոչինչ, ոչ մի բան», ինչպես ունենք «ո» «մի մարդ», ք մասնիկով ոք: Չիք բառի գոյական լինելուն իբրև ապացույց է նաև այն, որ կազմում ենք նրանից -ոտի մասնիկով չքոտի, ինչպես ոսկը բառից ոսկրոտի: Նաև աւոր մասնիկով՝ չքավոր «ոչինչ ունեցող, աղքատ»:

Բայց նաև չիք բայ է: Եղնիկը էջ 10-ում ասում է. Չիք ինչ չար, որ բնութեամբ չար իցէ, և ոչ է արարիչ չարաց իրաց, այլ բարեաց: Չիք այստեղ բայ է, որովհետեւ նշանակում է «չկայ», նույնը կրկնում է Եղնիկը իր սովորությամբ հոմանիշ, բայց տարբեր բառով՝ ոչ է, որ նույնպես նշանակում է «չկա»:

ԱՆԿԱՊ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

Կան մարդիկ, որոնք այնքան են խճողում իրենց գրվածքը բազմաթիվ հարաբերականներով և գերբայներով, որ իրենք էլ չուտով թելը կորցնում են: Ահա մի ամբողջական պարբերություն, նոր տողից նոր տող. Սմբատյանց Մեսրոպ եակիւռասի «Գեղարքունի» գրքից, էջ 446.

«Այսքան ծանոթութիւն Ազատ քաղաքից ստանալով, և այս քաղաքի նընջեցելոց համար «Հոգուցն հանգուցելոց» աղօթքը կարդալով, որոց յիշատակներն հարիւրաւոր տարիներէ հետէ կանգուն մնացածն մեզ խրատ են կարդում նոցանման յիշատակներ թողնելու և խօսելով նախնեաց բարեպաշտութեան վերա և հիշելով նախնի իշխանքն՝ մանավանդ մեր Բագրատունեաց թագաւորաց ժամանակի, որոց մեծագործութեանց ապացոյց Շիրակայ Հոյակապ փառաւոր վանքերն ու եկեղեցիքն են, և նոյն իսկ Անի քաղաքի անուանի շենքերն, որք տեսողաց զարմացնում են՝ դեռ այսքան դարեր անցնելուց հետո»:

* * *

Ավելորդ – Նա վերցրեց թեյի բաժակը և սկսեց թեյ խմել (թեյ բառը բոլորովին ավելորդ է):

Մոնղոլերնն ունի 2 գերանուն bida «մենք» (inclusive) (ես և դու միասին) և ba «մենք» (exclusive) (միայն խոսողը), խալխա-մոնղոլերենում է՝ «դուք» (քաղաքավարական), իսկ էանար «դուք» (հոգևակի դու բառի սովորական դուք), բուրյաթ-մոնղոլական է անար «ihr, Sie» (üñ höflich) tanus «ihr» (verächtlich);

ՀԱՄԱԳԻՐ ԵՎ ԱՆՀԱՄԱԴԻՐ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Անկանոն նախադասությունների ամենասովորական ձեր անհամադիր նախադասությունն է: Երբ պարբերությունը բաղկացած է մի քանի նախադասություններից, առաջին նախադասության ենթական, որ հանդիսանում է իբր հիմնական գործող, պետք է ենթակա մնա նաև մյուս նախադասությունների մեջ: Այս պարագային նախադասությունները համադիր են: Իսկ երբ գրողը կամ խոսողը մտածման ձեր փոխելով առաջին նախադասության ենթական չդնի երկրորդի մեջ և փոխարինի մի ուրիշ բառով (թեև նրան պատկանող), կստացվի անհամադիր նախադասություն: Օրինակ՝

«Ռամիկը» ոչ թե հոմանիշ է «շինական» բառի, այլ նրա նշանակությունն ավելի ընդարձակ է ու ընդհանուր (Մանանդյան, Ֆեոդալիզմը Հին Հայաստանում, Երևան, 1934, էջ 152): Առաջին նախադասության ենթական է ռամիկը, երկրորդինը՝ նշանակությունը, իսկ ռամիկ դարձել է հատկացուցիչ. նախադասությունը անհամադիր է, պետք էր ասել:

Ռամիկը ոչ թե հոմանիշ է շինական բառի, այլ ունի ավելի ընդարձակ և ընդհանուր նշանակություն: Այս դեպքում երկու նախադասությունների մեջ էլ ենթական կմնա ռամիկը, և նախադասությունները կդառնան համադիր:

Հաճախ միայն մի բառ կարող է նախադասության ընթացքը փոխել և համադիր նախադասությունը դարձնել անհամադիր, օրինակ՝

ԷՇԿ, Ռուբեն,- ավելացրեց նա (բժիշկը), հառաչելով և գլուխը երերալով,- մի ողբերգիլ, վատ բան է չքավորությունը (Շիրվանղաղե, Երկ. լիակ. ժող., 1930, հատ. Դ, էջ 248):

Այստեղ անհամադիր են «հառաչելով և գլուխը երերալով», որովհետեւ առաջին դերբայի ենթական է նա (բժիշկը), իսկ երկրորդինը՝ գլուխը. պետք էր ասել գլուխը երերացնելով, որով ենթական կմնար նոյն բժիշկը:

Անհամադիր նախադասության մի այլ ձեն է այն, երբ բայց երկու նախադասությանց մեջ էլ չի դրվում համապատասխան ձեռք, օրինակ՝

Ինչքան մոտենում եմ մեր այսօրվա կյանքն ստեղծագործող մարդկանց, այնքան բուռն է իմ մեջ ապրելու ցանկությունը (Սիրաս, Զգրված օրենք, 88) պետք է ասել բուռն է լինում:

Նմանապես մի բառ եթե առաջին նախաղասության մեջ մի հոլով է, մյուս նախաղասության մեջ ուրիշ հոլով, առաջ է բերում անհամադիր նախաղասություն: Օրինակ՝

Ուքանը շինել է Հաղպատի մի եկեղեցին, որ Քուրդն էր սկսել, բայց չվերջացրած մեռել էր:

Թեև երկու նախաղասության մեջ էլ եկեղեցին է խնդրի առարկան, բայց առաջինում հայցական է, երկրորդի մեջ դրվել է ուղղական. պետք է առնել նույնպես հայցական, որով նախաղասության ձևն էլ կփոխվի և կդառնա «Ուրանը շինել է Հաղբատի մի եկեղեցին, որ Քուրդն էր սկսել, բայց չվերջացրած մեռել էր»:

Անհամադիր նախաղասության երրորդ ձևն է անհարիր բառերի գործածությունը: Օրինակ՝

Վանա լիճն ունի մի տեսակ ձուկ (տառեխ) և չորս կղզի:

Համաղանը արտադրում է սպիտակ աղ և խոչոր էշեր:

Այս կարգի նախաղասությունները կանոնավորելու համար պետք է փոխել ձևը և ասել, օրինակ՝

Վանա լիճն ունի մի տեսակ ձուկ (տառեխ). լճում կա չորս կղզի:

Համաղանը արտադրում է սպիտակ աղ, կենդանիներից նշանավոր է էշը...

Ես ժողովել եմ մի երկար շարք բառախմբերի (Վ. Արծրունի, Ռուս-լատին-հայ բժշկական գիտական բառարան, Երևան, 1924, էջ 5):

Հեղինակը մտածել է նախ ասել «մի երկար շարք բառերի» բայց հետո շարք բառերի զուգորդությամբ մտածել է խումբ բառի մասին և ավելացրել է բառախմբերի:

ԱՆԿԱՆՈՆ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ամեն լեզվի մեջ էլ հաճախ կարելի է գտնել այնպիսի նախաղասություններ, որոնք քերականական կանոններին ու շարադասության ձևերին համաձայն չլինեն: Այսպիսի նախաղասությունները կոչում ենք անկանոն նախաղասություններ:

Անկանոն նախաղասությունների բազմաթիվ օրինակներ գտնում ենք առհասարակ սեմական լեզուների մեջ, բայց մասնավորապես արամերենում: Օրինակ՝

սբայթա d^c nā saθrē-h

և այս տունը, նա նրան քանդեց

դանիերեն, թ. 23 millaθ malkā hoðæ tanā

թագավորի գործը, դու մեզ զայն հայտնեցիր

դանիերեն, թ. 32 hu čalmā rēše-h dīðeħhaħ tāħ

այս արձանը, նրա ғլուխը մաքուր ուկուց էր

Նման ձևով նախաղասություններ ունենք հին պարսկական բևեռագրությանց մեջ. hauv kāra hya manā Kanpada nāmā dahyāuš mādaiy avadā mām amāniya

Իմ այս բանակը Կամպաղա նահանգը Մարաստան այնտեղ ինձ սպասեց (իմ բանակը սպասեց ինձ Մարաստանի Կամպաղա նահանգում):

aita xšassam tya gaumāta hya maguš adinā kanbujiyam aita xšassam hačā parviyata amāxam tauxmāyā āha

Այս թագավորները, որ Գավմատա մոզը Հափշտակել էր Կամբիայից, այս թագավորությունը սկզբից պատկանում էր մեր տոհմին: (Benveniste, Sur la syntaxe du vieux-perse, MSL, 23, 179–181):

Այսպիսի նախաղասությանց հիմնական հորինվածքը հետևյան է: Նախաղասության մեջ որոշ դեր ունեցող մի բառ դրվում է, նախ նրա տեղը մոռացվում է, հետեւում են մյուս բառերը և հետո, երբ նրա հերթը գալիս է, կամ կրկնում է ամբողջությամբ, և կամ նրա տեղ դրվում է մի որևէ դերանուն կամ մակրայ: Այսպիսով առաջին բառը մնում է անկախ:

Այսպիսի ձևեր գտնում ենք նաև Հայերենի մեջ, ինչպես՝

Այս ամբողջ խոսակցությունը, որ լսեց Ռաֆայելը, քիչ էր մնում ուշաթափեր (Սիրաս, Զգրված օրենք, 208):

Իսկ աչքերը, ածուխի պես սե, և հաստ հոնքերի տակից նայող աչքերի հրացայտ փային օրիորդ Նատաշան չդիմացավ (անդ. 33):

Ե՛վ այն հանգամանքը, որ նա արդեն Շարոյին բավական մտերիմ էր զգում իրեն, և՝ այն հանգամանքը, որ Շարոյի հոգում կարդում էր այն տվայտանքները, որպիսին ապրում էր ինքը՝ նա մտերմորեն բռնեց նրա թևից ու առաջնորդեց իր սենյակը (անդ. 336):

Ուրախացանք շատ, երբ լսեցինք, թե ահա վանքի կաթողիկեն ծառերի միջովն սպիտակափառ երևեցավ, ուստի և շտապեցնել կամեցանք թեև ձիանքս, որ շուտով հասնենք, սակայն մի կողմից ծառերի մացառները, և մյուս կողմից ճանապարհի վատությունը, որ պատճառել էր անձրևը, չէինք կարողանում շտապով առաջ գնալ, այնպես որ շատ տեղ ոտքով էինք չափում (Մ. արք. Սմբատյանց, Տեղագիր Գեղարքունիք, Վաղարշապատ, 1896, էջ 171):

Անկանոն նախաղասությունները առաջ են գալիս ոչ թե տրամարանության բացակայությունից կամ լեզվական առանձին օրենքներից, այլ մտածողության արագությունից և փոփոխությունից: Արդարե, միտքը շատ ավելի արագ է, քան լեզուն, և այն ժամանակ, երբ լեզուն սկսում է արտահայտել մի միտք, միտքը արդեն պատրաստ է ամբողջովին: Հաճախ պատահում է, որ խոսողը իր միտքը արտահայտել սկսելուց անմիջապես հետո մի ուրիշ ընթացք տա իր մտքին, և որովհետև արդեն նա սկսել էր արտահայտվել, խոսքի առաջին մասը մի ուրիշ մտքի կիսատ արտահայտությունն է լինում, երկրորդը մի ուրիշի: Եվ երկուսը միասին դուրս են գալիս անհարիր, այսինքն կազմում են անկանոն նախաղասություններ:

Այս է պատճառը, որ անկանոն նախաղասությունները սովորական են խոսակցական լեզվի մեջ, իսկ զրագորում բացակայում են առհասարակ, որովհետև զրոյը կարող է իսկույն անդրադառնալ և զրվածքը փոփոխել:

ԿԻՍԱՏ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

«Այսինչ Հեղինեն նստած էր ապարանքում, մի հրաշակերտ ծիրանի ոստայն գործելով, որի վրա նկարված էին պատկերներ Հունաց և տրոյեանց պատերազմից»: (Հոմերոս, Իլիական, թրդմ. Փ. Վարդանյան, Թբիլիսի, 1886, էջ 58): Այստեղ պարբերությունը վերջանում է, և սկսվում է նոր գլուխ: Նախադասությունը մնացել է կիսատ:

ԱՆՀԱՐԻՐ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

Ահա անհարիր նախադասության մեկ օրինակ՝ «Այս ժողովածուի այն երկերը, որոնց ներքեսում աղբյուրը ցույց է տրված ՀԵ տառերով, դրանց առաջին հրատարակիչը՝ Արիստակես Վ. Տևկանց, առանց որևէ հիմքի, լոկ խուքով վերագրել է 16-րդ տարում ապրող իր հայրենակից նահապետ Վշուղ Քուչակին»: (Աբեղյան, Գուսանական ժողովրդական տաղեր, Երևան, 1940, էջ 5):

ՄԻՋԱՆԿՑԱԼ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

Միջանկյալ, հարաբերական և երկրորդական նախադասություններ կամ ասություններ հաճախ մտնելով գլխավոր նախադասության մեջ, նրա մասերը անջատում են իրարից: Այստեղ էլ չափավորությունը անհրաժեշտ է, պետք է այնպես անել, որ երկու շատ հարակից բառեր (ինդիր և խնդրառու) անջատ կերպով չբաժանվեն իրարից: Օրինակ՝

Թվում էր, որ բոլորը հպատակում են նրա, իբրև մի տեսակ գլխավորի, խոսքին (Շիրվանզադե, Եր. լիակ. ժող., Երևան, 1930, հուն. Դ, էջ 363): Այստեղ ընդհատված է նրա խոսքին, երկու անբաժանելի բառեր, լավագույն էր ասել՝ «... նրա խոսքին, իբրև մի տեսակ գլխավորի»:

Եվրոպական լեզուները այս կողմից մի քիչ ավելի ազատ են, բայց աշխարհաբարի շարադասությունը այնպես է, որ թույլ չի տալիս նման ընդհատումներ:

Նատ լեզուներ երկրորդական նախադասություններ չունեն և կազմում են դերբայներով կամ հոլովյալ ձևերով, այսպես. թրք. Երբ եկավ ցելդիկ գալիս, հայերեն գալու միջոցին, ժամանակ:

Մինչդեռ ես ուտում էի «ուտելիս, կերած միջոցին»:

Քրուերենի մեջ նախադասության կազմությունը չատ նախնական է, չգիտե երկրորդական, ստորադասական նախադասություններ և դերբայական կազմություն (Justi, Kurdische Geam. էջ 28):

ՀԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հարաբերական նախադասությունը սկսվում է որ հարաբերականով. ինչպես. Եւ ամենքին՝ որ լսէին՝ զարմանալին վասն բանիցն, զոր խոսեցան ընդ նոսա հովիւքն. (Ղկ. թ. 18):

Սպասաւորք գիտէին, որք արկին զջուրն (ՅՀ. բ. 9):
 Ազգական այնորիկ, զորոյ զունկն եհատ Պետրոս (ՅՀ. ԺՌ. 26):
 Որդի Աստուծոյ զորոյ ի ձեռն արար նա զաշխարհս (Ազաթ., 63):
 Ի բուն աշխարհն փափակէր՝ որ Պալհաւն կոչէր (Ազաթ., 32):
 Արդ արասցե՞ս զկամս իմ, Գրիգորիոս, որ յայդպիսի տանջանս մատնեցար, (Ազաթ., 111):
 Որ Հարաբերականից պետք է զանազանել որ շաղկապը, որ երկրորդական նախադասությունը կապում է զիխավորի հետ (փոխանակ զի), օրինակ՝ Այսքան ժամանակը են, որ առ մեզ բնակեալ է (Ազաթ., 121):
 Երբ Հարաբերյալը զոյական է, շատ վայելուչ է որ Հարաբերականի գործածությունը Հաջորդ Հարաբերական նախադասության մեջ լինի; Բայց երբ Հարաբերյալը բայ է կամ մի ամբողջ գործողություն, անպատեհ է լինում որ Հարաբերականի գործածությունը: Օրինակ՝
 Սկսեց սաստիկ ցավել զլուխս, որ սովորական չէր ինձ համար:
 Կարծես թե զլուխն էր սովորական: Այսպիսի դեպքերում Հարաբերականի փոխարեն պետք է դնել ինչ որ (ce que) կամ մի բան որ: Ըստ այսմ՝ Սկսեց սաստիկ ցավել զլուխս, ինչ որ (կամ մի բան որ) սովորական չէր ինձ համար:
 Երբ Հարաբերականը և Հարաբերյալը տրված են, ավելորդ է երկրորդ անգամ կրկնել Հարաբերյալը ցուցականով. ինչպես՝ Մուղանի ընդարձակ դաշտը, որ կասպից ծովին արևմուտքը կը մնայ, և Կովկաս լեռներեն մինչև Ատրպատական կը տարածվի, և մեղմ օղովը, հուռթի արոտներովը ու առատ փայտովն ու ջրովը հանգիստ ձմերոյ կը կազմե, թաթարները զայն իրենց կենտրոն ընտրեցին (Ալգաս., Էջ 1619).- զայն բառը այստեղ ավելորդ է:
 Հարաբերական նախադասությունը կարող է զիխավոր նախադասության մեջ մտնել և նրա անդամները բաժանել իրարից. օրինակ՝
 Վարազի, որ գագանագոյն է քան զամենայն գագանս, ուստի միսն և ոչ վնասէ (Եղն., 66):
 Առն՝ զոր ի նախակարգ բանիս նշանակեմք, վասն որոյ և փոյթ արաբեալ մեր պատմելոյ, էր Մաշտոց անուն (Կորյուն):
 Հարաբերական նախադասության սկիզբը գտնված որ կարող է դրվել ամեն հոլովով, ինչ հոլով որ պահանջում է նախադասությունը: Հաճախ Հարաբերականից հետո ավելադրությամբ դրվում է համապատասխան դերանուն, եթե Հարաբերականը ուղղական կամ հայցական չէ: Օրինակ՝ Անդ էր թագաւորագն մի, որոյ որդի նորա հիվանդ կայր (ՅՀ. դ. 46):
 Յարարչէն, որոյ են ստացուածք իւր երևելի և աներեսոյթ արարածք (Ազաթ., 54):
 Պաշտել զդիան, զորոյ դու ասեալ զնոցա պատիւն, ումպետ կարդաս արարիչ (Ազաթ., 68):
 Հարաբերականը կարող է դրվել հայցական, իսկ նրա հոլովը վերցնել ավելադրությամբ դրված մի դերանուն, ինչպես՝
 Մի՛ ուտիցէք յայդմ ծառոյ, զոր պատուիրեցի չուտել ի դմանէ (Ազաթ., 75) – փիս. յորմէ պատուիրեցի չուտել:

Հարաբերական նախադասության մեջ հարաբերյալը կարող է դրվել հարաբերականի հոլովով, ինչպես՝ Զբանն՝ զոր ես խոսեցայ ընդ ձեզ, հոգի է և կեանք – փիւ. բանն: (ՅՀ. գ. 64): Իսկ հուացն, որոց ականջը սրտիցն բացեալ էին, զնոսա բանիւք քարոզութեանն ածէր ի հաւանութիւն (Բուգ. Դ. 4) – փիւ. զհուսն: Վերջինիս մեջ զնոսա դրուած է ավելադրությամբ և ստացել է այն հոլովը, որ պիտի ունենար հարաբերյալը:

Հարաբերականը ավելադրությամբ ուղղական հոլովով դրված է բացահայտիչի և բացահայտյալի միջև: Անուն Աստուծոյ, որ տեառն արարածոց (Եղն., էջ 246):

Որ հարաբերականից առաջ հաճախ նա դերանունը կրճատվում է և որ այս դեպքում նշանակում է նա՝ որի: Այս պարագային որ հարաբերականին հաջորդող բառի վրա դրվում է ն հողը, ինչպես:

Որ գայ առ իս՝ ո՛չ քաղցիցէ (ՅՀ. գ. 35):

Որ յառաջնումն չկարաց յաղթել, յայտ է թէ և ի վախճանի չկարէ յաղթել (Եղն. 71): Նույնը նաև հոլովյալ ձեերով, ինչպես:

Եկեսցեն արտաքս. որոց բարիս գործեալ իցէ (ՅՀ. ե. 29) – զեղչալ է նոքա:

Տաց պատասխանի ոյք նախատեն զիս բանիւք (ՍՊ. Ճ՛Ռ. 42) – զեղչալ է նոցա:

Այս պարագային որ հարաբերականը կարող է ստանալ զեղչալ դերանվան հոլովը, ինչպես՝

Երկիր պագանեմք, որում գիտեմք (ՅՀ. գ. 22) – փիւ. նմա, զոր:

Որում խնդրէ ի քէն՝ տուր (Մտթ. ե. 42) – փիւ. նմա, որ:

Նույնը առանց հարաբերականի փոփոխության.

Եւ որ (փիւ. յորմէ) կամի փոխ առնուլ ի քէն՝ մի՛ դարձուցանի՛ր զերեսս – չկա ի նմանէ) (Մտթ. ե. 42):

Որ հարաբերականը ստանում է անորոշ ձև՝ ավելացնելով ինչ կամ միանդամ բառը, ինչպես՝

Իւրաքանչիւր որ որ զինչ առնէ զբարին, նոյն ընդունի ի Տէպոնէ (Եփես. գ. 8):

Որ միանգամ են իրրեւ զքեզդ ... արդարեւ իսկ եք յուսահատք (Ազաթ., 58):

Այլ մարդիկ, որ միանգամ իջուցեալ էր անդր, ամենեքին մեռեալ էին (Ազաթանգեղոս, § 124):

Որ հարաբերականով նախադասությունը, հատկապես դրված գլխավոր նախադասությունից առաջ, նշանակում է երբեմն «ինչ վերաբերում է, գալով այն մասին» ... ինչպես՝

Վասն որոյ կախեցիր ինձ առ յուսամ ես ի Տէրն իմ (Ազաթ., § 72):

Որ ասացերդ, թե ես գիտեմ զի ... (Ազաթ., § 61):

Հարաբերական նախադասությունները կարող են մի քանիսը լինել, որոնք կարող են սկսվել որ հարաբերականի գանազան հոլովներով, ինչպես՝

Եղիպտացիք ստեղծել էին մի տեսակ գիր, որ (ուղղական) ծանոթ է մեհենագիր անունով, որից (բացառական) մի նմուշ դնում ենք ներքեռում, և որով մշակել են նրանք շատ ճոխ գրականություն:

Գլխավոր նախադասության մեջ ներմուծված հարաբերական նախադասությունը կարող է ո'չ թե միայն մեկ, այլ մի քանիսը լինել: Այս պարագային հարաբերականը, որ դրված է առաջին հարաբերական նախադասությունում, կարող է կրկնվել մյուս հարաբերական նախադասությունների սկզբում կամ ոչ, ուղղական կամ հողովայլ ձևով, օրինակ՝

Այն բոլոր պատմական երևոյթները, որ նկարագրեցինք վերը, որոնք դուրս ենք բերել ժամանակակից և ականատես անձերի պատմածներից, և որոնց մասին մենք էլ մեր կողմից ավելացրինք մեր դիտողությունները, կարող են բացատրվել երկու տեսակետով:

Այսպիսի դեպքերում կարող է տեղի ունենալ շփոթություն, և երկրորդ կամ երրորդ հարաբերական նախադասությունը համարվել գլխավոր, օրինակ՝

Նույնիսկ նի հոգնակերտ մասնիկը,

- 1) որ այնպես ընդհանուր էր Կիլիկյան հայերենում,
- 2) գործածական է այժմ էլ զանազան բարբառներում և
- 3) նույնիսկ կենդանի է ստացական հողերի մեջ,
- 4) զրկված է անկախ գոյությունից:

Այս օրինակում հարաբերական են 1, 2, 3 նախադասությունները, բայց և գլխավորն է 4. շփոթմամբ կարելի է գլխավոր կարծել Յ: Այս շփոթությունից խուսափելու համար անհրաժեշտ է Յ-ն էլ սկսել որ հարաբերականով:

Գրողների անուշադրությունից կամ անփութությունից պատահում է երբեմն, որ որ հարաբերականն ու հարաբերյալը իրար հետ լավ չեն կապվում, և հարաբերականը մնում է անտեր, օրինակ՝

Այն սպան, որ հաստատված էր իմ անցած սահմանի վրա, և որ ինձ տեսած չինելով՝ ձախողած էր հաղորդել իմ ժամանումը, առանց հապաղման նրա ականջը պիտի կտրվեր (Հ. Հակոբյան, Ուղեգրություններ, Զ. 405); Հանելով երկրորդական մասերը, կմնա հետևյալը.- Այն սպան նրա ականջը պիտի կտրվեր. պետք էր գոնե ասել՝ Այն սպան ... անհապաղ պիտի կորցներ իր ականջը ի պատիժ:

Հասկանալի է, որ այդ ժամանակ չէր կարող լինել այնպիսի դպրոց, որի միջոցով հավասար գիտություն ստանային ազնվականն ու ռամիկը: Բայց այն տենդը, որ ամենուրեք առաջ էր մղում այդ գործը, նրա հիմքում ընկած էր հետևյալ ցանկությունը (Պետ. Հմլ. գիտ. աշխ. XIII): Հանելով երկրորդական մասերը, մնում է հետևյալը.- բայց այն տենդը նրա հիմքում ընկած էր ... Պետք էր գոնե ասել՝ Բայց այն տենդը իր հիմքում ուներ հետևյալ ցանկությունը:

Տգեղ է հարաբերականի բազմիցս անգամ կրկնությունը մի պարբերության մեջ, օրինակ՝

Մեր ժամանմանը այնտեղ վիստում էին փաշայի գինվորները, որոնք եկել էին հարեւան մի գյուղի համար, որի ընակիչները թալանվել էին քուրդ մի ավագակախմբի կողմից, որոնք պատկանում էին մի ցեղի, որ անվանավես գտնվում էր երեսնի կառավարության տակ (Հ. Հակոբյան, Ուղեգրություններ, Զ. 820): Հինգ տողի մեջ ունենք այստեղ 4 հարաբերական, երրորդը սխալ՝ փոխանակ ասելու՝ որ: Պետք է դնել այսպիսի դեպքում սովորական դերանուններ, ինչպես՝ Մեր ժամանմանը այնտեղ վիստում էին փաշայի գինվորները:

Նրանք եկել էին հարեան մի գյուղի համար, որի բնակիչները թալանվել էին քուրդ մի ավազակախմբի կողմից: Դա պատկանում էր մի ցեղի, որ անվանապես գտնվում է ...: Այսպիսով՝ չորսից երկուսը զեղչվում է, մնում է միայն երկուսը, որ հինգ տողի համար չափավոր է:

Նախադասության մեջ որ հարաբերականից առաջ գտնված բառը (հարաբերյալը) զորեղացնելու համար կարելի է ամբողջովին կրկնել ոչ միայն մի բառը, այլև ավելին, ինչպես՝ «Այս գործունեությունը սերտ կերպով կապված է Վատիկանի քաղաքական գործունեության հետ, քաղաքական գործունեություն, որը բանադրվել է հայ եկեղեցու կողմից» («Էջմիածին», 1946, օգոստոս, էջ 21 ա):

Այսպիսի հարաբերական նախադասությունների կուտակումը, հաճախ մըթնեցնում է իմաստը, հեղինակի միտքը անհասկանալի դարձնում, օրինակ, (Միթթար Գօշ, Հրտը. Հայապատում, 387):

Յետ այսորիկ որդի Դարին՝ Տօղան անուն, իշխան աշխարհին ձառարերդոյ և նորին Դղեակին ամբաստանեալ և կամեցեալ տիրել Առանայ, միանգամայն զի եկեալ ոմն որդի սուլթանի առ նա, որում անուն էր Զախրչահ, և առեալ զնա և զաներ իւր զԳրիգոր իշխան որդի Վասակայ տեառն Խաւախան բերդոյ, որոյ եկեալ առ նա՝ զի նովա վրէժ առցէ ի Հասանայ որդոյ Դեսմոյ, յաղագս եղրոր իւրոյ Սմբատայ, զոր սպանեալ էր նա պատերազմի պատճառաւ, զոր ունէին ընդ միմեանս վայրապար:

Այստեղ ամեն ինչ խառնիխուն է և շփոթ, և եթե չլինեին հաջորդ տողերը, չպիտի հասկացվեր, թե ով ում հետ է միացվել, ում հետ է կովել և այն:

Հարաբերական նախադասությունից առաջ գտնված ենթական հարաբերական նախադասությունից հետո էլ որևէ դերանունով կրկնել անտեղի է: Օրինակ, Մեզ հայտնի ուսումնասիրողներից մի քանիսը, որոնք այս կամ այն առիթով հիշել են այդ շրջանի դպրոցները, նրանք տարակուսել են, թե հայ մանուկները ինչպես էին սովորում ասորերեն և հունարեն լեզուներով (Պետ. Համ. զիտ. աշխ. XIII, էջ 358):

ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ԵՎ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Արդի, մանավանդ եվրոպական լեզուները շատ հարուստ են երկրորդական և հարաբերական նախադասություններով, որոնք կապվում են զիսավոր նախադասության հետ զանազան թեական, պայմանական և այն շաղկապներով և որ հարաբերականով: Նախալեզուն առհասարակ երկրորդական նախադասություններ չեր ճանաչում, իր ընդունած ձևն էր մի քանի զիսավոր նախադասությունների պարզ հարաբությունը, ինչպես օրինակ, Կեսարի հայտնի խոսքը՝

veni, vidi, vici

եկա, տեսա, յաղթեցի:

Կամ ի հարկին առողանության որոշ եղանակով, ինչպես՝

Կգա, կ'ասեմ:

փոխանակ՝ երբ որ գա, այն ժամանակ կ'ասեմ:

Երկրորդական նախադասությունների պակասը լայն չափով լրացնում էին դերայները և բարդ բառերը, որոնք արդի վերլուծական լեզուները հարաբերական նախադասություններով պիտի թարգմանեին, ինչպես՝

Վասն բազում անգամ ոտնակապօք և շղթայիւք կապելոյ և խղելոյ ի նմանէ շղթայս եւ զոտնակապս խորտակելոյ (Մրկ. ե. 4) – Որովհետև, թեև շատ անգամ ոտնակապերով և շղթաներով կապել էին, սակայն նա շղթաները պոկել և ոտնակապերը խորտակել էր:

Զէրն չէին վասն չէին յաշտ առներ (Եղն.):

– Նա՝ որ չկար, նրան՝ որ չկար, զոհ էր անում նրա համար՝ որ չկար (Զեղողը չեղածին չեղածի համար զոհ էր անում):

Փախիցուք յաշխարհամոլէն (Ոսկան. ա. թես.) – Փախչենք նրանից՝ որ աշխարհի սիրով մոլի է:

Զայրն արդար աշխարհահայր երկրակալ յաւիտենադիր ուխտին կացուցեալ (Ագաթ.) – Այն արդար մարդուն աշխարհների հայր և երկիրների տեր դարձրեց մի այնպիսի ուխտակ, որ հավիտենական ուխտադրություն էր:

Եւ ապրեալք՝ յայնժամ գիտացաւ մի Մելիտինէ իր անուն կղզւոյ (Գծ. իր. 1) – Երբոր ազատեցանք, այն ժամանակ... Եւ յԱթենա ի մնալն նոցա Պաւղոսի (Գծ. մէ, 16) – Երբ որ Աթենքի մեջ Պողոսը սպասում էր նրանց...

Այնուամենայնիվ պետք չէ ասենք, թե երկրորդական նախադասության գաղափարը բոլորովին անծանոթ էր Հնդեվրոպացիներին: Այն բառիկները, ինչպես կ'այ «և», ու «կամ» որոնցով Հնդեվրոպական նախալեզուն երկու բառ հարադրում էր իրար, կարող էին նաև գործածվել երկու նախադասություն կապելու իրար: Նախադասության սկիզբը դրված տօ-ցուցականը ծառայում էր կապելու այդ նախադասությունները մի նախորդի հետ, սրանով էլ հետո դարձավ հարաբերական, այդպես՝ գերմաններնի մեջ de, որ նախ պարզ ցուցական էր, հետո դարձավ հարաբերական: Ժառանգ լեզուներից շատերի մեջ երկրորդական նախադասություն կազմելու համար գործածված զանազան բառերը այսպիսի ծագում ունեն, սրանք մեծ մասամբ երկրորդական անշեշտ բառիկներ էին՝ կցված մի գլխավոր բառի, որ Հնդեվրոպական նախալեզվի օրենքով դրված էր ինում նախադասության սկիզբը: Բայց հենց այն հանգամանքը, որ նրանք նախադասության առաջին բառին էին կցված, կարծել տվեց, թե իրենք են կազմում նախադասության կապը, և այսպիսով դարձան շաղկապ: Այնպես որ հունարեն ծե նախապես ուրիշ բառերի կցվող վերջարար էր, հետո դարձավ երկու հակադիր նախադասությունների միջև շաղկապ, բայց, սակայն, ապա, ուրեմն և այն իմաստով: Նմանապես սանսկրիտերեն հէ, որ նույն հունարեն -χι ձեի հետ նախապես գործ էր ածվում միայն իրեն զորացուցիչ, ինչպես հունարեն միջի «բնավ ոչ», ունիչի «այս իհարկե», սանսկրիտերեն «ոչ բնավ», սակայն ավելի հետո սանսկրիտի մեջ դարձավ շաղկապ քանզի, որովհետև նշանակությամբ:

Երկրորդական նախադասությունների մեջ Հնդեվրոպական նախալեզուն ամենից ավելի ծանոթ էր հարաբերականին, որի ներկայացուցիչներն են սանսկրիտերեն յաս, յա՛, յատ, զենդերեն յօ, յա՛, յատ, հունարեն ծչ, դ, հոլանդերեն յի-շէ, յա-շէ, յե-շէ, լիտվերեն յա- (մակրայների մեջ), այս բոլոր լեզուներն էլ, իրենց հնագույն վիճակից սկսած, գիտեն գործածել հարաբերական նախադա-

սություններ, մերթ հարաբերյալից հետաղաս և մերթ նրանից նախաղաս, մերթ նրան ուղղակի հարակից (ինչպես պահանջում է արդի լեզուների ոգին) և մերթ նրանից անջատ, համաձայն հնդեվրոպական նախալեզվի շարադասության աղատության:

Հայերենը ընդունակ է կազմելու զանազան երկրորդական և հարաբերական նախաղասություններ. երկրորդական նախաղասությունները գլխավորի հետ կապվում են սովորաբար թե (եթե) շաղկապով, ինչպես՝

Լաւ է քիչ, եթէ մի յանդամոց քոց կորիցէ:

Հավատայք, եթէ կարող եմ առնել:

Գիտասցիք, եթէ իշխանութիւն ունի:

Եթե երկրորդական նախաղասությունը սկսվում է ով, ուստի, յո, երբ, զինչ և այլն հարցականներով, եթե շաղկապը կարող է խպառ զեղչվել, իսկ հարցականը ստանում է շեշտ (փոխանակ պարույկի): Օրինակ՝

Գիտէր Յիսուս ի սկզբանէ՝ ո՞վ են այնոքիկ, որ ոչն հաւատան և ով այն է, որ մատնելոցն է զնա (ՅՀ. գ. 65):

Դուք ո՞չ գիտէք՝ ուստի գամ կամ յո երթամ (ՅՀ. ը. 14):

Ահաւասիկ նոքա գիտեն՝ զինչ ասացի (ՅՀ. ժը. 21):

Շատ հաճախ երկրորդական և հարաբերական նախաղասությունները կարելի է միախառնել գլխավոր նախաղասության մեջ մի երկու բառով՝ իբրև լրացուցիչ, օրինակ՝

Թե նա պիտի գա՝ վստահ եմ:

(Գալուն վստահ եմ):

Այն, ինչ որ դուք ասացիք՝ ճշմարիտ է:

(Ձեր ասածը ճշմարիտ է):

Զգիտեմ, թե նա որտեղ է ծնվել և որ քաղաքում է ապրել:

(Զգիտեմ ծննդավայրն ու բնակավայրը):

Ուր որ է, կզա:

(Իսկույն կզա):

Նա ինչեր էր մտածում անել, ես գիտեի:

(Իր մտադրությունը ես գիտեի):

Թե ովքեր էին այս գործի հեղինակները և թե ինչ էին մտադրված անել, դուք լավ գիտեիք:

(Լավ գիտեիք այս գործի հեղինակներին և նրանց մտադրությունը):

Երբ մի քանի հարաբերական նախաղասություններ հաջորդում են իրար, եթե նրանք բոլորն էլ սկսվում են ուղղական որ հարաբերականով, կարելի է և պետք է խուսափել այդ որ-ի կրկնությունից: Օրինակ՝ Ահա այսպիսի կարեվոր մի գործ է ներկա աշխատությունը, որ թեև տապագրությամբ դեռ հրապարակ չէ դուրս եկած, բայց (որ) ծանոթ է ինձ ձեռագիր վիճակում:

Բայց երբ հարաբերականը տարբեր հոլովներով է, կրկնությունը անհրաժեշտ է, ինչպես՝ Ահա այսպիսի մի գործ է ներկա աշխատությունը, որ թեև տապագրությամբ դեռ հրապարակ չէ դուրս եկած, բայց որից հատվածներ կան տըպ-ված ուսերեն թարգմանությամբ:

ՈՐ Հարաբերականը՝ թե՛ ուղղական է և թե՛ հայցական, թե՛ ձեռվ սրանք նույնն են; Խիստ տրամարանությունը պահանջում է ըստ իս, որ հոլովի այս տարբերության դեպքում էլ կրկնվի որ Հարաբերականը: Օրինակ՝

Ահա այսպիսի մի գործ է ներկա աշխատությունը, որ թե՛ տպագրությամբ դեռ հրապարակ չի դուրս եկած, բայց որ չուտով հեղինակը մտադիր է հրատարակել:

Եւ որ զաղաւնիսն վաճառէին, ասէ ցնոսա ... (ՅՀ. Բ. 16); – ՈՐ Հարաբերականը նախաղաս է և առանց թվի և հոլովի համաձայնության, իսկ թիվն ու հոլովը դրած է դերանունի վրա:

ՍՏՈՐԱԴԱՍԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

(subordonnée)

Տեսակներն են՝

Ժամանակական	(temporel)	Ես այստեղ էի, երբ նա գնաց:
Պայմանական	(conditionnel)	Կասեի, եթե տեսած լինեի:
Պատճառական	(consécutif)	Այնքան վատ ընդունեցիր, որ նա վշտացավ ու գնաց:

Վերջնական (final) **Ստիպեցին, որպեսզի գնա:**

Իսկ յոր քաղաք մտանիցէք, և ոչ ընդունիցեն զձեզ ... – (Ղուկ. ժ. 10): Եւ որ ոչ ընկալցի զձեզ և ոչ լուիցէ բանից ձերոյ (Մտթ. ժ. 14):

Երբ նախաղասությունը բացասական է՝ բայց դրվում է ստորադասական, ինչպես՝

Զի լաւ է զքեզ, եթէ մի յանդամոց քոց կորիցէ (Մտթ. ե. 29) եւ մի՛ ամենայն մարմինդ քո անկանիցի ի գեհեն (Մտթ. ե. 30):

Երկինք և երկիր անցցեն և բանք իմ ոչ անցանիցեն (Ղուկ. իս. 33):

Երկու բացասական կազմում է մի դրական, օրինակ, երբ ասում ենք՝ «Նա անարժան չէ», հասկացվում է որ արժանավոր է: Ըստ այսմ չքավոր չեմ, այն է «ունեսոր եմ»: Նաև ոչինչ չունի, որ սովորական է արևելահայոց մեջ, անհմաստ է արևեմտահայոց մեջ:

Եռանդի սաստկությունից Նօտարք Հայոց (տպ. Պոլիս, էջ 163) ծան. Նիկոլ անարժան եպիսկոպոսին ծաղրելու համար դրել է երկու բացասական, բայց ստացվել է հակառակը. – «Զչանարժան Նիկոլն, որ եղեւ ժանտախտ իլովայ»:

ԲԱՑԱՍԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

Բացասական նախաղասություն կազմելու համար դրվում է հնիս. ու, որ ժառանգների մեջ դառնում է սանսկրիտերեն ու, հոլանդերեն ու, լատիներեն ու, լիտվերեն ու այլն:

Արգելականի համար գործ է ածվում հնիս. ու, որ գիտեն միայն արիականը, հունարենն ու հայերենը (առաջինը ստորադասականի հետ, մյուս երկուսը հրամայականի հետ). ինչպես՝ հունարեն (օրինակը չկա – Խ. Բ.), հայերեն մի՛ բերիք – սանսկրիտերեն ու bharas.

Հայերենի մեջ բացասական է ոչ, որ կարող է նաև կրծատ չ ձևով միանալ հաջորդ բային, ինչպես՝ Արձակել զդոսա նօթիս չկամիմ, (Մտթ. ժե. 32): Ինքն եթէ իցէ եւ եթէ չիցէ՝ զայն ոչ գիտէ (Եղն. 14): Կարելի էր ասել նաև՝ ոչ կամիմ, եթէ ոչ իցէ... ինչպես՝ Զէ արժան քեզ անել (Մտթ. ժտ. 4): Ոչ է արժան (Մտթ. իր. 6): Ոչ իցէ ընթերցեալ ձեր (Մտթ. ժր. 3): – Զիցէ՝ ընթերցեալ ձեր (Մտթ. իա. 16):

Ոք, ինչ, անորոշների հետ դրվում է միշտ ոչ բացասականը, և «դեռ» բառի հետ չ եւ բառի հետ ոչ:

Ոչ զոք տեսանէր (Եղ. թ. 12):

Ոչ ինչ ունիմք աստ (Մտթ. ժդ. 17):

Չեւ է կատարած (Մտթ. իդ. 6):

Ոչ եւ ...

Մի' գործածվում է ներկա հրամայականի հետ և հաճախ ստորադասականի հետ.

Մի' լքանէր.

Մի' եղիցի քեզ այդ (Մտթ. ժդ. 22):

Դրանք դժոխոց զնա մի յաղթահարեսցեն (Մտթ. ժդ. 18):

Մի' գործածվում է նաև առանձին.

Կամի՞ս զի երթիցուք քաշեսցուք զայն ի բաց, և նա ասէ ցնոսա, մի' (Մտթ. ժդ. 28–29):

– Եթե արգելք չկա, այլ միայն կանխազուշակություն, մի–ի տեղ դրվում է ոչ նաև ստորադասականի հետ.

Ոչ ճաշակեսցեն զմահ, մինչեւ ... (Մտթ. ժդ. 28):

Բացասականը իրեն քաշում և առաջ է զցում, բայց և խնդիրները ետ թող–նում, օրինակ՝

Չեւ էր հասեալ ժամ նորա (ՅՀ. է. 31) հմմտ. հակառակը՝

Հասեալ է ժամ նորա (ՅՀ. ժդ. 21):

Չէ արժան քեզ անել զդա (Մտթ. ժդ. 4) հմմտ. Ոչ է արժան (Մտթ. իր. 6):

Ի տուն քում արժան է ինձ ազանել (Ղկ. ժթ. 5):

Չէ սատանայ բռնաւոր և կանխազէտ, (Եղն. 77):

Ոչ ետ նմա պատասխանի (Մտթ. ժե. 23) հմմտ. պատասխանի ետ նմա:

Մի' տացես նմա պատասխանի (Պ. թդ. դ. 29):

Չտայք թոյլ մտանել (Մտթ. իդ. 13) թոյլ տուր այժմ (Մտթ. Գ. 15):

Բացառականի հետ հաճախ դրվում է ինչ (ավելազրությամբ):

Ոչ ինչ են պիտոյ բժիշկք ողջոց (Ղկ. ե. 31):

Բացառականը կարող է բայից, հատկապես անորոշից հեռու մնալ.

Ոչ չար և ոչ բարի ումիք ինչ կարին առնել (Ազաթ. 59):

Ո՛չ-ը կարող է կրկնվել և նույնիսկ գոյականի վրա դրվել.

Ոչ գիտէք զօրն եւ ոչ գժամն (Մտթ. իե. 13):

Զիք նշանակում է «չկայ»:

Զիք ոք բարի (Ղկ. ժը. 19):

Զիք ինչ որ բնութեամբ է չար (Եղն. Ա. 15):

Նշանակում է նաև «չէ, ո՛չ է»:

Զիք երևեալ քեզ Աստուծոյ (Եղ. դ. 1):

ՀԱՐՑԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

Հարցական կազմելու համար հնդկրոպական նախալեզուն որևէ մասնիկ չուներ. նա բավականանում էր միայն բարձրացնելով ձայնը կամ տալով որոշ երանգ: Թե ինչումն էր կայանում ձայնի այս տարբերությունը, ո՞չ մի կերպով կարելի չէ իմանալ:

Հայերենի մեջ էլ հարցական նախադասությունը ո՞չ մի առանձին կազմություն չունի. նախադասության մեջ ամեն մի բառ կարող է հարցական դառնալ, որը պետք է այդ անի միայն տոնի բարձրացմամբ և ստանում է «նշանը» (այս մասին տե՛ս Meliet, տե՛ս Sun quelques évangéliaires arméniens acuntuis).

Հարցականը կարող է լինել մի քանի տեսակ.

1) նախադասությունը պարունակում է մի հարցական բառ. այս դեպքում հարցումն էլ փոխադրում է միշտ նրա վրա. ինչպես՝

Որո՞վ իշխանութիւն առնես զայդ, և ո՞վ ետ քեզ զիշխանութիւնդ զայդ (Մտթ. իշ. 23):

Մկրտութիւն Յովհաննու ուստի՞ էր (Մտթ. իշ. 25):

Ընդե՞ր ոչ հաւատացեք նմա (Մտթ. իշ. 26):

Մինչև ցե՞րբ իցեմ ընդ ձեզ, մինչև յերբ ուսուցեմ ձեզ (Մտթ. մէ. 16):

Զի՞նչ անուն է քեզ (Ղկ. ը. 30):

Այս կարգի նախադասությունները ի բնե հարցական են, և նրանց պատասխանը մի բացատրություն է լինում:

2) Հարցական նշանը դրվում է նախադասության որևէ մի անդամի վրա, որ ըստ տիպի հարցական է և կարող է մի ուրիշ դեպքում հարցական չլինել: Այս կարգի նախադասությունների պատասխանը լինում է պարզապես այս կամ ոչ, որին հարցնողը նախապես տեղյակ չէ:

Հաւատա՞յք, եթէ կարող եմ առնիլ ձեզ զայդ. ասեն ցնա.

Այո՛, տէ՛ր (Մտթ. թ. 28):

Ո՞չ իցե ընթերցեալ ձեր (Մտթ. ժր. 3):

3) Կասկածը կարող է լինել երկու և ավելի բառերի վրա, որոնց մեկի կամ մյուսի ընտրությունը կախված է պատասխանողից. այս դեպքում հարցումը միայն առաջին բառի վրա է դրվում, մյուսը միանում է նրան թե շաղկապով: Օրինակ՝

Ուստի՞ էր, երկնի՞ց թէ ի մարդկանէ (Մտթ. իշ. 23):

4) Այս պարագային կարելի է ավելացնել նաև արդյոք բառը, որ ծառայում է կասկածը կամ տարակույսը զորացնելու. ինչպես՝

Մարմնաւո՞րք էին արդեաւք դիբն, թե անմարմինք (Եղն. 100):

5) Բայց եթե պատասխանը արդեն հայտնի է հարցնողին, և նա գիտե, որ պատասխանը «այո» պիտի լինի, հարցումը կրում է լոկ իրրև ճարտասանական ձև, տրվում է ո՞չ ապաքէն. օրինակ՝

*Ընդէ՞ր օրենք ի թագաւորաց դնիցեն. ո՞չ ապաքէն վասն
կարձելոյ չարեացն (Եղ. 59):*

Յ) Հարցականը գործածվում է իբրև ճարտասանական ձև՝ փոխանակ բացա-
սականի, ինչպես՝

Ո՞վ ասաց:

Ո՞վ գիտե = Զասացի; Զգիտեմ:

Ո՞վ է տեսել այսպիսի բան:

*Կովկասյան շատ լեզուներում հարցական նախադասություն կազմելու համար
բայից հետո դրվում է մի առանձին մասնիկ:*

Հարցական մասնիկ ունի չեխերենը (լի), ոռուսերենը (լԱ), մոնղոլերենում կան
մի քանի այդպիսի մասնիկներ, որոնք կցվում են բային:

Չինարեն հարցական ձեր.

Տան քանո – Լեռը բա՞րձր է:

ու – կօ չ անց մօ – Այս փողոցը լա՞յն է:

ու յա՞ո մայ ծ-ե-կօ մա տօ – Կուղեի՞ք ծախել այս ձին:

*Թուրքերենի մեջ էլ հարցական մի չի դրվում, երբ նախադասության մեջ
հարցական բառ կա. օրինակ՝ Kim geldi:*

*Վրացերենում հարցական կազմելու համար վերջնավանկի վրա դնում են
ուժեղ և խիստ շեշտ՝ հարցական տոնով, ինչպես՝ կիթուլոր, կիթուլորտի?*

(Dirr, Gram georg. 4):

*Կաբարդինյան լեզվով հարցական կազմելու համար բայի վերջում դնում են
ու կամ րե, կամ րե:*

Հարցականի համար նույնպես առանձին ձև չկա (հայերենի պես), շեշտը բա-
կական է. օրինակ՝

Exris – ունի՞ս:

Exxitr – ունի՞ք:

*Աշխարհաբարում բացասական հարցականի մեջ բայն է հարցնում, գրաբա-
րում՝ ոչ. Զկերպ՞ը, ո՞չ եկիր:*

Հարցական նախադասությունը աննամերենում կազմվում է բացասականով.
փոխանակ ասելու «եկե՞լ է», ասում են «եկե՞լ է, թե չէ»:

Շատ անգամ հարցական նախադասությունը բացասականի նշանակություն
ունի. ինչպես՝

«Ես գիտե՞մ» – նշանակում է «չգիտեմ»:

Ճիշտ հայոց պես:

Զավայերենում նախադասությունը հարցականի վերածելու համար դնում են
պսնարա բառը, որ նշանակում է ի՞նչ – պսնարա sampéyan murugegi kard ?

(Bohatta, Gr. jov. 45):

Չինարենում էլ սիրում են հարցականը կրկնել բացասականով, օրինակ՝ lai
րու lai – եկա՞ – «չեկա»:

Նվերենում հարցական կազմելու համար բայը տանում են առարկայից
առաջ, ուրիշ որևէ նշան չկա:

Ճապոներենում հարցականի նշանն է՝ ka, ինչպես՝ anata-wa ikimas-ka ? –
Դուք գնո՞ւմ եք:

Ամերիկան sionan լեզվի մեջ Յ տեսակ հարցական կա. սովորաբար նախադասության ծայրը դնում են և հարցականը. եթե անձը, որին ուղղված է հարցումը, բավական հեռու է, հարցականը դառնում է համար կամ ուղարկանը պատասխան է պահանջում, հարցականը դառնում է չե (Boas, Handbook, I, 934):

Լեթթերենում հարցական կազմելու համար նախադասության սկիզբը դնում են waj հարցականը. ինչպես՝

es sinu — Ես գիտեմ;
waj es sinu — Գիտեմ:
(Brenfano, 9)*

ՇԱՐԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

(ԲԱՌԵՐԻ ՇԱՐՔԸ)

Ամեն մի լեզու ստեղծել է բառերի շարադասության մի ընդհանուր և սովորական կարգ, որից չեղվում է միտքը ավելի արտահայտիչ դարձնելու համար:

Ընդունված կարգ է՝ նախադասության մեջ բառերը դասավորել ըստ իրենց կարևորության աստիճանի՝ նախ դնել ենթական, ապա՝ ստորոգյալը. թեև հայերենում ենթական կարող է բայից և՝ առաջ դրվել՝ «Արքայ ասէ» (Ագաթ. § 53), և՝ հետո՝ «Ես պատասխանի Գրիգորիս» (Ագաթ. § 52):

Երբ կարիք կա առանձին ուշադրություն հրավիրելու որոշիչի վրա, շարքը փոխվում է: Այսպես, լատիներեն homines tres, նշանակում է ո՞չ թե պարզապես «երեք մարդ», այլ հատկապես «մարդիկ», որոնք թվով երեք են:

Երբ հայերեն ասում ենք «Հայր սիրէ զորդի», հասկացվում է, որ հայրը (ենթական) սիրում է որդուն, իսկ երբ ասում ենք «Որդի սիրէ զհայր», որդին է դառնում ենթակա:

Նախադասության առաջին կարևոր բառից անմիջապես հետո հաջորդում են բառիկները, անորոշները և վերջահար անձնական դերանունները, այս բոլորը երկրորդական արժեք ունեն և հաճախ անշեշտ են: Այս մասին հունարենը տալիս է լավագույն օրինակները, իր ծե, թե, թես և այլն, և այլն բառիկներով: Բայց հայերենն էլ ունի բազմաթիվ օրինակներ, որոնք նույն հնդեվրոպական օրենքի շարունակությունն են, ինչպես՝

Զի՞ դու, զի՞ ընդ քեզ, զի՞ ելէք դուք այժմ ամենեքեան ի տունիս նանրութեան (Ես, իր, 1):

Գան ոմանք ի տանէ ժողովրդապետին (Մրկ. Ե. 35):

Դուստրն քո մեռաւ (Մրկ. Ե. 35):

Ի վաղիս անդը կամեցաւ ելանել ի Գալիլեա (ՅՀ. ա. 43):

Ի սերմանելն իւրում էր որ անկաւ առ ճանապարհաւ (Ղկ. ը. 5):

* Հարցական նախադասություններից հետո Աճառյանը պլանավորել է գրել նաև «Զարմացական նախադասության» մասին, սակայն ձեռագրում միայն վերնագիրն է գրված, և ամբողջ էջը դատարկ է (Խ. Բ.):

Հին պարսկերենի սովորական շարքն է ենթակա, սեռի խնդիր, լրացուցիչ, բայ (բայց սկիզբը չի դրվում) օրինակ՝ pasava kanbujiya avam Bardiyam անյա հետո այս կոմբուջիան այս Բարդիային սպանեց: Խնդիրը* կարող է դրվել ամեն տեղ: Լեզուների այս անհամաձայնությունը ցույց է տալիս այն, որ նախալեզվի մեջ շարադասությունը բոլորովին ազատ էր, որի հետքերը մնում են դեռ ամեն լեզվի մեջ:

Այստեղ դնում ենք մի քանի օրինակ հին Հայերենից, որոնցից հետևում է, թե միշտ աշխատում էին նախաղասության կարևորագույն բառը դնել սկզբում:

Զիք ինչ չար որ բնութեամբ չար իցէ և ոչ է արարիչ չարաց իրաց, այլ բարիաց:

Զի մի մթարքն որ զբոք շողայցին, արգել հայելոյ ի յստակութիւն լուսոյն լիցին:

Զազատութիւն եկեղեցվոյ արկանէր ի ծառայութիւն (Եղիշե)։ Կարևոր բառը ազատութիւնն է, իսկ նրա դեմ ծառայութիւն, դրված է խոսքի վերջը։

Զի և կելեցվոյ փառա աղաւաղեսցեն (Եղիշե): Կարևորը եկեղեցին է, որ սկիզբն է պահպան: Խոչհետեւ խոշնելով հայությունը:

Քայլ, սույնակ զամբողով հատկացյալը:
Ձեռան և նոքա անծխական հրով (Եղիշե), կարևորը բայն է, որ սկիզբն է անձեւ:

Սակայն երբ ասում ենք, թե շարադասությունը ազատ է, պետք չկա կարծելու, թե նա բոլորովին անկանոն է, առհասարակ բառերի սովորական խմբամոռութան մեջ ողոքական առաջարկ է ողոմում. ասաեն՝

յատիներեն trēs hominēs եռեր առը (մասը).

માર્ગાલિની દેવાનામ દિક માર્ગાળી અંગ્રે ર્યાસાલાની

Հայերեն առատ պարզեմօք (ածականը գոյականից առաջ, իսկ երբ վերջն է՝ հատուկ ու, առողջմիուն է հոգակիում, ինչաեւ՝ ապագամօք մեծամեծօք):

Սակայն Հին լեզուների մեջ բառի վերջավորությունը բավական է ցուց տալու, թե նա ինչ հողով է և հետևաբար ինչ պաշտոն ունի նախադասության մեջ։ Դրա համար էլ անհրաժեշտ չէր որևէ հաստատուն կարգով որոշել դիրքը։ Հին լեզուները և հատկապես Հնդկավագեն նախալեզուն ընդունում են ազատ շարադասություն, բառերը դասավորվում են ո՛չ թե ըստ պաշտոնի, այլ համաձայն այն կարեռության, որ ունեն նրանք այս կամ այն նախադասության մեջ, և որի վրա ունկնդրի ուշադրությունն է ուղղում հրավիրել խոսողը։ Կարծ խոսքով, շարադասությունը ճարտասանական էր և ո՛չ քերականական։

Ամենից ավելի հունարենն է, որ պահել է հնդկոպական նախալեզվի աղատ շարադասությունը, նրանից ետ չեն մնում հայերենը և լատիներենը: Հայերենը հատկապես այնպես նման է հունարենի շարադասությանը, որ կարելի է դնել թարգմանել ամբողջ ս. Գիրքը բառ առ բառ՝ հետևելով հունարենին, առանց սակայն սրանով ստրկացնելու լեզուն, որովհետև այդ թարգմանության լեզուն ոչնչով չի տարրերգում ինքնապիր հայերեն գրփածքների լեզվից: Օրինակ, կարելի է լատիներեն և հայերեն աղատորեն ասել.

pater filium amat	Հայր զորդի սիրէ:
filium pater amat	զորդի սիրէ Հայր:
amat filium pater	սիրէ զորդի Հայր:
amat pater filium	սիրէ Հայր զորդի:

Մյուսները աշխատել են կամաց կամաց շարադասության մեջ մտցնել որոշ կարգ: Օրինակի Համար սանսկրիտը արդեն ունի մի հաստատուն կարգ: Բայց այս կարգը զանազանվում է լեզվից լեզվ։ օրինակ՝ բայց սանսկրիտի մեջ դրվում է սովորաբար նախադասության վերջը, այսպես նաև կամիսերենում (Barton, A hittite manuel, p. 23). մինչդեռ Հին իռլանդերենի մեջ դրվում է սկիզբը, իսկ Հունարենի, Հայերենի, լատիներենի և Հին սլավերենի, ինչպես և Հնագոյն իրանական բնագրերի մեջ նրա տեղը շարժական է:

Ահա մի կտոր Հունարեն Ավետարանից, Հանդերձ Հայերեն թարգմանությամբ:
άξετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρές ρς,
θηγῇ μποτք մանկուոյդ գալ առ իս,
μή κωλύστε α'ντα τῶν γαρ τοιούτων
ἴτι μὴ' αρգելուք զզոսա, զի այդպիսեացη
έσοι ἰ ν ἡ βασιλεία τοῦ Ιεον
է արքայութիւն Աստուծոյ:

Մեջտեղ են մնում միայն Հոդերը, որոնք չկան Հայերենում:

* * *

Այսպիսով, ինչպես ներածության մեջ ասել ենք, շարադասությունը լեզվաբանական գիտության այն ճյուղն է, որ ուսումնասիրում է բառերի առնչությունը իրար հետ, նրանց պաշտոնը, կարգը և դասավորությունը իբրև անդամ նախադասության, մի խոսքով, շարադասությունը նախադասության կազմի ուսումնասիրությունն է և տարրերվում է ձևաբանությունից, որ միայն բառերի ձևի ուսումնասիրությունն է: Ուրիշ մի գիտությունից օրինակ առնելով՝ ձևաբանությունը բառերի անդամագնությունն է, շարադասությունը՝ նրանց բնախոսությունը:

Նոր լեզուները հներից մի հիմնական տարրերություն ունեն: Որովհետև բառը, Հոլովական վերջավորություններից զուրկ լինելով, Հայտնի չէ, թե ինչ Հոլովի է պատկանում, և միաժամանակ կարող է և' այսինչ Հոլովին պատկանել և' այնինչ Հոլովին, ուստի դիմել են մի ուրիշ միջոցի՝ բառի գիրքով որոշել նրա Հոլովը և պաշտոնը: Ըստ որում՝ նոր լեզուների մեջ շարադասությունը ունի որոշ կարգ, և ամեն մի բառի տեղը որոշված է Համաձայն իր պաշտոնին, Հակառակ պարագային, իմաստը խանգարվում է: Օրինակ, ֆրանսերենում և արևմբույան Հայերենում Պողոս և Պետրոս թե՛ ուղղական են և թե՛ Հայցական, այնպես որ երբ Հարկ լինի ասել թե Պողոսը ծեծել է Պետրոսին, անհրաժեշտ է Պողոսը (ենթակա) դնել սկիզբը և Պետրոսը (սեռի խնդիր) դնել վերջը, այսպես՝

Պողոսը ծեծեց Պետրոսը:

Paul a battu Pierre.

Հակառակ դիրքով անկարելի է, որովհետև այն ժամանակ Պետրոսը ծեծող և Պողոսը ծեծ ուտող կդառնա:

Այսպես ուրեմն, նոր լեզուների մեջ բառերի կարգը որոշ և հաստատ է: Այսպես է նաև սեմական լեզուների մեջ. սեմական լեզուների մեջ բառերի կարգի փոփոխությունը կիսակատար չափով ուշ ժամանակի գործ է:

Չինարենում, ուր հոլով չկա, երբ բառը դրվում է բայից առաջ, ուղղական է, իսկ երբ բայից հետո՝ տրական, հայցական է: Գերմաներենում թեև հաճախ ուղղականը և հայցականը ձևով տարրեր են իրարից, շփոթության երկուղ չկա, բայց որովհետև ուրիշ գեպքերում տարրեր չեն, և շփոթություն կարող է ծագել, ուստի որոշված է նույնպես դնել նախ ենթական, հետո՝ սեռի խնդիրը, ինչպես՝ der Löwe sieht den Hasen, die Frau sieht die Blume (Brockelmann Pricus de lina sem 1910, էջ 15): Ծվեղերենի մեջ ուղղական, տրական, հայցական միևնույն ձևն ունեն, ուստի գանազանելու համար իրարից որոշված է սկիզբը դնել ուղղականը, հետո բայր, հետո տրականը և հետո հայցականը, օրինակ՝

Gud har givit männiakan förnuft

Աստված տվել է մարդոց բանականություն:

Բասկերենն ունի ճիշտ ու ճիշտ տաճկերենի (աշխարհաբարի) շարադասությունը. օրինակ՝

aurr-a-ri	eman	diod-an	liburu-
տղայ(ը)ին	տված	եղածս	գիրքը.
չօճուղա	վերմիշ	օրտրդում	քիթապ.
it ederr-a da			

չօք եյգիսի տիր

շատ լավ-ն է:

Ֆիջի կղզու լեզվով խոսքի սկիզբը դրվում է բայր, հետո սեռի խնդիրը, հետո ենթական.

Դանիերենում սեռականը գոյականից առաջ է դրվում. ինչպես՝ faderens befalling հետ հրամանը. barnets bog տղայի գիրքը. Սա արաբական ձևն է, որ կա և գերմաներենում – Vaters Brfehl, des Kindes Buch, կամ անգլերենում – Father's sin

Այսպես է շվեղերենում en flickas lynne – մի աղջկա քմահաճույքը կենցենց դուռը – թագավորի աղջիկը:

Հինդուստանի լեզվի մեջ շարադասությունը ճիշտ հայերեն աշխարհաբարի պես է. ենթակա, սեռի խնդիր, բայ. նախադրությունը դրվում է գոյականից հետո, մակրայը՝ բայից առաջ, ածականը գոյականից առաջ, հատկացուցիչը հատկացյալից առաջ (Bonnerjea, 41):

* * *

Բառաբաժանումն էլ իր որոշ օրենքներն ունի. այսպես՝ նախդիրները առանձին են գրվում, բայց մասնիկները կցված են բառին, այսպես նաև բոլոր տեսակի վերջավորությունները: Հողը բոլոր լեզուների մեջ էլ, եթե նախադաս է, գրվում է առանձին, իսկ եթե ետաղաս է, կցվում է բառին. օրինակ՝

Փրանս. le père,
գերմ. die Katze,
անգլ. the world,
իտալ. la madre,
Իսկ հայերենում կցվում է բառին, ինչպես՝
մարդը, մարդն, ձուկը, ձուկն, կատուն, այգին և այլն:

ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆ

Նախաղասության ամեն մի բառը անկախ և ինքնուրույն լինելով՝ նրանց կապակցությունը միայն համաձայնության մեջ է:

Համաձայնություն ասելով հասկանում ենք այն, թե ինչ որ է մեկը, նույնպես է լինում և մյուսը, բայց այս համաձայնությունը ո'չ թե մեկ բառի կողմից մյուսի համար պարտադիր մի պահանջ է, այլ ինչպես անունն էլ ցույց է տալիս, երկու կողմից միաժամանակ կատարված համապատասխանություն:

Բայական նախաղասության մեջ համաձայնությունը կայանում է բայի և ենթակայի միջև: Սեմական լեզուների մեջ այդ երկուսի համաձայնության եզրերն են սեռ և թիվ, որովհետև սեմական բայը սեռ ունի: Ըստ այսմ, երբ ենթական արական եղակի է, բայն էլ լինում է արական եղակի, եթե ենթական իգական երկակի է, բայն էլ լինում է իգական երկակի և այլն: Սակայն հնդեվրոպական բայը սեռից զուրկ լինելով, համաձայնությունը լինում է միայն թվի մեջ:

Իսկական համաձայնությունը տեղի է ունենում երկու անունների կամ մի ածականի ու մի գոյականի միջև, պայմանով որ տարրեր հոլովներով չլինեն, ինչպես՝

Արարից զձեզ որսորդս մարդկան (Մտթ. դ. 20):

Ետես այլ երկուս եղբարս, զՅակովբոս Զեբեղեայ եւ

զՅովհաննէս զեղբայր նորա, ի նաւի Զեբեղեաւ

Հանդերձ հարբն իւրեանց (Մտթ. դ. 21):

Մի՛ ոք իմասցի ինչ ի բանից այտի յայդցանէ (Երեմ. լր. 24):

Այսպիսի դանդաղանաց բանից տխմարաց մտաց կարկատելոց:

Այս նախաղասությանց մեջ անմիջապես իրար հետ կապ ունեցող համադիր բառեր են զձեզ և որսորդս, երկուս և եղբարս, զՅովհաննէս և զեղբայր, Զեբեղեաւ և Հարբ, ի բանից և յայտցանէ, բանից և տխմարաց և այլն, ուստի և համաձայնվել են իրար հետ: Բայց իրար հետ չկապվող զանազան տարրեր լրացուցիչներ են որսորդ և մարդկան, ի նաւի և Հարբ, բանից և պատասխանի և այլն, ուստի և չեն համաձայնում իրար հետ:

Վերի օրինակների մեջ համաձայնությունը եղել է թվով և հոլովով, որովհետև հայերենի մեջ միայն այս կարգերը (catégorie) կան: Իսկ հնդեվրոպական նախալեզվի մեջ (ինչպես և այն ժառանգների մեջ), ուր կա նաև սեռ, համաձայնությունը լինում է սեռով, թվով և հոլովով, այսինքն այն բոլոր տարրերով, որ հավասարապես ունեն գոյականներն ու ածականները. երբ գոյականը

զուրկ է ածականից կամ ցուցականից, ոչ մի նշան չունի խմանալու, թե ի՞նչ սեռի է:

Ֆրանսերենում համաձայնությունը հաճախ կեղծիք է. գրական ուղղագրության մեջ գրվում է aimé, aimmée, aimés, aimées (եղակի արական, եղակի իրական, Հոգնակի արական և Հոգնակի իրական), բայց այդ բոլորը ժողովրդի մեջ հնչվում են միատեսակ: Նույնպես միատեսակ են հնչվում fini, finie, finis, finies, կամ թե nu, nue, nus, nues, այսպես նաև aime-aiment, aimait-aimaient և այլն: Այս բոլորը, զիտնականների հնարած ձևերն են, որոնք իրականության մեջ չկան: Այս բանը այնքան ճշմարիտ է, որ նույնիսկ մեծ հեղինակներ սխալ-վել են համաձայնության օրենքների մեջ կամ թույլ են տվել իրենց չգործադրել օրենքը:

Այսպես, օրինակ, սխալ է Victor Hugo Ovils marchands d'euso-même immonde abaissement (պիտի լիներ l'eux-mêmes) սխալ է գրում նույնպես Malherbe les lois, dont la rigueur Tiennent nos souhaits en longueur (պիտի լիներ tient), (Meillet BSL № 66, էջ 79):

Երբեմն այս երկուսը միանում են իրար հետ կամ նույնանում: Այս երեսույթը հատկապես նկատելի է անջատական լեզուների մեջ: Օրինակ, չինարենում, ուր հոլովները առանձին վերջավորություններ չունեն, ուրիշ խոսքով՝ հոլով, հետեւվարար ձև չկա: Բառի դիրքն է նախադասության մեջ, որ որոշում է հոլովը, ձևաբանությունը և շարադասությունը նույնանում են: Այնուամենայնիվ, պետք չէ կարծել, թե շարադասությունը, իրու զիտություն, արժեք չունի, որովհետև հենց սրանով էլ իր արժեքը բարձրանում և գերակշռում է ձևաբանությունից: Կան դեպքեր, երբ շարադասությունն է միայն, որ կարող է որոշել, թե այսինչ բառը ինչ ձև է. օրինակ, Գրիչը Կարապետին տվի և Կարապետին գովում են. առաջինում իրը տրական, երկրորդում իրը հայցական:

Պորտանգլերենում կարելի չէ ասել as lingua grega e latina հունարեն և լատիներեն լեզուները, այլ պետք է ասել a lingua grega e a latins (Anstett, 549):

Կանոնն այն է, որ երբ մի գոյական մի քանի ածական ունի, նրանք պետք է հետևեն գոյականին և ո՛չ թե գոյականը ածականներին. Ուստի այլ ոճ է ուսւերեն Յ ռուսկում և արմանեական:

Բրետոն լեզվում ածականը ետաղաս է և միշտ անփոփոխ թե սեռով և թե թվով, ինչպես՝

un ty caëf	մի տուն գեղեցիկ.
un dén brahue	մի մարդ սիրուն.
ur soudard mad	մի զինվոր լավ:

Սա է լեզվի ընդհանուր և սովորական ձևը: Բայց կարելի է երբեմն ածականը դնել նախադաս, այդ դեպքում գոյականը դրվում է սեռականով, ինչպես՝

ur hûr heër a dy	մի գեղեցիկ տուն.
ur brahue a zen	մի սիրուն մարդ.
ur mad a soudard	մի լավ զինվոր:

Հոգնակիում այս ձևը երբեք չի գործածվում (Guillome, 18, 100):

Երկարատև պատերազմների ժամանակաշրջանում առաջ են եկել հայ պատմագիրների մի ամբողջ շարք (դոկտ. Ա. Տեր-Ավետիսյան, Արք. Կրետացու Հիշատակարանը, գիտ. աշխ. XIII, էջ 285): Մտածել է պատմագիրների մասին, բայց ենթակա է շարք, որ եղակի է:

Սխալ համաձայնություն – Հետևա(կա)զորին հաջորդում էր մյուս հատվածը, դա հեծյալ գնդերն էին: Ապա գալիս էր մյուս հատվածը: Դա ահոելի փղերի երամակներն էին (Դեմիրճյան, Վարդանանք, Ա, 402):

Երեսում էին շատ սաղավարտներ: Դա մարտիկներ էին, որ այս գիշերի առիթով դրել էին իրենց սաղավարտները (անդ. էջ 371):

Լսվեց Հեծկլտոց: Դա կանայք էին, որ բազմության մեջ հառաչանքով նայում էին Վարդանին (անդ. էջ 37):

Համաձայնության մեջ նախապատիվ – Երբ տարբեր դեմքի դերանուններ գործածվում են միասին, համաձայնումի մեջ նախապատվությունը տրվում է Հետևյալ ձևով.

ա դեմքը նախապատիվ է բ-ից և գ-ից:

բ » » » գ-ից:

Երբ տարբեր սեռի գոյականները տրվում են միասին, ածականը դրվում է նախապատիվ սեռով. այսպես օրինակ, չեխերենում՝ արականը նախապատիվ է իգականից և չեղոքից, իգականը նախապատիվ է չեղոքից (Hantich, Gram. tchèque, 53):

Բրետոններենում եթե ենթական դրված է բայից հետո, նախապատվության օրենքը պահպան է, իսկ եթե նախաղաս է, բայը դրվում է ոչ թե նախապատիվ դեմքով, այլ երրորդ դեմքով, ինչպես

Pierre, hui ha mé en des studiet

Պետրոսը, դուք և ես սովորեցինք.

իսկ հակառակը՝ Studiet hun nès Pierre, hui ha mé:

(Guillome, 108)

ԲԱՌԱՆՉԱՏ

Երկու բառից բաղկացած բայական միացությունները կարելի չեն անջատել իրարից զանազան միջանկայլ բառերով, օրինակ, կարելի չեն ասել՝

Ես անց այնտեղից կացա փոխանակ Ես այնտեղից անցկացա:

Ես ի նկատի մի մատաղահաս երաժշտության վարժուհի ունեմ (Պատկ., Ընտիր երկ., 1893, հատ. թ, էջ 133): Փոխանակ՝ Ես ի նկատի ունեմ երաժշտության մի մատաղահաս վարժուհի:

ԲԱՌԵՐԻ ՇԱՐՔԸ

Թեև բառերի շարքը ազատ է, բայց հաճախ անհրաժեշտ է պահել որոշ կարգ, առանց որի կամ տգեղ է լինում նախաղասությունը, կամ սխալ: Օրինակ՝ Այս Ուրարտու անունը մենք համարում ենք բնիկ, տեղական, որպես սկզբում

թերևս որոշ տոհմերի – ցեղեր ընդհանուր անուն (Ղափանցյան, Ուրարտուի պատմություն): Կարելի չէ որպես բառը պահել սկզբում թերևս բառերից առաջ, այլ պետք է ասել սկզբում թերևս որպես որոշ ... ըստ որում որպես բառը պատկանում է անորոշին:

Վրաց բառերի շարքը՝ ենթակա – սեռի խնդիր – բայ.
օրինակ՝ մուշերմա սասախլե ասափեթքես –
բանվորի գտունն պայթեցրին:
Անվանական նախաղասության մեջ՝
ենթակա – ստորոգելի – բայ.
կացի մղիղարի ա –
մարդը հարուստ է:

Որոշիչ բառերը նախաղաս են որոշալից. այսպես՝ օրինակ, սեռականը, ածականը, թվականը և դերանունը դրվում են առաջ, իսկ հատկացուցիչը, գոյականը՝ հետո (vogt, 269):

Միայն expressive նախաղասության մեջ կարող է շարքը փոխվել:
Նատ դժվար է բառերի շարքը դուրս բերել այնպես, որ միայն մի իմաստի համապատասխանի և երկդիմության տեղիք չտա:

Օրինակ՝ հայերեն «ոչխարի լավ մածուն» ասելու փոխարեն հաճախ ասում են՝ «լավ ոչխարի մածուն»:

Փր. bouches d'oreilles large comme des bracelets
(Lamartine, Grazielles)

Այստեղ ըստ գրվածքի պետք է հասկանալ, թե ականջներն են ապարանջանի պես լայն, մինչդեռ հեղինակի միտքը այն է, թե գինդերն են լայն:

Նույնը հայերեն պիտի լիներ՝
Ապարանջանի պես լայն ականջի օղեր, որ դարձալ երկդիմի է:
Բոլոր այս դեպքերում շեշտի և դադարի փոխհարաբերությունն է, որ երկդիմության առաջը առնում է, և որ գրի առնել շատ անգամ անհնար է:
Անկախ նախաղասության կազմից զուտ թվումներ անելու ժամանակ էլ կա բառերի մի շարք, որ սովորության և գործածության արդյունք է միայն, օրինակ, ասում ենք հայրս ու մայրս, հորից ու մորից և ոչ թե մորից ու հորից:

Ընդհանուր օրենք է, որ կարճ բառերը առաջ են անցնում, այսպես՝
Հայր ու մայր, քույր ու եղբայր, տեր և տիրական, օր ու գիշեր, եղ-քացախ, աղ-պղպեղ, մարդ ու կնիկ, մարդ-մարդասանք, գյուղ ու քաղաք, տունն ու դուրսը, ճիշտ ու անճիշտ, ծուռ ու սխալ, լուռ ու մունջ, տեղի-անտեղի, կոշտ ու կոպիտ, սև ու ճերմակ, կանաչ-կարմիր, տեղի-անտեղի: Հավասար վանկերով բառերի համար կանոն չկա. գիշեր-ցերեկ, շուն ու գել, սուտ ու դորտ, թեր և դեմ, երկար-բարակ, երկար ու բարակ:

Այսպես նաև անգլերեն.

bread and butter	from top to bottom
bread and water	rough and ready
milk and water	rough and tumble

cup and saucer	free and easy
wind and weather	high and mighty
head and shoulders	fits and snatches

(Jespersen, Growth and Structure... 215)

* * *

Առհասարակ ընդունված է ասել, թե Հին լեզուներում նախաղասության մեջ բառերի շարքը բոլորովին ազատ է, իսկ, ընդհակառակը, նոր լեզուներում նախաղասության մեջ բառերը ունեն պարտադիր որոշ շարք:

Ոչ մեկը բացարձակ ճիշտ չէ:

Ոչ Հին լեզուներն են բացարձակապես ազատ, ոչ Էլ նոր լեզուներն են բացարձակապես ստրկական: Հին լեզուներն Էլ ունեն երբեմն պարտադիր շարք, նոր լեզուներն Էլ ունեն որոշ ազատություններ:

Գրաբարում կարելի է ասել՝

Տուն իմ մեծ է:

Մեծ է տուն իմ:

Բայց մի՞թե կարելի է ասել

Տուն մեծ իմ է:

Է տուն մեծ իմ:

Երկուսն Էլ՝ ոչ:

Աշխարհաբարում ասում ենք՝

Իմ տունը մեծ է:

Բայց նաև՝

Մեծ է իմ տունը:

Նույնիսկ ֆրանսերենում, որ շատ վերլուծական շարադասություն ունի, թեև սովորական ձեռով պետք է ասել

Son aspect est terrible

Իր երևոյթը սոսկալի է:

Կարելի է նաև շարքը փոխելով ասել՝

Terrible est son aspect

Սոսկալի է իր երևոյթը:

Ուրեմն չափավորելով մեր լեզուն, Հնի և նորի համար Էլ պետք է ասենք, թե Հին լեզուները բառերի շարադասության մեջ ավելի ազատ են, քան նորերը և, նոր լեզուների մեջ բառերի շարքը ավելի պարտադիր կարգով է, քան Հին լեզուների մեջ: Տարբերությունը երևում է հայտնի կերպով, երբ աշխարհաբարը համեմատենք գրաբարի հետ, կամ ֆրանսերենը՝ լատիներենի հետ:

Այդ համեմատությամբ պիտի երևա նաև, որ Հնից դեպի նորը գալու ժամանակ ազատությունը հետզհետե պակասում է, և պարտադիր կարգը հետզհետե ավելանում:

ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇԱՐՔ

Ղատ ընդհանուր քերականական օրենքների գլխավոր նախադասությունը պետք է դրվի առաջ, իսկ երկրորդականը նրանից հետո; Այսպես՝

Առավոտը վաղ եկա քեզ մոտ, որպեսզի քեզ տանը գտնեմ:

Բայց այս ընդհանուր և սովորական ձևից դուրս, երկրորդական նախադասությունը կարող է ստանալ նաև հետևյալ ձևերը:

1. Կարող է գլխավոր նախադասությունից առաջ անցնել, օրինակ՝

Որպեսզի անպատճառ քեզ տանը գտնեմ, առավոտը շուտ եկա քեզ մոտ:

Որովհետև ինձ կանչել էիր, ես էլ եկա:

Երբ որ ուզես, պատրաստ եմ:

2. Երկրորդական նախադասությունը կարող է գլխավոր նախադասությունը ձեղքել և նրա այս կամ այն անդամը հեռացնելով՝ մեջ մտնել:

Այսպիսի երկրորդական նախադասությունը կոչվում է միջանկյալ, ինչպես՝

«Այն մարդագետինը, ուր արածում էին մեր ոչխարները, գտնվում էր զյուղից հեռու և նրա միջով անցնում էր հեղասահ մի առող»:

3. Երկրորդական նախադասությունը իր բայական ձևից դրկվում է և վերածվելով մի կամ մի քանի բառի՝ իբրև անդամ միանում է գլխավոր նախադասության, ինչպես՝

Ուզողը եկավ, չուզողը չեկավ (=ով որ ուզեց՝ նա եկավ, իսկ ով որ չուզեց՝ նա չեկավ):

Նրա գալուստը տեսնելով՝ շտապեցի, եկա (=երբ տեսա, որ նա գալիս է, ես էլ շտապեցի և եկա):

Ուզած բողեիդ արի՝ (ո՞ր բողեին որ ուզես, արի):

Կարդացածդ հասկացա՞ր (հասկացա՞ր այն, ինչ որ կարդացիր):

Երկրորդական նախադասությունը երբ կցվում է գլխավորին, կարող է դրվել փակագծի մեջ (երբ գրավոր է), կամ ստանալ թուլացած ձայն կամ շեշտ (երբ բանավոր է), ինչպես այս վերջին պարբերության մեջ:

Հարցական նախադասության պատասխանը տալու ժամանակ սովորաբար բուն պատասխանը առաջ է դրվում և կարող է մնալ մենակ, և կամ շարունակել մնացյալ մասը; Օրինակ՝

– Ո՞ւր ես գնում:

– Տուն (կամ տուն եմ գնում):

ԴԵՄՔԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ

Կարելի է նախադասության ձեր փոխել և ուղակի կամ խոսակցական ձեր փոխելով՝ դարձնել անուղղակի կամ պատմողական; Այս պարագային դեմքը անհրաժեշտաբար փոխվում է, օրինակ՝

Հարցրին նրան; – Ասա, ո՞նց լավացավ աչքը (=նրան հարցրին, որ ասի, թե ո՞նց լավացավ իր աչքը):

Ընդհակառակը, պատմողը կարող է սովորական պատմողական ձեր թողնել, և երևակայելով իրեն մի բոպե ենթակայի վիճակում, առնել նրա դերը, օրինակ՝

Կանգնած ջրի առաջ՝ նայում էր հոսանքին և մտածում էր, թե ի՞նչպես անցնի՝ լողա՞, ցատկե՞, թե մի նավակ կանչի. (=կանգնած ջրի առաջ, նայում էր հոսանքին և մտածում. «Ի՞նչպես անցնեմ, լողա՞մ, ցատկե՞մ, թե՞ մի նավակ կանչեմ»):

ԲԱՌԵՐԻ ՏԵՂԸ ԵՎ ՀԱՄԱԶԱՑՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հատկացուցիչը հատկացյալից հետո է դրվում, բայց կարող է նաև լինել հակոակը:

Սկիզբն չարեաց (Եղն. 49):

Չարեաց արարիչ (Եղն. 51):

Հին լեզուներից հին պարսկերենն ունի հակառակ շարքը, ինչպես՝

Yištaśrahyā pitā Վշտապի հայրը,
բայց Փորմուների մեջ՝
xśāyadiya asayadiyanam արքա արքայից:

Ածականը դրվում է գոյականից առաջ, բայց կարող է նաև դրվել հետո, և այն ժամանակ համաձայնում է:

Մեծ գործ (Եղն. 55):

Խոռվութիւն մեծ (Բուգ. գ. 4):

Առն իմաստնոյ (Մտթ. է. 24):

Ժամանակս բազումս (Ղկ. ի. 9):

Հոգովք աշխարհականօք (Ղկ. իս. 34):

Հին պարսկերենում ածականը կարող է դրվել գոյականից առաջ կամ հետո, թվականը միշտ առաջ չի դրվի, ինչպես՝ aniyā dahyāva այլ գավառք, kārpa parṣa բանակն պարսիկ:

Ավելի ազատ շարադասության մեջ՝ կարող են ածականը գոյականից և հատկացյալը հատկացուցիչից բաժանվել ու հեռանալ՝

Մասանց չարեաց գտանի մարդն արարիչ (Եղն. 35):

Առաջ դրվելու դեպքում չի համաձայնում.

Բազում գործս բարիս (ՅՀ. ժ. 32):

Գեղեցիկ վիմօք (Ղկ. իս. 5):

Բարձր բազկաւ (Ել. զ. 6):

Մեծամեծ վարազաց վայրենեաց (Ագաթ. 727):

Միավանկ ածականը այս դեպքում էլ համաձայնում է բոլոր հոլովներով:

Նորոյ ուխտի (Մտթ. իզ. 28):

Ի նոր գերեզմանի (Մտթ. ին. 69):

Նորոց կտակարանաց (Բ. կոր. զ. 6):

Մեծի արքայի (Մտթ. ե. 35):

Քիչ անգամ կարող է պատահել, որ բազմավանկ ածականն էլ, թեև նախադաս, համաձայնի, ինչպես՝

Բոլորով սրտի իմով (Սղմ. թ. 2):

Սուտ ածականը (նախադաս) և արքունի ածականը (ետադաս) միշտ մնում են առանց համաձայնության:

Ստացական, հարաբերական և հարցական ածականները սեռական, տրական, ներգոյական, բացառական, գործիական հողովներում համաձայնում են, իսկ հոգնակի ուղղական, հայցական, ներգոյական հողովներում հոգնակի նշան չեն ստանում, ինչպես՝

Տուք մեզ յիւղոյդ ձերմէ, զի ահա շիջանին լապտերքս մեր (Մտթ. իե. 8-9):

Ի փառս քում (Մրկ. ժ. 37):

Գոյականները միշտ համաձայնում են, սակայն հոգնակի գոյականի մոտ մնում են եղակի, ինչպես՝

Յետ այսր ամենայնի հաւանութեանց (Եղն. 59):

Եթե թվականը հողովված է, գոյականը դրվում է հոգնակի, ինչպես՝ երկու ձնձուկը (Մտթ. ժ. 29): Զերիս տիւս (Մտթ. ժր. 40): Ի չօրից հողմոց (Մտթ. իե. 31):

Եթե թվականը չի հողովված, գոյականը դրվում է եղակի, եթե ետադաս է, և դրվում է հոգնակի, եթե նախադաս է, ինչպես՝ Ոչ ինչ ունիմք, բայց հինգ նկանակ և երկուս ձկունս (Մտթ. մե. 17), բայց՝ Լուծս հինգ (Ղկ. ժդ. 19), սակայն՝ Տասն կուսանաց (Մտթ. իե. 1):

Կարող է և թվականը հողովվել՝ ամացն քառասնից (Գծ. է. 30):

Երբ տարբեր բայեր հաջորդեն իրար, որոնց հետ խնդիր ունեն միևնույն բառը տարբեր հողովներով, նախ պետք է դնել առաջին բայի խնդիրը, հետո մյուսները, որոնք կարելի է նաև գեղչել: Օրինակ՝

Հանկարծ ձեռքը տարավ ճակատին, շփեց...

Պետք չէ ասել՝ Հանկարծ ձեռքը տարավ, շփեց ճակատը (Սիրաս, Զգրված օրենք, 319):

ՏՈՆԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հակառակ արդի լեզուներին, հնդեվրոպական նախալեզվի մեջ տոնը նպատակ չուներ կարևորագույն բառերը ի վեր հանելու (չեշտելու), այդ դեռք վերապահված էր չարադրասությանը՝ բառերի կարգին: Այլ նրա նպատակն էր իրար հետ անձուկ կերպով կապված բառերի միությունը ցույց տալ: Հստ այսմ, միևնույն բառը կարող է այսինչ նախադասության մեջ տոն ունենալ, մյուսի մեջ՝ ոչ:

Ընդհանուր օրենքն այն է, որ երբ մի քանի բառեր կողքի շարված, ըստ իմաստի կազմում են մի խումբ, դրանցից մեկն է միայն ունենում տոն: Վեղայական հնդկերենի մեջ կարող է պատահել, որ ամբողջ նախադասության մեջ միայն մեկ անգամ տոն լինի:

Որոշելու համար բառերի տոնը կարելի է տալ հետեւյալ կանոնները:

1) Երբ բայց դրված է նախաղասության սկիզբը, սովորաբար ունի տոն, իսկ երբ ներսումն է, չունի տոն: Այսպես է Հատկապես սանսկրիտի մեջ, որ այս կետում ամենից ավելի ավանդապահն է: Հունարենը և լատիներենը ջնջել են այս կանոնը, և ամեն մի բայական ձև ունի իր շեշտը, որ մշտապես անփոփոխ ու հաստատուն է: Սակայն հունարենում, ինչպես և հայերենում, դեռ մնում են հին կանոնի հետքերը է-օտր բայի գործածության մեջ. որոնք ունեն «կա, ունի» իմաստով, դրվում են նախաղասության սկիզբը և ստանում են շեշտ, իսկ «է» էական բայի իմաստով դրվում են ենթակայից հետո և շեշտից գուրկ են: Օրինակ՝

Են իմ երկու դստերք (Ծն. Ժթ. 8).

Է՞՞ ով քո աստ փեսայ (Ծն. Ժթ. 12).

Բայց՝ ես հող եմ եւ մոխիր (Ծն. Ժթ. 28):

2) Երբ բայն ունի մի նախդիր, կամ մի-ն է ստանում տոնը և կամ մյուսը, այսպես է սանսկրիտում՝ pra bharati կամ prā bharati, հունարենում նախդիրը միշտ անշեշտ է՝ թե բայից անմիջապես առաջ և թե նրանից հետո գտնված պարագային: Նույնպես են նաև նախաղրությունները, որոնք իրենց հաջորդող գոյականի հետ կազմում են իրք մի բառ, ինչպես՝ առօ ուրամո՛: Այդպես է նաև հայերենում, ինչպես՝ ըստ նմա, ընդ նմա, առ այնոսիկ, վասն այնորիկ և այն:

Ընդհակառակը, սլավականում հաճախ նախդիրն է շեշտյալ և գոյականը անշեշտ, ինչպես՝ ուստերեն թա երեց, ու մօրիք: Նման գործածության հետքեր կան նաև հունարենում (ինչպես՝ ծառենտե հինգ ձայն, սկզբանից հակառակ ձակառագրին), որոնք ցույց են տալիս, որ կանոնը հնագույն հունարենում էլ կար:

3) Երբ երկու բառ միանալով կազմում են մի բարդ բառ, սովորաբար մեկը միայն ստանում է տոն, ինչպես՝ սանսկրիտ dñā-daga, հունարեն δῶ – δεωα «երկոտասան» Nέαπολις «նորաքաղաք» χννόσօνρα «χնագի» և այլն: Բայց վեղայական հնդկերենում ունենք jāspratis «ընտանիքի գլխավորը» մի տոնով կամ jāspratis երկու տոնով:

4) Ցուցականները, հարաբերականները, որոնք անկախ գործածությամբ տոն կամ շեշտ ունեն, կցվելով ուրիշ բառերի հետ, տոնից դրկվում են, օրինակ՝

Զայս արարէք և ապրիք (Ծն. Խթ. 18):

Յետ բանիցս այսորիկ (Ծն. Խթ. 1):

5) Նախորդ գլխում տեսանք այդ արդեն վերջաշար (enclitique) կոչված ձեւվերը: Մի խումբ բառեր կան, որոնք երկրորդական արժեք ունեն և, կցվելով իրենցից առաջ գտնված մի կարևոր բառի ձայրին, գործ են ածվում նրա հետ իրք մի բառ և ըստ այսմ կորցնում են իրենց տոնը: Տրված օրինակների վրա կարող ենք ավելացնել արևմտյան հայերենի մը, մըն, բարբառների մեջ ըմ, մ, որ գրաբարի մի, իմն ձեից են:

Միօրինակության սկզբունքը լեզվի մեջ ուզում է, որ միևնույն պաշտոնն ունեցող բառերը նույն ձեն էլ ունենան, օրինակ, բոլոր հոգնակինները միատեսակ կազմվեն, բայերի բոլոր առաջին դեմքերը նման ձև ունենան, նույնը՝ երկրորդը, երրորդը, բոլոր դերանունները նման ձեով հոլովեն և այլն:

CATACHRÈSE*
[Չարաշահութ]

Կոչվում է այն ձեր, երբ մի բառ գործ է ածկում ոչ իր տեղում (անհամատեղելի բառերի կապակցություն, հմտ. դառը ժպիտ)

օրինակ՝ նավթի ջրհոր
քամու ջաղաց
ֆր. ferré d'argent
aller à cheval sur un bâton.

Ստորադաս parataxe hypotaxe (կամ subordonnée) Parataxe (անշաղկապ նախադասություն – Խ. Բ.) ենք կոչում, երբ մի բանի անկախ նախադասությունները իրար հետ զուգահեռ ու համադիր շարված են կողք կողքի՝ հարադիր ձեռվ:

Թարեկամս եկավ ինձ մոտ, ես ասացի նրան. «Եյսօր ինձ մոտ մնա ճաշի». Ասաց. «Ոչ. Գործ ունեմ. չեմ կարող. վաղը կարծեմ ազատ կլինեմ. կգամ»:

Hypotaxe (շաղկապավոր ստորադասական նախադասություն – Խ. Բ.) կկոչվի, երբ այդ բոլորը կապված են իրար զանազան շաղկապներով ու մակրայներով, և ամբողջը կազմում է մի միություն, օրինակ՝

Երբ բարեկամս եկավ ինձ մոտ, ես առաջարկեցի, որ մնա ճաշի, բայց նա մերժեց՝ առարկելով, թե չի կարող, որովհետեւ գործ ունի. սակայն խոստացավ վաղը գալու, ըստ որում կարծում էր, թե վաղը ազատ կլինի:

Paratž xe ձեր ժողովրդական է. մյուսը ուսումնական և հատուկ գրքի, Ս. Գրքի լեզուն parataxe է, բայց հասցրած գեղեցիկ վսեմության, կատարելության:

ELLIPSE (ԶԵՂՁՈՒՄ, ԲԱՑՔՈՂՈՒՄ)

Այս բառով հասկանում են գեղչումը կամ ջնջումը այն բառերի, որոնք ինքնին հասկացվում են, և նրանց գործածությունը ավելորդ է:

Ellipse երկու տեսակ է, բառի և նախադասության:

Առաջինից օրինակներ.

Իշխան եմ ծախում (ձուկը).

Կարմրախայտ (ձուկ) ուտո՞ւմ եր.

Արարական ժողովը հայերեն պնդուկ և «կաղին», ձեւն էր հունարեն կարիոն պոնտիկա, որ է «կաղին պոնտական» (այսինքն Տրապիզոնի, որ լավագույն տեսակն է), կաղին բուն բառը ջնջելով՝ պահել են ածականը, որ է «պոնտական»:

Լուսավորիչի աջը (այն է՝ ձեռքը). մինչեւ անգամ Օրմանյանի Ազգապատումի մեջ կարդացել եմ «այդ աջը ա՞չն է, թե՞ ձախն է» (գեղչված է ձեռքը – Խ. Բ.):

Նախադասությունների գեղչումը ավելի սովորական է և շատ անգամ դրվում է հարցականի տակ, օրինակ՝

1. Այլևս չեմ գալու քեզ մոտ: - Որովհետեւ՞ - Որովհետեւ ոչ մի անգամ չեկար ինձ տեսնելու:

* Sh're Armand Nazarian, Dictionnaire pratique français-russe-armenien ges termes linguistiques (Խ. Նազարյան, Լեզվաբանական տերմինների ֆրանսերեն-ռուսերեն-հայերեն ուսումնական բարան, Երևան, 1993, էջ 92): (Խ. Բ.):

2. Մինչեւ վաղը պետք է վերադարձնես.- Եթե ո՞չ.- Եթե ոչ, այլես գիրք չեմ տա քեզ:
3. Եղբայրս ծանր հիվանդացավ.- Նորի՞ց:
4. Դասերդ հաջող գնո՞ւմ են.- Ոչ այնքան:
5. Երբ որ տեսնեմ, մի լավ պիտի խայտառակեմ նրան.- Արժե՞՞:
6. Ես իսնդրում եմ, որ վաղը անպատճառ գաս ինձ մոտ.- Որպեսզի՞.- Որպես զի գնանք պտույտի:
7. Գլխին կանաչ է կապել.- Այսի՞նքն.- Թուրքացել է:
8. Ասացի՞ր.- Տեսա՞ր, որ... (տեսա՞ր, որ ասեի):
- Ծուսերեն ՅԵՅ, գերմաներեն ալլե հաճախ նշանակում են «չկա», այսինքն բոլորն էլ վերջացել է:
9. Գնալո՞ւ ես բժշկի մոտ.- Երկու շարաթից:
10. Կատարեցի՞ր նրա ասածը.- Անմիջապես:
11. Մի բաժակ ջուր տուր.- Իսկույն:
12. Ո՞ւմ համար են այս բոլոր պատրաստությունները.- Հյուրերի:
13. Շուկայում վաճառո՞ւմ են սրանից.- Կարծեմ:
14. Կարո՞ղ եք այս տեսրակը արտադրել մի օրվա ընթացքում.- Իհարկե:

[ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅԱՆ ԱՆԴԱՄՆԵՐ]

ԵՆԹԱԿԱ

Ենթական Արիստոտելյան տրամաբանությամբ Հունարեն ն'ուշենական բառի թարգմանությունն է, սրա արմատն է ն'ու-քերական այն է՝ «ծառայել իրը հիմք», որից և «խոսքի նյութ կամ առարկա լինել»: Ենթական նա է, որ կազմում է խոսակցության նյութը կամ առարկան, մինչդեռ նրա մասին տրված տեղեկությունը կամ ասված բանը կազմում է առաջարկությունը:

Մալայան Ple-Temer լեզվի մեջ, որ գտնվում է շատ նախնական վիճակում, ենթական դրվում է նախադասության սկզբում, բայից առաջ, և ենթակայից հետո դրվում է համապատասխան դեմքի դերանունը, իսկ եթե ենթական դերանուն է, նույնը կրկնվում է: Օրինակ՝

Karēi na guri balign te –

Կարեին (նա) նստած է վերևում:

iurl na akogn Galogn-adek

Մեռելների ոգին (նա) կախված է Գալոգնաղեկի վրա:

Ugn īurl ugn gēi lanoi hubi –

Նրանք հոգիները (նրանք) ուտում են ստվերները yam-երի (shadow op yams)

ha ha-tugn –

Դու-դու վախեցել ես:

iē i-tugn –

Ես – ես վախեցել եմ:

(Schebesta, IRAS 1931, 647)

Հնդեվրոպական նախալեզվում երբ ենթական չեղոքի հոգնակին էր, բայց դրվում էր եղակի, որովհետև, ինչպես հայտնի է, չեղոքի հոգնակին իրապես հոգնակի չէր, այլ հավաքականի եղակին: Այս կանոնը շարունակվում է Հին Ավետայում (Գաթաերում) և ավելի հաճախ՝ հունարենում:

Ինչպես՝ ուժա տօքչել

Այս կանոնի հետևանքն եղավ այն, որ բալթյան խմբի մեջ բայերի հոգնակի Յ-րդ դեմքը ջնջվեց, և եղակի Յ-րդ դեմքը բռնեց նաև նրա տեղը (չեղոքը ընդհանրացնելով):

Թուրքերենի մեջ այս կանոնը ավելի ընդհանուր է. ամեն հոգնակի ենթակա կարող է ստանալ եղակի բայ, ինչպես՝ ծոյուկլar geldi տղայքը եկավ (փոխանակ՝ եկան):

Նույն ազդեցությամբ անշուշտ հայերենի մեջ էլ ունենք՝

Աս բաները վերջացավ.

Երբ ենթական եղակի է, բայն էլ եղակի է:

Երբ ենթական հոգնակի է, բայն էլ հոգնակի է:

Երբ ենթական մի քանի բառից է, բայց հոգնակի է, ինչպես՝ Որմիզդ և Արհիմն յղացան յարգանդի մօր իւրեանց (Եղն. 113):

Երթային գչետ Յիսուսի՝ Սիմոնին Պետրոս և միւս աշակերտն (ՅՀ. ԺՌ. 15):

Երբ ենթական երկու հոմանիշներից է բաղկացած, բայց եղակի է մնում:

Դողումն և սոսկումն ունի զարարածուն (Եղն. 16):

Երբ ենթական հավաքական բառ է, թեև եղակի, բայց լինում է հոգնակի:

Դիզեալ կային ամբոխն (Բուգ. դ. 3):

Թվականի հետ դրված ենթական, երբ եղակի է, բայց մնում է եղակի, ինչպես՝

Եւթն աստղ միայն է գնայուն (Եղն. 199):

Եթե գտցի ի Սոլոմ յիսուն արդար (Ծն. ԺՌ. 26):

Զի կարելի ենթական դնել և բայց թողնել անհայտ, օրինակ՝

Ինֆորմացիոն բյուրոյի հաղորդագրությամբ, Նորվեգիայի առավինյա ջրերում գտնվող ձկնորսական նավերը ոչ երկարատև գնդակոծությունից հետո (իրենք են գնդակոծե՞լ, թե իրենց են գնդակոծել), անզիական զինվորներն ափ են դուրս եկել և գերի են վերցրել գերմանական և նորվեգական մի քանի ձկենորսներ (Սովետական Հայաստան, 1941, մարտ 6, ա էջ, 5-րդ օրինակ): Ենթական է նավերը, բայց չկա, այնպես որ հայտնի չէ, թե ինչ եղան այդ նավերը կամ ինչ արդին:

Ենթական կարող է մի քանիսը լինել և նույնիսկ անեղական բառ ունենալ իր մեջ, և բայց նորից դրվել եղակի, օրինակ՝ զի քո է կարողութիւն և զօրութիւն և փառք:

Կոչեցաւ եւ Յիսուս եւ աշակերտքն նորա ի հարսանիսն (ՅՀ. Բ. 2):

Գրաբարի մեջ անեղական ենթական ստանում է հոգնակի բայ:

Աշխարհաբարում անեղական բառերը եղակիի վերածված լինելով՝ ստանում են եղակի բայ, օրինակ՝

Շրթունքը կարմրել էր:

Աչքը ուռել էր:

Արցունքը հոսում էր:
Սրանց հոգնակին լինում է՝
Շրթունքները կարմրել էին:
Աչքերը ուռել էին:
Արցունքները հոսում էին:
Հստ այսմ սխալ են հետեւյալ ձեերը.

Նրա բարակ շրթունքը կապտել էին (*Շիրվանդաղե, ԵԺ., 1930, Դ. 222*):
 Օրիորդի շրթունքը դողում էին (*Էջ 242*):
 Մաքուր արցունքը դուրս ձգտեցին (*Էջ 368*):

Երբ ենթակաները միացած են կամ բառով, բայց եղակի է դրվում. «Պատմագետը կամ քննադատը ձգտում է ամեն կերպ ապացուցել». սխալ է ասել՝ «Պատմագետը կամ քննադատը ձգտում են ամեն կերպ ապացուցել» (*Տերտերյան, Նոր ուղի, 1927 թ., Էջ 252*):

Հավաքական անունների հետ կարելի է դնել նաև հոգնակի բայ. այսպես անգլերեն people «ժողովուրդ», բառը միշտ հոգնակի բայ է պահանջում. ինչպես՝

The people are never satisfied

Ժողովուրդը երբեք գուշի լինում:

Բայց ֆրանսերենը՝ միայն եղակի՝ le peuple n'est jamais content.

Ուրիշ բառեր կարող են լինել թե՛ եղակի և թե՛ հոգնակի.

օր. the jury was կամ were unanimous

Ժուրին էր կամ էին միաձայն
the committee have made their report

Հանձնաժողովը տվին! իրենց! տեղեկագետը:

Բրոտոններեն երկու ենթակա երբ բայից առաջ են դրված, պահանջում են հոգնակի բայ, բայց երբ հետո են դրված, բայց եղակի կլինի, ինչպես՝

Pierre ha Jacq ne hrant nitra

Պետրոս և Ժաք չեն անում ոչինչ.

Բայց՝ me gred ne hra nitra Pierre ha Paul.

Կարծես չի (եղ.) անում ոչինչ Պետրոս և Պողոս:
(Guillome, p. 108)

Գրողները երբեմն այլ բան են մտածում և այլ բան են գրում, որով նախադասության մեջ բառը դուրս է գալիս այլ ձևի, մյուս մասը մի ուրիշ ձևի, ուրիշ խոսքով իրար հակասական կամ քերականական կանոններին հակառակ: Օրինակ՝

Հին հոգևորականության ավատական կենցաղի առանձնահատուկ այդ կարգերը, որ հետեւանք էին նախարարական միջավայրի և զինվորական ազնվականության ազդեցության, այնքան կարևոր մի փաստ է, որ... (*Մանանդյան, Ֆեռդալիզմը Հին Հայաստանում, 1934, Էջ 145*): Գրողն անշուշտ մտածել է «... կարգերի գոյությունը» որով և դրել է «մի փաստ է», բայց գրել է «կարգեր», ուստի և առաջացել է «կարգերը մի փաստ է» անկանոն ձևը:

Այնպես չոր, այնպես սառն էին մոր խոսքերի տոնը (Սիրաս, Զգրված օրենք, 56).- Հեղինակը մտածում է խոսքերի մասին և չի հշում տոնը, ուստի դուրս է եկել տոնը Էին (եղակի ենթակա և հոգնակի բայ):

Բարբարոսները յուրաքանչյուրն ըստ իր բնափորության է վարվում. (մտածել է յուրաքանչյուրի մասին, բայց մոռացել է բարբարոսները). պետք էր ասել՝ բարբարոսներից յուրաքանչյուրը:

Երբ նախաղասությունը այնպես է կազմված, որ եթե ենթական էապես հոգնակի է, բայց ձևապես եղակի է, բայց դրվում է եղակի:

Մխալ է ուրեմն ասել՝

Ութ տարի էր, որ նա իր քրոջ հետ հորեղբոր հովանավորության ներքո էին (Շիրվանղաղե, Երկ. լիակ. ժող., 1930, հտ. Դ, էջ 211):

Արաբերենում երբ ենթական դրված է բայից հետո, բայը կլինի միշտ եղակի, նույնիսկ եթե ենթական հոգնակի լինի:

ՍԵՐԻ ԽՆԴԻՐ

Սերի խնդրի հայցական ձեր ուղղականին կամ տրականին նմանվելուց առաջանում էին զանազան թյուրիմացություններ, օրինակ՝

Սակայն հայեր արթուն կը գտնուին, լատիններն ալ կը կզկուշացնեն, և թարգմանը կը յաջողի... (Ազգապատում, 4094):

— Հայտնի չէ, թե հայե՞րը լատիններին են գգուշացնում, թե լատինները՝ հայերին:

Նրան հանձնեցին Մարտիրոսին. Հայտնի չէ, թե զնա՞յ յանձնեցի Մարտիրոսին, թե զՄարտիրոս յանձնեցի նրան:

Աղաղ-Նիրարին այս ներքինիին հանձնեց Շամիրամին (Հայոց անձ. բառ. Դ. 138).- Հայտնի չէ, թե զներքինի՞ն հանձնեց Շամիրամին, թե զՇամիրամ հանձնեց ներքինիին: Հասկացվում է միայն պատմության ընթացքից:

Իսպաներենի մեջ էլ սեռի խնդիրը ճիշտ արևելահայերենի պես անշունչների համար դրվում է հայցական, չնչավորների համար՝ տրական, օրինակ՝

he olvidado la flave

մոռացել եմ բանալին.

he visto a su hermano

տեսել եմ եղբորդ:

ԲՆՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐ

Շվեդերենում հոլովի վերջավորություններ չլինելով՝ տեղից է իմացվում, որ տրական հայցական նույն են, ուստի նախ դրվում է տրականը, հետո հայցականը, օրինակ՝

Modern gave sin son en bok

Մայրը տվեց իր որդուն մի գիրք:

Բայց երբ մի նախղիր լինի, որ որոշի տրական լինելը, շարքը փոխվում է, այսպես, վերի խոսքը դառնում է՝

Modern gave en bok åt sin son.

Մայրը տվեց մի դիրք ցիւը որդի:
(Poestion, Schwed, 148)

ՀԱՏԿԱՑՈՒՑԻՉ

Հատկացուցիչը հատկացյալից կարող է բաժանվել մի ամբողջ հարաբերական միջանկյալ նախադասությամբ, օրինակ՝

Եւ ամենեցուն, որ ի ժողովրդեանն էին, աչք ի նա հայէին (Ղկ. գ. 20):

Այսպես է նաև հունարեն բնագրում.
καὶ πάντωσιν τὴν συναγῆν οἱ ὄφθαλμοι
ἥσαν ἀτενίζοντες οὐτῶ,
որին նման է նաև լատինը՝

et omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum,

Բայց նույնը չէր կարողացել պահել ֆրանսերեն et les yeux de tous, dans la synagogue étaient fixes sur lui անզլերեն and the eyes of all in the synagogue were fastened on him (Թիրաքեան, Հայ-Երևան, ուսումնասիրություն, էջ 173):

Հատկացուցիչը կարող է հատկացյալից առաջ դրվել, ինչպես՝
Ընդ եղեգան փող ծուխ ելանէր,
Ընդ եղեգան փող բոց ելանէր (Վահագնի ծնունդը):
Կարող է այս դիրքի մեջ նաև մի հարաբերական նախադասությամբ բաժանվել, ինչպես՝
Զի ծանիցես զբանիցն որոց աշակերտեցար զճշմարտութիւն (Ղկ. Ա. 4):

Այսպես է նաև լատինը՝
ut cognoseas earum verborum, de quibus eruditas es, veritatem.
Երբ երկու հատկացուցիչ ունեն միևնույն հատկացյալը, այս հատկացյալը դրվում է հոգնակի, օրինակ՝
Երևանի թեմական դպրոցը և Հարաբեղի թեմական դպրոցը. ասելու փոխարեն ասում ենք, Երևանի և Հարաբեղի թեմական դպրոցները:

Բայց սա հաճախ տեղիք է տալիս թյուրիմացության, և կարելի չի լինում որոշել յուրաքանչյուր հատկացուցիչի պատկանող հատկացյալի թիվը: Այս դեպքում կարող է լինել չորս դիրք. 1) Երկու հատկացյալներն էլ եղակի են, 2) երկու հատկացյալներն էլ հոգնակի են, 3) առաջին հատկացյալը եղակի է, երկրորդը՝ հոգնակի, 4) առաջին հատկացյալը հոգնակի է, երկրորդը՝ եղակի: Այս դեռ եթե հատկացուցիչը երկու է, իսկ եթե երեք կամ ավելի լինի, տեսեք ինչպիսի թյուրիմացություններ և սխալներ կառաջանան:

Այսպիսի թյուրիմացության մի օրինակ տալու համար հիշենք հետևյալը:
Հ. Բ. Սարգսյան իր «Ազաթանգեղոսը և յուր բազմադարյան գաղտնիքը» գրքի մեջ, էջ 140, ասում է, «Տոհմային մասենագիրք մեր, Ազաթանգեղեայ յոյն օրինակի և Մակարեացոց զրոց թարգմանիչներէն սկսեալ»: Այստեղից քաղելով բ. Կիւլիսերեան, Եղիշե (Վիեննա, 1907), էջ 133–134 ծանոթագրությունում ասում է, թե «Մակարեացոց թարգմանիչը միակ հոգի մը չէ», մինչդեռ Սարգսյանի միտքն այն էր, որ Ազաթանգեղոսը ունի մի թարգմանիչ, մակարայեցիք՝ ևս մի թարգմանիչ, երկուսը միասին լինում են թարգմանիչներ:

Այսպիսի թյուրիմացությունների տեղիք չտալու համար լավագույնն է հատկացուցիչները հիշել առանձին-առանձին: Այսպես՝ վերի օրինակը՝

Ազաթանգեղոսի թարգմանիչը և Մակաբայեցոց գրքի թարգմանիչը և այլն:

Անզերենում հատկացուցիչը ըստ սովորականին դրվում է հատկացյալից հետո, բայց կա նաև մի հին ձև, որ նրա հակառակն է, օրինակ՝

The house of my father

My father's house

Հորս տունը,

Կամ ավելի երկար՝

the fortune of the sister of the wife of my brother

my brother's wife's sister's fortune.

իմ եղբոր կնոջ քրոջ հարստությունը...

ԲԱՑԱՀԱՑՏԻԶ-ԲԱՑԱՀԱՅՏՅԱԼ

Գրաբարի մեջ բացահայտիչի համաձայնությունը կարող է երբեմն տեղիք տալ թյուրիմացության և իմաստի երկդիմության, այսպես՝ Խորենացու գրքում, կա

Ոմանք ի չարաբաստացն աշակերտացն ասեալ զգիրսն թեաղորոսի մամուեստացվոյ, զգարդապետին Նեստորի և զաշակերտին Թեոդորի, գնային յաշխարհն Հայոց.- ուր վարդապետ Նեստորի և աշակերտ Թեոդորի լոկ բացահայտիչ են Թեոդորոսի, կարելի է առնել իբրև անկախ հատկացուցիչ և հասկանալ տարբեր մարդիկ (այս մասին տե՛ս վերը):

Նույնպես Սեբ. (կամ Անանուն պատմիչ, էջ 2-6):

Եւ ի ժամանակի մահուան իւրոյ ետ (Հայկ) զնա կալուած ժառանգութիւն Կաղմեայ թոռին իւրում, որդոյ Արամանիկայ, եղբոր Արամայիսի:

Եղբոր բարը կարելի է առնել թե իբր բացահայտիչ Արմենակի և թե իբր Կաղմոսի, առաջին դեպքում Արմենակը լինում է Արամայիսի եղբայրը, երկրորդ դեպքում Կաղմոսն է Արամայիսի եղբայրը: Եվ որովհետեւ գիտենք պատմությունից, որ Հայկը պապն է, որդին՝ Արմենակը, սրա որդիքը՝ Արամայիսը և Կաղմոսը, ուրեմն երկրորդ ձևն է ձիշտ:

Աշխարհաբարում բացահայտիչը կարող է բացահայտյալից առաջ դրվել և մնալ անփոփոխ և կամ ետ դրվել և այն ժամանակ համաձայնում է: Առաջին դեպքը կարձ ձևերի համար է, երկրորդ դեպքը՝ բառերի երկար շարքի համար, օրինակ՝

Ավարայրի դիւցագն Վարդանի եղբայրն էր:

Կառուցման հաջող ընթացքը մեծապես կախված էր Ռաֆայելից՝ այդ գործի անմիջական պատասխանատուից: Այս դեպքում հաճախ դրվում է «իբրև» բառը. որպես օրինակ՝ «Կառուցման հաջող ընթացքը մեծապես կախված էր Ռաֆայելից՝ իբրև այդ գործի անմիջական պատասխանատուից»:

Բայց այս դեպքում անկարելի է բացահայտիչը դնել իբրև բառի պատճառով սեռական, օրինակ՝ ... իբրև այդ գործի անմիջական պատասխանատուի (Սիրաս, Զգրված օրենք, 42):

Բացահայտիչը և բացահայտյալը ընդհանրապես դրվում են նույն հոլովով, սակավ դեպքերում այս օրենքը չի գործադրվում, և բացահայտիչը մնում է ուղղական, օրինակ՝

Զայնու ժամանակաւ էր դուստր մի գեղեցիկ Անդովկայ ուրումն, մի ի նախարարացն նահապետին Սիսեաց (Բուզ. դ, եժ):

ՍՏՈՐՈԳԵԼԻ

Թե անվանական և թե բայական նախադասությունների մեջ, եթե բայց ստորոգելից հետո է, ստորոգելին հոգնակի նշան չի վերցնում և միայն բայն է, որ դրվում է հոգնակի:

Ապա ուրեմն ազատ են որդիքն (Մտթ. Ժե. 25):

Դուք յոյժ մոլորեալ էք (Մրկ. Ժբ. 27):

Արթուն կացէք (Մրկ. Ժգ. 35):

Սուրբ արա զնոսա (ՅՀ. Ժէ, 17):

Եթե ստորոգելին բայից հետո է, կարող է ստանալ հոգնակի նշան կամ ոչ:

Դուք եղերուք պատրաստք (Մտթ. Խղ. 44):

Շատ հեռի են և աննմանք (Փարազ., Էջ 48):

Հանդերձք նորա եղեն սպիտակ (Մտթ. Ժէ. 2):

Հինգն ի նոցանէ յիմարք էին և հինգն՝ յիմաստունք (Մտթ. Խե. 2).

առաջինը հոգնակի չպիտի լիներ, բայց դրվել է վերջինի պատճառով: Ստորոգելին միայն ուղղական-հայցական հոլովով կարող է լինել:

Աշխարհաբարում ստորոգելին չի համաձայնվում. սխալ է գրել օրինակ՝ «Խազարք մահմեղականներ, քրիստոնյաններ, հրեաններ և կոսպաշտներ են» (Խալաթեան, Արար. մատեն. տպ. Վիեննա, 1919, Էջ 28): Պետք է ասել մահմեղական....:

ՀՈԼՈՎՆԵՐ

ՈՒՂՂԱԿԱՆ

Ուղղականը բառի ուղիղ ձևն է. շատ դեպքերում նույնանում է հայցականին: Ուղղականով են դրվում ենթական, ստորոգելին, կոչականը:

ՍԵՌԱԿԱՆ

Սեռական հոլովն ունի մի քանի վերջավորություններ:

Genetivus subjectivus – օրինակ՝ Միքայելի մահը, արյան հոսումը,

Genetivus possesivus – ձիու ոտքը,

Genetivus originis – Համադանի էլ, թուշի պանիր,

Genetivus objectivus – Բարեկամիս հիշատակը, գերու սպանությունը,

Genetivus partitivus – տես վերը,

Genetivus qualitativus – δοψή ձուկ, դինվորի գլխարկ,

Genetivus exexegeticus – Շիրազի նահանգը, իսլամի կրոնը:

Սեռականը հնդկական sindhī լեզվում չորս տեսակ վերջավորություն ունի jo, sandō և սրանց նվազականը jārō, sandirō: Վերջին երեքը գործածական են ի բանաստեղծութիւնս, իսկ յօ սովորական է: Ուրիշ հնդարիհական լեզուների նման սեռականը համարվում է ածական և հոլովկելուց հետո՝ սեռով, թվով և հոլովով համաձայնում է այն գոյականի հետ, որին վերաբերում է (հատկացյալ), մոտավորապես եթե հայերեն ասեինք Լսոնի գրքերից ասելու տեղ՝ Լսոններից գրքերից (Grierson, Հտ. 6, մաս 1, էջ 32):

Այսպես է նաև հնդկական Քաշմիրի լեզվում: Օրինակ՝ չūra գող, gara տուն բառերով sondu սեռականի մասնիկով՝

չūra-sondu gara գողի տունը,

չūra-sandis garas գողի տան (ար. Հ.):

չūra-sandi gara գողի տնից (բց.):

չūra-sandyau garau գողի տներից:

(Grierson, Հտ. 8, մասն 2, էջ 275):

Garier ամերիկան լեզվի մեջ սեռականը կազմվում է այսպես. դրվում է հատկացոցիցը, հետո հատկացյալը՝ ստացականով, ինչպես՝ tsuten ս-tserh – տղա իւր գլխարկ «տղայի գլխարկը» (Mirice, Carr, Language, էջ 105):

Այս ոճն ունի կովկասյան լեզուներից արխազ, ուրիխ, կարարդին. օրինակ՝ արխզ. ա-ս ա-ք ա-ս ա-ք իւր գլուխ = «Ճիռ գլուխը» (Dirr, Einführ, 40), որ նույն է մուս թուրքերեն labam- -ն evi, հունգար. azatyá-nak a háza, գերմ. meinem Vater sein Hans ձեսքի հետ:

Պոլինեզյան լեզուների մեջ երկու տեսակ սեռական կա. տևական և ժամանակավոր. օրինակ՝ «մարդու տոնը» ուրիշ տեսակ է արտահայտում և «մարդու գլուխը» ուրիշ (անդ, էջ 95): Wöndt, Vlkerps. 1, Բ մաս, էջ 93. նեղրական wolof լեզուի մեջ 4 տեսակ սեռական կա. 1) շատ մոտիկ է. օրինակ՝ kar u burbā թագավորի տունը (շատ հեռու), kar burbā (քիչ հեռու), kar u burbi (մոտ), kar u burbu (շատ մոտ) (անդ, էջ 95):

* * *

Ամերիկան, մալայան, ալթայական և այլն լեզուների մեջ սեռականը ստացականով կկազմվի. օրինակ՝ թուրքերեն էվ քափուսու (տուն գուռ. իւր) – տան դուռը:

Սեռականի տեղ երբեմն գործ են ածում տրական. ինչպես՝ ժողովրդական գերմաներեն dem Peter sein Haus (իմա՝ Պետրոսի տունը), ստորին լատիներեն tribunus plebi, փոխանակ՝ tribunus plebis (Wundt, Völkerps. 1, Բ մաս, էջ 93):

Հետաքրքիր են հատուկ անուններից և մականուններից առաջացած բառերի նորանոր առումները: Օրինակ՝ կայսը (տե՛ս Արմ. բառ., էջ 940): Այս բառի ծագմանը և ստուգարանությանը ծանոթ է նույնիսկ Վարդան Պատմիչը, որ գրում է իր Պատմության մեջ, տպ. Վենետիկ, 1862, էջ 33. «Եւ օգոստոս երկրորդ ինքնակալ զկնի Հուլիսի զոր ասին Փորահան, որ և կայսր կոչեցաւ»:

ՏՐԱԿԱՆ

Տրական հոլով բնության խնդիրը ձևով նույնն է սեռականի հետ և երրեմն շատ չնշին կետով միայն տարբերվում է նրանից, պետք չէ սխալմամբ շփոթել այդ երկուսը, օրինակ՝

Շապուհ Հայոց թագաւոր եղաւ.

Շապուհ Հայոց թագաւորն եղաւ:

Առաջինի մեջ Հայոց տրական է, իսկ երկրորդի մեջ՝ սեռական, և այդ որոշում է միայն թագավոր բառի վրա դրված հոդը, բայց կարելի էր նաև առանց որևէ տարբերության ասել՝

Շապուհ Հայոց թագավոր դարձավ (տր.).

Շապուհ Հայոց թագավոր դարձավ (սեռ.):

Արևելյան Հայերենում երկուսի տարբերությունը ավելի պարզ է, այնպես որ վերի ձևերը պիտի ասեինք՝

Շապուհ Հայերին թագավոր դարձավ (տր.).

Շապուհ Հայերի թագավոր դարձավ (սեռ.):

Եվ եթե արևելտահայ մի հեղինակ ուշադրություն չդարձնելով ն ձայնը մոռանա, սխալ գրած կլինի, օրինակ՝ Մեր գործարանը և նրանց դպրոցը միաժամանակ չեն են միևնույն գյուղին (Սիրաս, Զգրված օրենք, էջ 34), այստեղ ն հոդը պետք է հանել չեփ բառի վրայից, եթե ուզում ենք, որ Փյուղին տրական մնա, կամ պետք է հանել Փյուղին բառի վրայից, եթե ուզում ենք, որ Փյուղին սեռական լինի, երկուսը միասին (ինչպես է վերևում) ճիշտ չէ արևելյան Հայերենում։

Ուղղականի և Հայցականի նույնությունը պատճառ չէ, որ ենթական ու սեռի խնդիրը շփոթվեն իրար հետ։ Եվրոպական լեզուներում այդ շփոթությունը վերացվում է դասավորությամբ, նույնը նաև կատարվում է արևմտյան գրականում։ Բայց այստեղ կա նաև մի ուրիշ միջոց։ Ամենից ավելի դժվար դեպքում, այսինքն երբ ենթական ու սեռի խնդիրը հատուկ անուն են, արևմտյան գրականը դժվարությունից դուրս է գալիս՝ ենթական թողնելով առանց որոշիչ հոդի (ինչ որ սովորական երևոյթ է արևմտյան գրականում), և որոշիչ հոդով օժտելով սեռի խնդիրը (որ նույնպես օրինական ու սովորական երևոյթ է արևմտահայ գրականում)։ Օրինակ՝

Բայց օրին մեկը Գամերը-Սուլթան է (ուղղ.), յանկարծ իր մոտ Հրավիրեց Խօճա-Պաշին (Հյց.): (Տե՛ս Լևոն Մեսրոպ, Զատե, Փարիզ, 1945, էջ 149):

Տիգրան իր քով կանչեց Միհրդատը։

Լևոն իրեն ժառանգ և Հաջորդ նշանակեց Զապելլ։

Ենուականը տրականի հետ ձևով նույն լինելու պատճառով կարող են նախադասության մեջ շփոթվել իրար հետ, ուստի կարենը է, որ գրողը սեռականը գոյականի մոտ, իսկ տրականը բայի մոտ դնի։ Օրինակ՝

Դժվար թե կարելի լինի այդ աքսիոմները մի բուշմինի կամ ավստրալիացի մի նեղորի ապացույցի միջոցով հասկանալի դարձնել (Էնգելս, Բնության դիալեկտիկա, թրգմն. Հ. Հարությունյան և Առ. Առաքելյան, Երևան, 1936, էջ 118):

Պետք էր ասել ... մի նեզրի հասկանալի դարձնել ապացուցի միջոցով: Վերևի ձևով այնպես է հասկացվում, իբր թե ապացուցը նեզրը կամ բուշմենն է տալիս: Խոսակցության մեջ այդպիսի զգուշությունների կարիք չի լինում, որովհետև շեշտը, տոնը կամ դադարը ճշտում են իմաստը:

Հայցական սկսեց գործածվել նաև «միջով» նշանակությամբ, Գնաց ի Հորդանան գետ և անցաւ զնա («ընդ այն») (Վըք. Հայ. 115):

Չուփաշերենում տրական և հայցական բոլորովին նույն են թե եղակի և թե հոգնակի, դրա համար էլ քերականության մեջ իբր մի հոլով են համարում (Աշմարին, Մատեր., էջ 118-119):

Հինդուստանի լեզվի մեջ ուղղական և հայցական նույն են թե եղակի և թե հոգնակի, բայց երբ չփոխություն ծագի, և հարկ լինի խուսափել այդ չփոխությունից, հայցականը տրականի ձևով են դնում, օրինակ՝ ուղղական mard, տրական mard-ko, հայցական mard, բայց նաև mard-ko, այսպիսի հայցականը կոչվում է ուղիղ հայցական, մինչդեռ ուղղականի նմանը կոչվում է «անուղղակի»: Ուղիղ հայցականը հատուկ է ամեն տեսակի բառերին և հոլովման մեջ բռնում է առանձին տեղ (տե՛ս Bonnerjea, Gram. hindī, էջ 5-6):

Վրացերենում տրականը նաև իբր հայցական է գործածվում (Dirr, Einführ, 58):

Դուսերենում շատ անգամ հայցականը անշունչ առարկաների համար ուղղական ձևով է, անշունչների համար սեռականի ձևով: Բայց— և հանգող բառերը ունեն առանձին հայցական, որ ձևով տարբեր է ուղղականից և սեռականից և տրականից: Դերանունների մեջ հայցականը միշտ սեռականի պես է:

Արխագները տրական շինելու համար գոյականը չեն հոլովում, այլ բայի վրա դերանուն են դնում. այսպես՝

Sara s-ad a-ci-s-t ueit – ես հայրս ձին իրեն ես տվի.

«Ես ձին հորս տվի» (Dirr, Rinf. 41):

ՀԱՅՑԱԿԱՆ

Արևելյան հայերենում հայցականը ուղղականից չփոխելու համար տրվում է նրան տրականի ձեր, բայց այսպիսով հիմա էլ տրականի հետ է չփոխվում: Օրինակ՝ Բաղենյանը շտապեց Շահյանին ներկայացնելու պանի Զդանսկիչն (Նար-Դոս, Մահը, էջ 206):

Եթե չգիտենայինք թե քաղաքավարությունը պահանջում է նախ տղամարդին ներկայացնել կողը, չպիտի իմանայինք, թե ով ում են ներկայացրել. Շահյանը՝ պանի Զդանսկիչին, թե՝ պանի Զդանսկիչը՝ Շահյանին: Այստեղ էլ դարձյալ միակ ելքը բառերի շարքն է, նախ դրվում է հայցականը և հետո՝ տրականը, ինչպես և վերևի տողերում (տղամարդին ներկայացնել կողը):

Ի՞նչն էր, որ Մուշեղին համելի էր դարձնում նատաշային, իսկ իրեն՝ վանելի (Սիրաս, Զգրված օրենք, 254):

Այստեղ ուրիշ ելք չկա դուրս գալու երեք ձևերի միջից, եթե ոչ պատմական ծանոթությունը, ուրիշ խոսքով տեղից է իմացվում, քերականական ուժ չունի:

Զանազան լեզուների պատմական կյանքում առաջանում է հարցականի ձևի փոփոխություն: Պարսկերենի մեջ հարցականը միշտ նման է տրականին, ինչպես՝ օրականում նման տուի, զնա տուի: Marā gulf ինձ ասաց, mara կուտ գիս սպանեց: Սապաներենում անշունչ առարկաների հարցականը նման է ուղղականին, բայց շնչավորներինը նման է տրականին (օրինակ և un homme զայր ոմն): Սլավերենում եղակի արականում անշունչ հայցականը նման է ուղղականին, շնչավորներինը՝ սեռականին: Ռուսերենում ավելի տարածվելով այս երևույթը՝ անցել է նաև հոգնակին:

Լեհերենում ավելի է բարդացել գործը. եղակիում արականի մեջ շնչավորի և անշունչի հոլովաճերի տարբերությունը պահելով հանդերձ՝ հոգնակիում արականի հետ մտցրել է «անձնականի» (personnel) և ոչ անձնականի տարբերությունը: Անձ ցուց տվող առարկան բառերը հոգնակիում հայցականում լինում են սեռականի նման, իսկ ոչ անձնականները (անասուն և իրեր) ուղղականի նման է: Այսպիսով, հոլովման մեջ բայցի սեռից, մտնում է նաև եղակիում անշունչի և շնչավորի տարբերությունը, իսկ հոգնակիում՝ անձնականի և ոչ-անձնականի տարբերակումը:

Հինդուստանի լեզվում հայցական և ուղղական նույնն են և թե եղակի և թե հոգնակի. ուր որ դա շփոթի տեղիք է տալիս, գործածվում են տրական, այսպիսով, հոլովման մեջ մտցրել են անուղղակի հայցական (որ նույն է ուղղականի հետ) և ուղիղ հայցական (որ է տրականաձև հայցական): Անձնական դերանունների մեջ բոլորը ուղիղ հայցական են, անուղղակի չկա (այսպես նաև Պոլսի բարբառում), միայն երրորդ դեմքի մեջ շնչավորը տրականի նման է, անշունչը հայցականի (Bonnerjea, Gram, hindī, էջ 12):

Պորտուգալերենում հայցականը նման է ուղղականին. ուր որ շփոթություն է առաջանում, դնում են տրական, բայց հաճախ առանց որևէ պատճառի էլ դնում են տրական: Օրինակ՝

A espingarda tem ferido (a) dous soldados.

Հրացանը ունի վիրավորած (տր.) երկու զինվոր:

A espingarda nao tem ferido (a) soldados

Onde e quando tem visto a men irmao?

Երբ և ուր տեսել եք (տր.) իմ եղբօրը:

(Anstatt, էջ 175)

Օսերենում հայցականը նման է ուղղականին, ուստի որոշակ լինելու դեպքում սեռականը գործ են ածում իր հայցական (Miller, Die Sprache des Oss, էջ 44):

Ծնչավոր առարկաների հայցականը տրականի պես դնելու կանոնն էլ հաճախ անուշաղրության է առնվում արևելահայ բարբառում, մանավանդ երբ գրողը ծագմամբ արևմտահայ է: Օրինակ՝

Նոր ու նոր թափով երեխան սեղմեց կրծքին և ագահարար սկսեց համբուրել նրան (Սիրա, Զգրված օրենք, էջ 527):

Ծնչավոր առարկաների համար հայցականի տեղ տրական դնելու կանոնը կամաց-կամաց տարածվում է նաև անշունչների վրա: Ծատերը ուշադրություն չեն դարձնում դրա վրա, օրինակ՝

Դալկությունը պատում էր աշխան տերևներին (Սիրաս, Զգրված օրենք, Էջ 229):

Զի բավարարում նոր դպրոցի պահանջներին (անդ. 252):

Զովացներ իր խնամած, պահած ու պահպանած տունկերին (անդ. 315):

Մուլին արդեն պատել է քաղաքին (335):

Որի մեջ զգացումը սպանել է դատողությունը (238):

Որպեսզի չարախինդ դիտեր աշխարհին (507):

Սկսեց խրախուսել իր անուշ Հովհաննեսին (Շիրվանզաղե, Հտ. Դ, էջ 242):

ՏՐԱԿԱՆ ԵՎ ՀԱՅՑԱԿԱՆ

Եթովպական կոնամա լեզվում տրական և հայցական միջտ նույն ձևն ունեն
և կազմում են ոչ ետնազրությամբ, օրինակ՝

salanga gabara-si ibinke

Ծնագայլը ազուավին բռնեց:

Իսկ երբ տրական և հայցական միասին լինին (օրինակ՝ Ես աղջկանս տվի զորապետին), այդ դեպքում միայն տրականը կտանա հոդ:

Կոչել, անվանել բայերը պահանջում են երկու Հայցական, ինչպես՝ Երկիրը կոչեց Հայաստան և այլն:

Բայց կարելի չէ երկու հայցականներն էլ դնել որոշակ, մանավանդ միացած ցուցական ածականով: Օրինակ, Բացարձակ սխալ է ասել՝

Սալմանասար Ա-ը Ուրուտարին կոչում է այն լեռնոտ երկիրը, որ... (Ղափանցյան, Ուրարտուի պատմ., էջ 13):

Պետք է ասել Սալմանասար Ա-ը Ուրուտարի է կոչում այն լեռնոտ երկիրը... Եվ կամ եթե շատ անհրաժեշտ է այս ցուցականը, պետք է ասել՝ Սալմանասար Ա-ը այս Ուրուտարի բառով (կամ անունով) կոչում է այն լեռ-

© 1999-2001

Արևմտահայք վարժված չէ ներգոյականի գաղափարին, ուստի նույնիսկ [այն] հեղինակները, որոնք արևմտահայ ծագում ունեն, արևելահայ լեզվով գրելու ժամանակ հաճախ նեղութականի մեջնէն անուն՝ օքենակ:

Համապատասխան սպառության վերաբերյալ այս գործությունը կազմակերպվել է Արքայի կողմէ:

Հասո՞ն ուսումնեած ի նաև ՇահՓակի աւքեռում (անտ. 400):

Կօսունակ. ՀՕԽՈՒ

Կոչականը նախալեզվում կարող էր ստանալ իրենից առաջ օ ձայնարկությունը, ավելի շեշտելու համար. այս սովորությունը պահում են հունարենն ու լատիներենը. օդինակ՝ ῶ անծօρες ՚Աթηνաτοι..!

Բայց այս սովորությունը հետզհետե կրճատվեց թե հունարենում և թե լատիներենում, այնպես որ արդի հունարենում, ինչպես և եվրոպական նոր լեզուներում օք բացականչությունը անսովոր է: Այսպես և հայերեն: (Meillet, Traité 499).

Կոչականը այն է, որին ուղղվում է խոսքը, բնականարար դա կարող է լինել միայն անձ և կամ անձնավորյալ մի էակ.- Հայր, թո'ղ դոցա, զի ոչ գիտեն: Պատանի՝ դու, արի:

Կոչականը խակապես հոլով չէ, որովհետև նախաղասության ոչ մի բառի հետ որևէ առնչությամբ կապված չէ, այլ մի պարզ ձայնարկություն է (Henry, Gram. comp. gr. 198): Հայաստան, երկիր դրախտավայր:

Հայերենի մեջ ուղղական և կոչական նույն ձևն ունի, և մեզ համար կոչականը առանձին հոլով չէ:

Կոչական հոլովը կազմելու համար հայերենը առանձին մասնիկ չունի, ուղղականը նույնն է կոչականի հետ, ինչպես էր նաև հնդեվրոպական նախակեղվում, առհասարակ երկակիի և հոգնակիի մեջ, երբեմն նաև եղակիում: Հայերենի մեջ կոչականի նշանն է շեշտը, որ դրվում էր նախավանկի վրա, այնպես էր նաև հնդեվրոպական նախալեզվում: Ուստերենն էլ կոչական չունի, բայց բուլգարերենը ունի, թեև ուրիշ շատ հոլովներ ծննել է. բուլգարերենում կոչականը կազմվում է մեծ մասամբ օ, օ վերջավորություններով և հատուկ է միայն անձ ցույց տվող բառերին և կամ անձնավորվող առարկաներին (Շեռքին, էջ 28):

Քարբառներում քրդերենից փոխառյալ կա կոչական ըստ սեռի՝ արական օ, իգական օ:

Այսպես, քրդերեն օսո «ո՞վ հայր», օսո «ով մայր»: Վրացերենում ևս կոչականն ունի օ (օ), ինչպես, կացը՝ մեվեր [չացա թյոց] (Dirr, rinf, 58):

ՀՈԼՈՎՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ճիշտ որոշել յուրաքանչյուր հոլովի գործածությունը կամ սահմանը, դյուրին գործ չէ, որովհետեւ ազգերի հոգերանությունը զանազան առնչությունների ըմբռնման մեջ նույնը չէ, ինչպես հաջորդ հատվածի մեջ պիտի տեսնենք: Այնուամենայնիվ, կարելի է տալ հնդեվրոպական հոլովների մասին հետեյալ ընդհանուր սահմանները:

ՈՒՂՂԱԿԱՆ

Ուղղական հոլովը ցույց է տալիս գործողությունը կատարողը, այն որ նախաղասության մեջ կոչվում է ենթակա, երբ ենթական ունի ստորոգելի, այդ ստորոգելին էլ դրվում է ուղղական.- Հայրդ կանչում է, Հայրդ բարի է: Կոյրք տեսանեն, էին արդարք երկոքին:

ՍԵՐԱԿԱՆ

Սեռականն ունի երկու գործածություն.

1) Յույց է տալիս ամբողջի մի մասը (իրրև ֆրանս. partitif) (Genetivum partitivus) (և այս պարագային գործ է ածվում թե գոյականի և թե բայի հետ). այսպես՝

լատ. unus eorum նրանցից (սեռ) մեկը,
fortis sinus virorum մարդկանց հզորագույնը,
ubicunque terrarum երկրներից ուր էլ լինի,
սանս. dvir ahnas

ընդ – ընդ այլ ճանապարհ գնացին, Մտթ. թ. 12

ընդ որ հաճեցայ, Մտթ. գ. 17:

Եթե ընդ փայտ դալար զայս առնեն, ընդ չորս զի՞՞նչ լինիցի
ըստ – ըստ երկիր անդր ոչինչ է (Եղն. 219):

ըստ այն մի գիշերն այլ ոչ եմուտ առ կինն իւր (Բուգ. գ. 5):

«Երիցս յաւուր», հունարեն րու տից դից դմէրաք «երիցս յաւուր» հոմեր. տυρան ձևում նույնական է «պանիր վերցնելով», լատոտ փացան «լոտուս ուտելով», լիթ. ձակ ման ձնոս – «տուր ինձ հացից» (Հայցական ձնաձ. «Հացը» ձեռվ պիտի հասկացվեր՝ «ամբողջ հացը», մինչդեռ այստեղ միայն մի մասն է ամբողջություն): Այս ձեզ չէ պահպաժ հայերենի մեջ, այնուամենայնիվ հազվագյուտ ձեռվ կա, ինչպես՝ ի միում աւուրց «(Ղկ. ե. 17): «յայլս արարածոց» (Եղն. 108): «Մինչ աւուր կայ» (ՑՀ. թ. 4):

2) Յույց է տալիս պատկանելություն, ինչպես «տուն Մարկոսի» = լատիներեն՝ Marci domus (Genitivus possessivus) և բայի հետ եա domus Marci est նրա տունը Մարկոսին (սեռ) է և հայերեն՝ ոյր իցեն երկու հանդերձը, բացի սրանից երկու պարտապանք էին ուրումն փոխատուի (Ղկ. է. 41): Բացի սրանից գոյականի բոլոր խնդիրները դրվում են սեռական, ինչպես էլ որ լինի նրանց տրամարանական կապը, օրինակ՝ թշնամիների երկյուղը – լատիներեն՝ metus hostium կարող է ըստ տեղային նշանակել «երկյուղը՝ որ կրում էին թշնամիները մեղանից» և «երկյուղը՝ որ մենք կրում էինք թշնամիներից»: Կրկին սեռականների հաջորդությամբ ասվում է հունարեն՝ τὸν τον λάχητος των νεῶν ἀρχήν «Լաքեսի հրամանատարութիւնն նաւուց», այսինքն՝ Լաքեսի կատարած հրամանատարությունը նավերի վրա:

Զանազան լեզուներ սեռականի այս գործածության տեղ դնում են ածական, ինչպես՝ հոլանդերեն՝ domu Petrovu – տուն Պետրոսեան, այսինքն՝ «Պետրոսի տունը»: Հոմերոսի մեջ ուսուածուն ու օն զորդին Պոյասեան, այսինքն «զորդին Պոյասի» հոր Փիլոկտետի». նույնիսկ ասվում է «Նոյեան տասպան», այսինքն՝ Նոյի տասպանը:

Ածականի այսպիսի գործածությունը սովորական երևոյթ է ոռուսերենում, և թվում է, թե այդպես էր նաև հնդեվրոպական նախալեզվում:

Հայերենի մեջ, որովհետև սեռական և տրական նույն ձևն ունեն, ուստի դժվար է զանագանել ըստ ձեր, թե ո՞րն է սեռական և ո՞րն է տրական։ Այդ զանագանությունը երեսում է սակայն ըստ պաշտոնի և մանավանդ նույնը դերանունի վերածելիս, որովհետև դերանուների մեջ սեռականն ու տրականը տարբեր են։ Այսպես՝ երր ասում ենք «Զվախճան արդարոց, երանիմք արդարոց», առաջինի մեջ արդարոց սեռական է, երկրորդի մեջ տրական, ըստ որում եթե նույները վերածենք դերանունի, կլինի զվախճան ձեր, երանեմք ձեզ, որը ձեր սեռական է և ձեզ տրական։

Ընդհանուր կանոնով պետք է ասել, թե ուր որ բառի առնչությունը գոյականի հետ է, հորովը սեռական է, և ուր որ առնչությունը բայի հետ է, հորովը տրական է։ Այսպես՝ վերևում առաջինի մեջ արդարոց կապված է վախճան գոյականի հետ, ուստի սեռական է, երկրորդի մեջ՝ երանել բայի հետ, ուստի տրական է։

Սեռականը ավելի հաճախ գործածվում է նախադրությունների հետ, որոնց գոյական ծագումը հայտնի է մեծ մասամբ, ինչպես՝

Հետ, Հետո (< Հետք բառից).

ընդդեմ (դեմք բառից) – ընդդեմ այսր բանի ասէ.

Առանց – առանց լապաղելոյ.

Ի վերայ – ի նոյն յառաջին բանին վերայ պնդեալ (Բուգ. Դ. 3):

Առաջ, առաջին

Վասն } (օրինակներ չի բերում – Խ. Բ.)
Աղապաւ }

Յաղագ

Սեռականը գործ է ածվում իբրև ենթակա երկու պարագայում.

1) Եթե դիմավոր բայի հետ կա նաև անցյալ դերքայ, որ անմիջապես կապվում է նրա հետ: «Նորա հանեալ զամենեսին արտաքս, կալաւ զձեռանէ նորա (Ղ. ը. 54): Եւ կոչեցեալ առ ինքն զժողովուրդսն, ամէ ցնոսա (Մտթ. Ժե. 10): Մատուցեալ աշակերտացն նորա ասին ցնա (Մտթ. Ժե. 12): (Բայց սա անհրաժեշտ մի ձև չէ, և ունենք նույնը ուղղական՝ Մատուցեալ աշակերտքն նորա՝ ուղարկեին ցնա (Մտթ. Ժե. 23):

Հարակատարի և գերակատարի եղակի երրորդ զեմքի հետ. «Եւ էր նորա հրաման, զոր շինեալ էր առաջնոյն մեծին Գրիգորի» (Բուգ. գ. 6): Այսպես նաև՝ ասեալ իմ, ասեալ մեր, ասեալ ձեր և այլն: Զպայն իսկ իմ աչօք տեսեալ է (Եզն. 25): Ո՞չ իցէ ընթերցեալ ձեր (Մտթ. Ժբ. 3):

Այսպիսի դարձվածը Meillet, esq. 68 կարծում է, որ կովկասյան աղղեցությամբ է և ենթադրում է, որ -եալ ձևով դերբայները նախապես գոյական էին:

Սեռականը հայերենում ցույց է տալիս ժամանակի տևողություն։ Օրինակ՝ Աւուր միոյ ճանապարհ (Ղկ. թ. 44): Երկու օրվա ճամփա: Հինգ ամսվա ցորեն: Այսպես է նաև դանիերենում:

Սեռականը ցույց է տալիս դին, արժեք։ Դանդի միոջ վաճառին (Մտթ. Ժ. 29):

Նախորդության կողմէն հայտ քիչ է գործածվում. օրինակ՝

ընդ- «փոխարեն, տեղը» («Բերէր ընդ միոյ երեսուն») (Մըկ. դ. 8):

առ-«Համար» Առ ամոթօյ ձերոյ ասեմ (Ա. կոր, Զ. 5):

ի ներքս –
 ի ներքոյ }
 ջկնի – } (օրինակները չի բերում – Խ. Բ.)
 ի մեջ –

Սեռականը գործածվում է նաև պարունակում ցույց տալու համար, ինչպես՝
Ունէր շիշ իւղոյ նարդեան ազնուի մեծագնոյ (շիշը դատարկ չէր, այլ յուղով
լիբը) (Մըկ. ժղ. 3):

Ֆրանսերենում այդ դեպքում զանազանում են de և à:

ՏՐԱԿԱՆ

1) Տրականը ցույց է տալիս այն անձը կամ իրը, որին որ հատկացված է, գործ
է ածվում բայի հետ:

Երանեացեն ինձ ամենայն ազգք, զի արար ինձ մեծամեծս հզօրն
(Ղկ. ա. 49):

Ու մի երբէք ոչ ետուր ինձ (Ղկ. ժե. 29):

Ցուցէք ինձ զդահեկան (Մտթ. իբ. 19):

Կին քո եղիսարեթ ծնցի քեզ որդի (Ղկ. ա. 19):

Արբոր ինձ սակաւ մի ջուր (Ծն. իդ. 17):

Դուք ձեզէն վկայէք ինձ (ՅՀ. գ. 28):

Եղե նմա չար և ոչ ինչ (Գծ. իլ. 5):

2) Գործածվում է անվանելու համար մեկին՝

Մաքսաւոր մի, որում անուն էր Ղեւի (Ղկ. ե. 27):

Անուն նմա Յովհաննէս (ՅՀ. ա. 6):

Այս ձեզ գիտի նաև լատինը՝ est tibi nomen

3) Մի խումբ բայերի հետ գործածվում է իբրև լրացուցիչ, այն է՝ տիրել, իշխել,
առաջնորդել, սաստել, թագավորել, հաղթել, հնագանդել, ծառայել, հավատալ,
ողորմիլ, սպասել, ներել, կարուտել, կարուտանալ, ցանկանալ, վնասել, բարկանալ,
սպառնալ, տեղեկանալ:

Ապա թե ոչ տիրեացեն ինձ (Սղ. ժը. 14):

Ինձ ոչ յաղթեցին (Սղ. ձիլ. 2):

Ինձ սպասեցին մեղաւորք (Սղ. ձժը. 95):

Ներեցէք ինձ (Յոր. իա. 3):

Ցանկասցիս նմա (Օր. իա 11):

Որ բարկանայ եղբոր իւրում (Մտթ. ե. 22):

Տեղեկացաւ հայրենի գործոցն (Ագաթ. 37):

4) Լսել բայի հետ գործածվելով, տալիս է նրան «Հնազանդել» իմաստը.

Դա որդի իմ ընտրեալ, զմա՛ լուարուք (Ղկ. թ. 35):

Որ ձեզ լսէ, ինձ լսէ (Ղկ. ժ. 16):

Իսկ հայցականի հետ «լսել» իմաստն ունի:

Լսեր զբանս նորա (Ղկ. ժ. 39):

Այսպես է նաև սանսկրիտ, հունարեն և լատիներեն լեզուներում:

5) Մի խումք ածականների հետ գործածվում է իբրև խնդիր այն է՝ նման, հասարակ, համեմատ, արժանի, գիտակ, տեղյակ, հմուտ, խելամուտ, պիտանի, պիտո, անպիտան, հաճո, վնասակար, պատրաստ, պարտական:

Այսպես և սրանցից ածանցված բայերի հետ.

Երկրորդն նման սմին (Մտթ. իր. 39):

Ո՞ հաւասարեցէ ինձ (Սղ. դգ. 16):

Մեռեալք ոչ էին գիտակ և ոչ իմիք (Ժող., թ. 5):

ԶՌՆԵԽՄՈՒ, որ երեսն անպիտան էր քեզ, բայց արդ քեզ
և ինձ պիտանի (Փիլ. 11):

Զէ՛ այնմ պարտական Աստուած (Եղն. 83):

Պարտական եղիցի մարմոյ և արեան (Ա. Կոր. ժա. 27):

6) Անորոշ դերբայի հետ իբրև ենթակա.

Ի կալ նմա յաղաւթս՝ եղև տեսիլ երեսաց նորա այլակերպ (Ղկ. թ. 29):

Ոմանք ի հրոյ էութենէ համարեն ունել սմա զբնութիւն (Եղն. 205):

7) Նախդիրների հետ զանազան իմաստով.

ըստ «Համեմատ, համաձայն» «Քստ այնմ զոր ասեն» (Եղն. 108):

Կացոյց սահմանս աղգաց ըստ թուոյ հրեշտակացն Աստուծոյ.

Ընդ «Հետր» խաղայր ընդ հսահակայ որդուոյ իւրում (Ծն. իշ. 9):

8) Զանազան նախաղրությունների հետ.

Առնթեր – Առնթեր նմա (Եղն. 25):

ՀԱՅՑԱԿԱՆ

Հայցականն ունի զանազան գործածություններ.

1) Ներկայացնում է այն անձը կամ իրը, որի վրա կատարված է գործողությունը: Լուավ զձայն երգոյ և զպարուց: Եղին հայր քո զեզն պարուրակ: Ուշ մի երբէք ո՛չ ետուր ինձ:

2) Ցույց է տալիս շարժում, այսինքն այն տեղը՝ ուր դիմում են.

Գնաց ի տուն իւր (Ղկ. Ա. 23): Լատիներեն eo Romam:

Հասաներ ի հրամայեալ տեղին (Բուլ. դ. 6):

Հայերենի և ուրիշ լեզուների մեջ շատ անգամ այս պարագային հայցականը ստանում է նախդիր, ինչպես հայերեն, ի, առ, ընդ, բայց նախնական վիճակում այդ անհրաժեշտ չէր, ինչպես վերի լատիներեն օրինակում և հայերեն՝

Գնացին ճանապարհ՝ դառնայ յերկիրն:

Եղին աւուր միոյ ճանապարհ (Ղկ. թ. 44):

3) Ցույց է տալիս չափ կամ տարածություն և կամ տևողություն, ինչպես՝

եկաց ամիսս երիս— հուն. զմեւնεν միջակ տրետէ

Թող զլա այս ամ եւս (Ղկ. ժգ. 8):

Լատիներեն quindecim pedes latus, հունարեն δέκα αριστερά σταδίους առաջանակ չունենալու համար:

Զվեց ամ ծառայեսցէ քեզ (Ել. իշ. 2):

Իր զանազան գործածություններով հայցականը որոշում է բայի նշանակությունը, որ առանց նրան պիտի մնար անորոշ, ըստ որում հնդեվրոպական բայը հասարակ է, ունենալով թե ներգործական և թե չեղոք սեռ:

Նախալեզում սովորական էր բայի հետ դնել մի հայցական խնդիր, որ բայի հայտնած գաղափարը նորից էր կրկնում (Meillet, Traité, 50) ինչ. ևն. մաշն մալեօծաւ, լօցն լետօնաւ, լատ. servitutem servire.

4) Զանազան լեզուների մեջ հայցականը գործ է ածվում բայի հետ իբրև ներքին լրացուցիչ, ինչպես՝ երկեան երկիւղ մեծ (Մրկ. դ. 40): Հունարեն չփօթ-դժդաւ քօթօ քըցալ, սանսկրիտերեն capatham սեր «երդում երդուեց»— գերմաներեն er 'schwur' einen schwur: Այս խնդիրը կարող է լինել նույն բայի արմատից (ինչպես վերի օրինակներում), կամ նույն իմաստով՝ առանց նույն արմատից լինելու, ինչպես՝ սնձեւ ալգեա πολλα μογετν. նույն կարող է նաև ուրիշ լրացուցիչ ստանալ, ինչպես՝ ludum insolentem ludere.

Այս նույն ձեւը ավելի սովորական է հայերենում ի, և նախդիրներով. օրինակ.

Որ մկրտեցան ի մկրտութիւն Յովհաննու, (Ղկ. է. 29):

5) Ցույց տալու համար լրացուցիչի վիճակը, իբր ստորոգելի. Արձակեմ զղոսանօթիս (Մրկ. ը. 3) Ստորիկեանքն ... զամենայն ինչ մարմինն կարծէին (Եղն. 227):

6) Առանձին դարձվածների մեջ, որոնք կազմված են գոյականից ու բայից, գոյականը առնելով հայցական.

Մշակըն գան հարին զնա (Ղկ. ի. 10):

7) Զե, օրինակ, կերպ, եղանակ ցույց տալու համար:

Զայն օրինակ.

Զնոյն օրինակ: { (օրինակները չի բերում— Խ. Բ.)

8) Անուն տալու համար.

Աս կամոի ումեմն Լիկիանոս կոչեցելոյ (Ագաթ. § 37):

9) Զանազան նախդիրներով.

Առ — Առաքեն առ նա զոմանս ի փարիսեցւոց (Մրկ. ժք. 13):

Եւ էին մերձ առ նա (Ղկ. մե. 1):

8- Առէ ցնա

Ի — զանազան իմաստներով, ինչպես՝

Ի ձեր կողմն է (Ղկ. թ. 50):

Բնակէր յերկրին ի կողմն հարաւոյ (Ծն. իդ. 62):

Որ կայր յույն կորս ծովոն (ՅՀ. դ. 22):

Յամենայն ժամ տուր մեզ գչացն զայն (ՅՀ. դ. 34):

Որոք ընկալցի զմանուկս զայս յանուն իմ (Ղկ. թ. 48):

Նիւթոյ անուն ի նոցա լեզու ի մըրու մերձ է (Եղն. 110):

Յուսացի ի նա (Սղ. 49, 11):

Ոչ ինչ կարի յօգուտ էր (Եղն. 223):

Որ ասացան ի ձիւն Եսայեայ (Մտթ. ը. 17):

Ի հնգետասան օր հասանէր (Բուգ. դ. 6):

10) Զանազան նախադրությունների հետ.

Մոտ զի մօտ էր ի քաղաք անդր տեղին ուր... (ՅՀ. ժթ. 20):

Քան, Ոչ է ծառայ մեծ քան զտէր իւր (ՅՀ. ժթ. 16):

Իբրև Մի' լինիք իբրեւ զկեղծաւորան տրտոմեալք (*Մտթ. գ. 16*):
Ոչ Սողոմոն... զգեցաւ իբրեւ զմի ի նոցանէ (*Մտթ. գ. 29–30*):
Ընդ – ընդ այլ ճանապարհ զնացին (*Մտթ. թ. 12*):
Ընդ որ հաճեցայ (*Մտթ. գ. 17*):
Եթե ընդ փայտ դալար զայս առնեն, ընդ չորն զի՞՞նչ լինիցի (*Ղկ. իգ. 31*):
Ըստ – ըստ երկիր անդր ոչինչ է (*Եղն. 219*):
Ըստ այն մի զիշերն այլ ոչ եմուտ առ կինն իւր (*Բուզ. գ. 5*):

* * *

Նոր հնդկական լեզուներից շատերը խտրություն են դնում չնչավորի և անշունչի միջև՝ հայցական հոլովում. այսպես է և բենգալին: Այս երևույթը դրավիդյան լեզուներից է անցել Հնդկերենին, բայց մերը փոխ. քեզ, զքեզ ձեերի շփոթումից է (Chatterji, էջ 722): Հնդկական մարաթի լեզվում հայցականը նման է ուղղականին, բայց նաև առնում է տրական ձև (Seddon, 10):

Եթովպական kafa լեզվում տրական և հայցական հոլովները նույն ձեռք են (Reinisch 96):

Հմմտ. օրինակ հուն. քչար բայր՝ հաջորդ խոսքերի մեջ.

օ՞ւտաչ քլա «այսպես կամ» (առանց հայց.),

քչարտ «մի բան ունիմ» (հայցականով):

Առաջինում քչար «ունիմ» չեզոք է, երկրորդի մեջ ներգործական:

Նույնպես սանսկրիտ. dart բայր.

aparo dart «մյուսը պայթեցավ» (առանց հայցական)

piero dart «պայթեցրեց բերդերը» (հայցականով)

Ահա այս պատճառով հայցականը քերականական վերլուծության մեջ կոչվում է սեռի խնդիր, լրացուցիչ կամ որոշիչ:

ԲԱՑԱՌԱԿԱՆ

Բացառականը օսերենում ծառայում է նաև իբր գործիական, օրինակ՝ fidäi färätäi կացինով, zärdäyä սրտից, äxcaye փողով (Meillet, die Sprache d oss, 44).

Կա բացառականի մի ձե, որ տրական է. ինչպես՝

Մենք այնքան գուպարինք, մինչև որ աստուածները յաղթող չանեն մեղնից մեկին (Հոմերի հիմական, թարգմ. Փ. Վարդանյան, Թիֆլիս, 1886, էջ 95):

* * *

Բացառականը ցույց է տալիս մեկնակետը, ինչպես՝

լատիներեն Romā venit,

սանսկրիտ tásmañ ga nás chidyate,

նրանից ամբոխը բաժանվում է:

Այս օրինակները ներկայացնում են բացառականը առանձին, բայց հաճախ բացառականը ընկերացած է լինում նախղիրով, ինչպես՝ լատ. ex illo loco venit «այնտեղից եկավ»:

Հայերենի մեջ էլ բացառականի հնագույն ձևը աննախղիրն է, որ պահպած է միավանկ գոյականների կրկնության ժամանակ, որոնցից առաջինը բացառական է, երկրորդը՝ նախղիրվ հայցական, ինչպես՝

ժամէ ի ժամ (Եղնիկ դ. 10):

ամ յամէ (Բուզ. դ. 6):

տանէ ի տուն (Ղկ. ժ. 7):

ազգէ յազգ (Սղ. ճ. 31):

տեղոջէ ի տեղի (Վեցօր, 80):

Հակառակ շարքով է՝

Մինչեւ ի նաւասարդէ նաւասարդ (Եղիշե, էջ 42). (այսինքն՝ նաւասարդէ, մինչև ի նաւասարդ):

Բայց բացառականի սովորական ձևը նախղիրովն է, ինչպես՝

Որ գայր յանդէ (Ղկ. իդ. 26):

Ի սկզբանէ էր բանն (ՅՀ, ա. 1):

Հատ զնա եւ ընկեա ի քէն (Մտթ. ե. 30):

Չես հեռի յարքայութենէ Աստուծոյ (Մրկ. ժբ. 34):

2) Կրավորական բայերի հետ ցույց է տալիս գործողություն կատարող անձը, ինչպես՝

Որ կոչեցեալ էր ի հրեշտակէն (Ղկ. բ. 21):

Մկրտէին ի նմանէ (Մտթ. Գ. 6):

3) Գործածվում է ամբողջի մի մասը ցույց տալու համար, ինչպես՝

Մի ի նոցանէ:

Ի մի ի քաղաքացն (Ղկ. ե. 12):

Ետ ի սերմանէ խրմէ իշխանին (Ղևոնդ ք. ի. 3):

4) Մի խումբ բայերի հետ գործածվում է իրրև բնության խնդիր, ինչպես՝

Ետ ծածկեալ ի նոցանէ (Ղկ. թ. 45):

Որ խնդրէ ի քէն (Ղկ. Զ. 30):

Լուեալ ի նմանէ՝ բազում ինչ առնէր (Մրկ. Զ. 20):

Դադարեաց ի խոսելոյ անտի (Ել. լդ. 33):

Երկնչէին ի նմանէ (Մրկ. Ժա. 18):

Գարշեցայ ես ի նոցանէ (Ղե. ի. 23):

Սարսեացեն յինէն (Իմ. ը. 15):

Մի՛ զարհուրիցիք յայնցանէ (Ղկ. ժբ. 4):

Կասկածէր ի տեսլինեն զոր ետես (Բուզ. դ. 5):

5) Գործածված ածականի հետ.

Որբ մնացաք ի ձէնջ (Ա. Թես. ը. 17):

Կաղ յերկոցունց ոտից (Բ. թգ. թ. 1):

Բացառականը զանազան նախղիրներով նշանակում է՝

Զ նախղիրով՝ «վրա, մասին».

Քանի՞օ ամբաստանեն զքէն (*Մրկ. մե. 4*):

Եղեւ զնմանէ ամբաստանութիւն (*Ղկ. ժգ. 1*):

Կալաւ զլեզուէ նորա (*Մրկ. է. 33*):

Զնա կախեցի զփայտէ (*Եսթեր. ը. 7*):

Ընդ նախղիրով՝ «կողմը».

Նիստ ընդ աջմէ իմմէ (*Մտթ. իբ. 44*):

Առ նախղիրով՝

Առ իմէ՞օ ինչո՞ւ (*Ծն. իե. 32*):

Առ ի նախղիրներով՝ առ ի չգոյե հիմոյ երկրին (*Մտթ. ժգ. 6*):

Ըստ նախղիրով՝

Օր ըստ օրէ (*Բ. պետ. ը. 8*):

Մի ըստ միոջէ (*Եղն. 246*):

Աշխարհաբարը ցույց է տալիս պատճառ, օրինակ՝

ինչպե՞ս եղավ...

Դերբայի պես գործողությունը կատարելով՝

Ուտելեն կերթար:

ԳՈՐԾԻԱԿԱՆ

Գործիականը ափղաներենում իբր ենթակա է գործածվում հետևյալ ձևով.

Gulandāmē yam lēž alai

Գուլանդամով իմ առաքեալ.

(Գ-ի կողմից) ուղարկված:

(Gram. ir phil. I, 214)

Այսպես է նաև բելուջերենում, օրինակ՝

ē mardā ā mard jat

Այս մարդով այն մարդը ծեծյալ:

Բայց որովհետև այստեղ նախաղասության միտքը այն է, թե «այս մարդը այն մարդուն ծեծեց» և երկրորդը՝ հայցական սեռի խնդիր, ուստի հաճախ երկու ձևերը շփոթելով՝ երկրորդն էլ դրվում է հայցական հոլովով և անտրամաբան ձևով ասվում է՝

e marda a mardara jat

Այս մարդով այն զմարդն ծեծեալ,

որով գործիականը դառնում է իբր ուղղական:

(Gram. ir phil. I, 239).

Այսպիսի ձևեր կան նաև Պամիրի զանազան իրանյան բարբառներում, ինչպես օրինակ՝ վախի, ասրիկոլի, շիղբի և այլն:

Ես նրան ծեծեցի > ես ինձնով զնա ծեծեալ;

Դու ինձնից հաց խնդրեցիր > դու հաց քեզնով ինձնից խնդրեալ:

(անդ, էջ 325)

* * *

1) Գործիականը ցույց է տալիս թե որի՞ կամ ինչի՞ հետ (կամ միջոցով) է կատարված գործողությունը, ինչպես՝

Արար զորութիւն բազկաւ իւրով (Ղկ. ա. 51):

Ծեծիխ զգլուխն եղեգամբ:

Բաժանիցեն զանդերձս նորա վիճակաւ:

Որո՞վ մահու մեռանելով իցէ:

Ոչ ոք գայ առ Հայր, եթէ ոչ ինեւ (ՅՀ. ժդ. 6):

Խօսէր ընդ նոսա բազումս առակօք (Մտթ. ժդ. 3):

Զոքանչ Սիմովի տագնապէր ջերմամբ մեծաւ (Ղկ. դ. 39):

2) Միասին, ընկերակցությամբ:

Ցիսուս աշակերտաւքն իւրովք գնաց (Մրկ. գ. 7):

Հաւատաց ի Տէր ամենայն տամբ իւրով (Գծ. ժը. 8):

Սպարապետն հասանէր իւրով գտաւն (Բուդ. ե. 37):

Հաճախ այս պարագային դրվում է հանդերձ նախադրությունը.

Անդ նստէր աշակերտօքն հանդերձ (ՅՀ. դ. 3):

3) Ձև, կերպ, եղանակ:

Ելեալ... ի գերեզմանէ անտի ահիս և խնդութեամբ բազմաւ (Մտթ. իը. 8):

Որեարն այն խաղաղութեամբ են ընդ մեզ (Ժն. լդ. 21):

Մեր կեանքս չեն յուսահատութեամբ (Ազաթ. 60):

Իշխանութեամբ էր բանն նորա (Ղկ. դ. 32):

Կերպարանոք ասեն զիաշն և զմահն և ոչ ճշմարտութեամբ (Եղն. 265):

4) Չափ, ժամանակի տևողություն

Նաւն մեկնեալ էր ի ցամաքէն բազում ասպարիսօք (Մտթ. ժդ. 24):

Երկու ամսով հեռացա:

Ամսով բաժանորդ եմ գրվել:

Նովին թուով կան (Եղն. 102):

Ցիսուս վեց աւուր են յառաջ քան զզատիկն եկն ի Բեթանիա (ՅՀ. ժը. 1):

Արկ գոյիր չափ զկեանս իւր (Մրկ. ժը. 44):

5) Ժամանակ

Գիշերով ինչի՞ ես եկել:

Ցերեկով, օրը ցերեկով:

Երկու տարով նա մեծ է ինձանից:

6) Տեղ, ճանապարհ

Երեանով եկա, Թիֆլիսո՞վ գնամ, թե՞ Բաքվով:

Այս կողմո՞վ արի:

7) Մակրայաձև

Պատահմամբ տեսա:

Նրա համեմատությամբ սա մեծ է:

Գալով եղբորս:

Ուտելով չերթար:

ԳՈՐԾԻԱԿԱՆԸ ԶԱՆԱԶԱՆ ՆԱԽԻՐՆԵՐՈՎ.

Առ «մոտը» – կայր առ ծովեղերքն (Մտթ. ժգ. 2);
 Ըստ «տուակը» – եթէ ընդ յարկաւ իմով մտցես (Մտթ. լ. 8);
 Զ «շուրջը» – Յամենայն տեղիս շուրջ զգաւառաւն (Ղկ. դ. 37);
 Զ «դեն, այն կողմ» – Անցանեն զորապետութեամբ (Մտթ. ժե. 2);
 Զանազան ածականների՝
 Լի խնկով (Թուոց, է. 26):

ՆԵՐԳՈՅԱԿԱՆ

ՆԵՐԳՈՅԱԿԱՆԸ ցույց է տալիս

1) Գործողության տեղը.

Եւ էր երեց որդի նորա յագարակի.
 Յայնմ կղզւող ոչ գտանէր ոչ ջուր... և ոչ... (Բուզ. դ. 6):
 Ոչ այնպէս իցէ եւ ի ձերում միջի (Մտթ. ի. 26):
 Երթ իջիր բազմեսջիր ի յետին տեղւող (Ղկ. ժդ. 10):

2) Գործողության ժամանակը կամ միջոցը.

Եկին ոմանք ի նմին ժամանակի:
 Յամին եւթներորդի գնացից ազատ ձրի (Ել. իա. 2);
 Յամսեան առաջնում, որ օր մի էր ամսոյն.
 Ուրախ լեր, երիտասարդ, ի մանկութեան քում (Ժդ. ժա. 9);
 Հասանէ ի նոյն տեղի... ի տացւող (Եղն. 199);
 Յելանելն նոցա յերիքով է (Մտթ. ի. 29):

Այսպես՝ Հատկապես անորոշ դերբայի հետ.

Ի սերմանելն իւրում (Մտթ. ժգ. 4):

3) Հեծեալ բայի հետ «վրա» իմաստով:

Հեծեալ յէշ եւ ի յաւանակի իշոյ (Մտթ. իա. 5)
 Հուն. էպ. օնօն:

Անշուշտ օրինակների այս առատության մեջ մաս ունեն նաև ձեռագրական սխալ գրչություններ, և աշա այս պատճառով զանազան քննիչներ առաջարկած են սրբագրել վերի ձերից ոմանք և վերածել իրենց բնական ձեին:

Այսպես, օրինակ, Եղն. Ի մարդկանէ Հնարողութենէ կարելի է սրբագրել ի մարդկան Հնարողութենէ, ի կնոջէ թագաւորէն կարելի է սրբագրել ի կնոջէ թագավորին և այլն*:

Ճիշտ այսպես Հնութ. դ. 2 Vogt-ի կոչման մեջ ունենք՝

Եւ առ Բոսս տասն այր ի ծերոց քաղաքէն (Պոլսի, 1895 թ.): Տպագրության մեջ դրված է ի ծերոց քաղաքին:

Բայց ինչ որ էլ լինի, կարելի չէ այս բոլորը գրչագրական սխալի վերագրել. Հոլովների ձգողությունը մի երկույթ է, որ պետք է ստանա իր բացատրությունը:

* Հակառակ կարծեաց Վարդանյանի (Ե թաղ. էջ 84-86):

4) Այս բոլոր օրինակներում ներգոյականը գործածված է ի, և նախղիրով; Բայց ինչպես հայցականի գ նախղիրը նշան չէ հայցականի, այսպես և այստեղ ի նախղիրը նշան չէ ներգոյականի, որին ապացուց է, օրինակ, Գիշերի «գիշեր ժամանակ» (փխ. ի գիշերի) առանց նախղիրի:

Ուրիշ նախղիրներով ունենք՝

առ – Նստեր առ դուրս (Ծն. Ժը. 1):

Նստեր առ դրան (Ծն. Ժթ. 1):

Աշխարհաբարի մեջ նախղիրը զեղչվելով՝ ներգոյականը նույնացել է տրականի հետ, օրինակ՝ տանն է – ի տուն է:

Այսպես է նաև մոնղոլերենում, ուր տրականը նաև ներգոյականի նշանակություն ունի (Կլյուշի, էջ 67):

ՀՈԼՈՎԱԿԱՆ ԶԳՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ*

(attraction des cas)

Նախղասության մեջ յուրաքանչյուր բառ ընդունում է բնականաբար այն հոլովը՝ որ պահանջում է արտահայտելու համար նրա առնչությունը մյուս բառերի հետ: Սակայն նկատված է, որ երբեմն բառերի մի անձուկ խմբակցության մեջ մի բառ թողնում է իր հոլովը և ստանում է այն բառի հոլովը, որի հետ կապված է առանձնապես:

Այսպես, երբ ասում ենք «թագավորի կնոջից» = «ի կնոջէ թագաւորին», թագավորի սեռական է, կնոջից բացառական: Գրաբարում տեղ-տեղ գործածված է այս ձևի փոխարեն՝ «ի կնոջէ թագաւորին»՝ հետևելով նախորդ ի կնոջէ բառին (իբր թե աշխարհաբար ասեինք «թագավորից կնոջից»):

Հոլովների այսպիսի ձեսափոխությունը կոչվում է ձգողություն:

Գրաբարի մեջ ձգողությունը պատահում է միայն հատկացուցիչի և հատկացյալի միջև, և սեռականը դրվում է բացառական կամ գործիական, քիչ անգամ նաև նախղրիվ հայցական:

Ահա օրինակներ:

Նախղրիվ հայցական (սեռականի տեղ):

Եւ դարձեալ (դառնալով) ի կինն կողմն (Ղուկ. ե. 44).

(փխ. ի կնոջն կողմն):

Բացառական (փխ. սեռականի):

Օտար են ի խնամոց եւ ի սիրոյ մարդասիրութենէ անտի նորա (Ազաթ. 119):

* Հոլովների ձգողության մասին խոսել է նախ Hübschmann, Kazusa traction im Armenischen, 480, որ թարգմանված է Հայերեն ՀԱ, 1907, էջ 252, Meillet, Altarmenische Elementarbuch, էջ 87, երրորդ՝ Վարդանեան, Եթաղ, էջ 84-86, և վերջին անգամ Vogt, Les groupes nominaux en arménien et géorgien anciens, որ նոյն նյութի վերաբերյալ ամենից ընդարձակ ուսումնասիրությունն է: Նա բառաբաղել է ամրողապես Ս. Գրքի հնագույն մասերը (Այն է Ավետարան, Գործք Առաքելոցը, Պողոսի թղթերը, Հնգամատոյանը և Սաղմոսը), հետո՝ Եղիշեն, Եղիշեն և Ագաթանգեղոսը: Մասամբ նաև Բուզանդը, Խորենացին և Փարավեցին: Այս բոլորի բովանդակությունը ամփոփում ենք այստեղ:

**Ունէին սակաւ մի խորհուրդ համարձակութեան ի կնոջէ
թագաւորէն (Բուզ. 8):**

Յետ այսորիկ լուր լուաւ յերկրէն Հայաստանէ (անդ. 24):

**Ածից ես զգերութիւն ի վերայ նոցա ի ծագաց երկրէ (Յուղիթ, բ. 5):
(փիս. Երկրի, ինչպես ունի հունարեն):**

**Գոհութիւն նորա ոչ առ յայտնի ականէ մարդկութենէ, այլ առ
ի ծածուկ ականէ աստուածութենէ (Եփր. Գ. 12):**

Յերեսաց երկրէ (Ծն. գ. 7, էջ 5; ը. 8, ը. 13):

Ի ծագաց երկրէ (Սղ. կ. 3 և Ճլդ. 7. Եղն. 212):

Ի խորոց անդնդոց երկրէ (Սղ. հ. 20):

Ի խորոց երկրէ (Սղ. 21):

**Եւ խաղացոյց տանել գնալ ի սահմանս Հայոց ի Գանձակէ կուսէ
յԱտրպատական տանէ (Բուզ. 205):**

Ի միջոյ ծոցոյ քումմէ (Սղ. 11):

Ի պտղոյ որովայնէ քումմէ (Սղ. ճա. 11):

Կորուսեալ ի միջոյ մարդկանէ (Ազաթ. Տիգ., 1882, 101, 425):

Կերթա զողկոյզս յայգուոյ երկրէ (Յայտ. ժգ. 18):

Ի զիսոյ լեռնէն (=լերին) (Ազաթ. Տիգ., 1882, 105, 445):

Ի բարձրագահաց Տեառնէ (Ազաթ. 66, 396):

Ի նոյն Հոգեւոր ցողոյն գիտութենէ րմպիլ (Բուզ. գ. 5, 26):

Լուծին զնա ի պատուոյ իշխանութենէն (Սեբ. 139):

Ի զեղջէ Բագարանէ (Կիր. 29):

Յերկրէն թագաւորութենէն Յունաց (Բուզ. 1832, էջ 231):

Ի նահանջէն Տարօն գաւառէն (Բուզ. 1832, էջ 123):

Նույնը կարելի է նաև նախդիրի կրկնությամբ՝

Նուաղեցան ճշմարտութիւնք յորդոց ի մարդկանէ (Սղ. ժա. 2):

Կորիցէ զաւակ նոցա յորդոց ի մարդկանէ (Սղ. ի. 11):

Անժառանգել զանձն իմ խորհեցան յորդոց ի մարդկանէ (Սղ. լդ. 12):

**Սղ. ճա. 11 Հատվածը, որ վերը Հիշեցինք (ի պտղոյ որովայնէ քումմէ) կրկըն-
ված է Ազաթ., Տիգ., 1882, 43, 230, անփոփոխ ձևով, իսկ նախդիրի կրկնությամբ՝
«ի պտղոյ յորովայնէ յումմէ»:**

Յամենայն կողմանց յաշխարհէն Հայոց (Եղիշե, Վեն., 1864, Գ, 99):

Յամենայն կողմանց յաշխարհէն Յունաց. Փարա. Սսի., 1904, էջ 2):

Ի ժամանակաց թագաւորութենէ Տրդատայ (Բուզ. գ. 17):

յԵրկրէն յիշխանութենէն Հայոց (Բուզ., 1832, 21):

Հատկացուցիչը նախաղասելով՝

**Եւ ոչ ամենայն թուղար եւ ցնորել մարդկան ի տիւէ է, այլ է՝ որ ի մաղձոյ
է, եւ է՝ որ ի մաղասէ, եւ է՝ որ յուղոյն սնանալ, եւ է՝ որ ի ստամոքսէ՝ խանգա-
րելոյ, եւ է՝ որ յորովայնէ խոտանալոյ (Եղն. 179–180).– իմա՞ ի խանգարելոյ
ստամոքսի, ի խոտանալոյ որովայնի, այսպես և՝ ի սնանալոյ ուղղոյն, որ սա-
կայն երկդիմի է, որովհետեւ կարող է լինել թե՛ սեռական և թե՛ բացառական:**

**Լուցեալ յանկարծօրէն փայտակերտն Հրդեհեցաւ ի տերունական խաչէն զո-
րութենէ (Ազաթ. 108, 453) (փիս. ի զօրութենէ տերունական խաչին):**

Եւ ոչ քաւիցի երկիրն յարենէն հեղեղոյ ի վերայ նորա թիքլէ, 33 Հրաժարեալ ամենեւին ի մեռելոտոյ եւ յարենէ ուտելոյ (Բուդ. Պ, 404):

Ի մարդկանէ հնարողութենէ (Եզն. 121), (փխ.՝ ի մարդկան հնարողութենէ), կամ՝ ի մարդկանէ առ ի սրտնութենէ կողմանէ խուսափեալ փախչիմք (Եւագր. 42):

Ակսայց քեզ և որ ինչ զկնի այսոցիկ ի հրաման պատմութենէ պիտոյից (Խոր. Ա. Ժթ.). (իմա՞ ի պիտոյից հրաման պատմութեան):

Ի ճշմարտութենէ աշակերտացն (փխ. յաշակերտացն ճշմարտութեան) (Եւթաղ. 83–84):

Յանրոց պարանոցէն շղթայիցն (Բուդ., 1832, Էջ 207):

Երբեմն էլ գերանունն է, որ հպատակվում է ձգողության, և այն ժամանակ ստացվում են տարօրինակ ձևեր (ստացականի տեղ անձնական և այլն):

Եղիցի յինէն կողմանէ այսու (Կոր. ա. 17). (փխ.՝ ի կողմանէ իմմէ կամ յիմ կողմանէ):

Ի ձերմէ կողմանէ (Ոսկ. Մտթ. ա. 57):

Ի նմանէ կողմանէ զինչ պարտ էր լինել՝ եղև (Ոսկ. Պօդ. ա. 60):

Ի մէնջ կուսէ ամենայն ինչ ի գլուխ ել (փխ.՝ ի կուսէ մերմէ կամ ի մեր կուսէ) (Ոսկ. Մտթ. գ. 26):

Ի նոցանէ կողմանէ նորա պարտապանք էին (Եփր. Գ. 7):

Ի նմանէ կուսէ (Բուդ., 1832, 11):

Գործիական (փխ. սեռականի).

Միամտությամբ սրտիւ (Ժդ. ա. 1), (փխ. սրտի)

Կրօնիք աստուածպաշտութեամբն (Ե. Թող. 85), (փխ.՝ աստուածպաշտութեան, ինչպես ունի հուն. εύσεβει ας δογμάτων).

Զորականաւ օգնականութեամբ ... ի Կեսարիա առաքէր: (Եւթաղ., Էջ 87): (Հմմտ. հուն. մետած տրատιատիկի βοηθείας).

Կրել զամենայն բանիւ զօրութեամք (Բուդ. 82):

Լի առնէր զամենեսեան ողջունիւ աւետարանաւն Քրիստոսի (Ագաթ. 427):

Կենդանի եմ ես զօրութեամբ թագաւորութեամբ իմով (Ցուդ. բ. 6): (փխ. թագաւորութեան, ինչպես ունի հունարեն՝ καὶ τὸ κράτος τῆς βασιλείας μου).

Հասարակաց թշնամի է, սահեալ զամենայն ազգաւ մարդկաւ, (Ոսկ. Մտթ. Ա. 446), (փխ. մարդկան, հմմտ. հուն. (τοῦ τῶν ἀνθρώπων γενοντς).

Ընկայցուք խնդութեամբ սրտիւ (փխ. սրտի), (Եղիշե, 1864, 5, 177):

Մի՛ թուլութեամբ լքանիցիմք, այլ պնդութեամբ սրտիւ և հաստատուն հաւատովք կամակարութեամբ յարձակեցուք (Եղիշե, 5, 192):

Ահա ի քեզ կերպարանեալ տեսանեմք զամենեսեան գհրաժարեալսն յուսով յարութեամբ և զկապեալսն ակնկալութեամբ արձակելով (Եղիշե, 5):

Սուրբն Ղևոնդ իրենց միաբանութեամբ առաջին խորհրդակցօքն և բազում ուխտիւ (Եղիշե, 1864, Գ. 96):

Հեղմամբ արեամբն արդարացաւ:

-»- քաջացեալք (Ագաթ., 1882, Տփղ., 99, 421):

Երազովքն և պատիր խարենութեամբ ցնորիւքն (63, 301):

- Խւրովք մարգարէիւքն ձայնիւք (Ազաթ. 39):
 Ամենայն բանակօքն բազմութեամբք (Բուդ. գ. 12, 47):
 Բազմութեամբ զօրօքն հայոց (Բուդ. գ. 8, 84):
 Բազում արեամբ հեղմամբ:
 Չնուազեցուցանել զեղեալսն և կարճակտուր պատմել բանիւք
 անփութութեամբ (Փարա., 1904, 6):
 Բանիւք աղտեղութեամբ (Եւս, պտմ. 432):
 Հանդերձ միաբանութեամբ ամենայն Հայաստանեաւք (Սեր. 26):
 Բանակեալ հոծ բազմամբոխ լիութեամբ աւարաւ իւրեանց (Սբր. 40):
 Կամին ... Հակառակութեամբ ստարան ստախորհուրդ գժտութեամբ խոտորել
 զպարզամտութիւն (Թղ. Պրոկոփի, Էջ 38), փիս՝ գիտութեան, ինչպես ունի հու-
 նարենը:
 Բայց քանզի առաւել իմն արբեցութեամբ ամպարշտութեամբն թմբրեալ էին
 (Ուկ. Ես. 372):
 Եւ ել ընդ կողմանս Ասորեստանեայց բանիւ խաղաղութեամբ (Ա. մակ. ժա. 2):
 Վարեցաւ նա ամենայն աստիճանիւ պատուով որ ի թագաւորէ տուեալ լինէին
 (Եւս, պտմ. 642), (փիս՝ պատուոյ, ինչպես ունի ասորին «պատուոյ»):
 Ոչ եթե բանիւք ճշմարտութեամբ դարձուցանեն զնոսա (Եփր., Էջ 116):
 Այլ եւ զօրութեամբ հոգուով սրբոյ (անդ, Էջ 175):
 Զի ոչ երբէք բանիւք ողոքանօք եղեաք մեք (անդ, Էջ 176):
 Ոչ իբր զոհիւք պատարազաց, այլ մտաւք սրբութեամբ (անդ, Էջ 248):
 Խոսեցավ ընդ նոսա բանիւք խաղաղութեամբ (Եղիշե, 1864, 8, 349):
 Եւ Յեսու որդի նաւեայ լցաւ հոգուով իմաստութեամբ (Երկ. լտ. 9):
 Թագաւորն Տրդատիոս Հանդերձ միաբանութեամբ կնաւ իւրով Աշխեն տիկնաւ
 Եւ քերը Խոսրովիդիստով (Ազաթ., 1882, Էջ 111, 460):
 Դատել ճշմարտութեամբ զամենայն տիեզերք հրով բարկութեամբ իւրով
 (Ազաթ. 6, 64):
 Քաղցրութեամբ սիրով քով (Ազաթ. 6, 64):
 Լնու սիրմամբ աստուածապաշտութեամբ զամենայն լեզուս (Ազաթ. 92, 394):
 Զայլս զնալք փրկանօք ազատէր (Բուդ., Դ. 4, 106):
 Ծնիւք լերամբք (փիս. լերանց) և եղերօք պաշտին (Խոր., ա. ժբ.):
 Նկատելի է, որ այսպիսի օրինակներ ավելի հաճախակի են կոյս և կողմն
 բառերի համար:
 Համաձայնության այս ձեռք, որ տրամաբանորեն անբնական է, կարելի է բա-
 ցատրել միայն այն անձուկ կապակցությամբ, որ ունեն իրար հետ խնդիրն ու
 խնդրառուն: Մանավանդ եթե այդ բառերը շատ կարճ են և անմիջապես հետևում
 են իրար: Հատկապես ներկա դեպքում՝ հատկացուցիչ և հատկացյալ միասին
 կազմում են մի ամբողջություն:
- Հոլովների ձգողությունը հաճախական երևոյթ չէ հայերենում, այլ բացա-
 ռիկ: Քննությունը ցույց է տալիս, որ այդ երևոյթը նկատվում է Ս. Գրքի հին
 մասերի մեջ, բացի Ավետարանից, որի թարգմանիչը ուղելով հարազատորեն

Հետևել բնագրին՝ խուսափել է անկանոն ձևերից: Այդպես է նաև Եղնիկը, ուր ձգողության օրինակներ հազվագյուտ են: Օրինակներ ամենաշատ պատահում են Ագաթանգեղոսի և Բուզանդի մոտ, որոնցից մի քիչ պակաս չափով Եղիշեի մոտ: Օրինակներ կան նաև Եւսեբիոսի, Եւթաղի, Ուկեբերանի և աւելի ուշ Սերեոսի և մինչև Կիրակոսի և Ռուռայեցու մեջ:

Ձգողության օրենքը նկատվում է նաև Հաթերենի մեջ (տե՛ս Vogt, էջ 67), բայց ընդհանրապես հնդեվրոպական երևոյթ չէ: Ընդհակառակը, ամենասովորական երևոյթն է վրացերենում, ուր ընդհանուր օրենքով բառերի ամեն մի անձուկ խմբակցության մեջ որոշիչը ստանում է որոշյալի վերջավորությունը: Օրինակ՝

մկ դր նի իգի բարիովն-իս-նի —

«բնակիչք բարելոնի».

այս ձեմի մեջ մկրենի հոգնակի ուղղական հոլով է, որի վերջավորությունն է նի. բարելովն-իս սեռական է, բայց նա ստացել է նաև հատկացուցիչի նի վերջավորությունը, իբր թե ասենք՝

բնակիչքն բարելոնքն

կամ աշխարհաբար՝

բարելոնիները բնակիչները:

Միայն հոգնակի ուղղական հոլովի վերջավորությունը չէ, որ վրացերենում կրկնվում է որոշիչ բառի վրա, այլ ամեն մի վերջավորություն, որ կրում է որոշյալ բառը: Այսպես՝

բարելոնիներից բնակիչներից,

բարելոնիներով բնակիչներով և այլն:

Այս երևոյթը առաջին հայացքով տարօրինակ է թվում, բայց իրապես նույնն է, ինչ որ ածականի համաձայնությունը գոյականի հետ:

Այսպիսի անհաւատ և դանդաղանաց բանից տիսմարաց մտուց կարկատելոց... (Եղն. 115):

Բացի սրանից, գրաբարի մեջ երևոյթը տարօրինակ է թվում, որովհետև որոշիչ բառի իրական հոլովական վերջավորությունը ջնջվում է, և դրվում է միայն որոշյալի վերջավորությունը, մինչդեռ վրացերենում վերջավորությունները բարդվում են իրար վրա, և ստացվում է գրեթե ածականների համաձայնության նման մի բան.

մկ դր նի իգի բարելովն-իս-նի —

«բնակիչք բարելոնի»:

Եթե վրացերենի մեջ երևոյթը սովորական է և ունի իր տրամարանական բացատրությունը, մինչդեռ հայերենի մեջ բացառիկ է և չի բացատրվում հընդեվրոպական լեզվի օրենքներով, ուրեմն կարելի է հետևացնել ըստ Vogt 78, թե նա մի մնացորդ է Հայաստանի հին բնիկների լեզվից: Երևոյթը, թվում է, թե գոյություն ունի նաև միտաներենում, խուրրի լեզվի մեջ, թերևս և խալդերենում և ետրուսկերենում, այսպիսով ստեղծվում է թերևս մի կապ ասիական և կովկայան լեզուների միջև:

Թ Ի Վ

ՀՈԳՆԱԿԻ

Հոգնակին ցույց է տալիս մոտավոր մի բան. ինչպես՝

Այս օրերս կգամ:

Վերջերս գողերը շատացել են:

ԺԴ դարի վերջերը:

Վերջին ամիսներում:

Գրաբարի անեղական բառերը աշխարհաբարում վերածված են եղակիի, ուստի սխալ է նրանք իբրև հոգնակի միացնելով՝ հոգնակի բայ տալ, օրինակ՝

Իսկոյն աչքերեն կաթ-կաթ սկսան արտասունքը գետին թափել (Պատկ., Ընտիր երկաս., 1893, հտ. Բ., էջ 145):

Գուցե իրերի ընթացքը կլուծեն այս հոգերանական առեղծանելիքը (անդ, էջ 133):

Նրա նիշարած, դեղնած դեմքը ցույց էին տալիս, որ նա կատարում է տեսական ձանր գործ (Դեմիրճյան, Վարդանանք, Ա. 327):

Բայց հանկարծ իրադարձությանց ընթացքը փոխուեցան (Կիլիկան տարեցույց, 1922, էջ 171):

Եւ կնայիս, որ այս փականքը նոր են (Անիծեալն, Թրգմ. Մամուրեան, Զմյուռնիա, 1875, հտ. Դ., էջ 12):

Վերապատուելի Պաղիլ հօր քահանայական վարքը նորատի հովուին ալ օդ-տակար պիտի դառնան (նույն, հտ. Բ., էջ 10):

Բայց հեղեղին փրփրաղեղ ալիքը սոսկալի էին և թերևս նորէն թալուկ պատճառէին օտարականին և ի վերջէ անոր կենաց թելը կտրէին (անդ, հտ. Բ., էջ 24-25):

Բոլոր այս մտածմունքն իրեն սոսկում պատճառեցին (անդ, էջ 60):

Այսօր իսկ հալածանքը զայն կնուիրագործեն (անդ, հտ. Ա, էջ 189):

Թրք. երբ մի քանի գոյականներ հաջորդեն իրար, միայն հոլովական մասնիկը կարելի է դնել մի անգամ, և վերջինը ստանում է հոգնակի նշան, օրինակ՝

kitab ve defterler

adam ve hayvanlaron:

Ծնտանեկան լեզվի մեջ ազգերի անունը երբեմն հոգնակիի տեղ եղակի է դրվում. օրինակ՝ ֆրանսըզը ինկլիիզին հետ կուտի էր բռնուեր: Նույնը նաև ժողովրդական ոռուերենում յա խօմլ ուժ տվեդա և ուժ տүրկա; մա պօբեմլի ֆրանցյա (ևս զարկի շվետացոց և ժուղկերին, մենք հաղթեցինք ֆրանսիացոց) – Fuchs, Gram. russe 236.

Կան բառեր, որոնք իրենց նշանակության պատճառով հոգնակի չունեն, ինչպես՝ վերացական բառեր, հատկություններ և այլն: Այսպես ֆր. les sagesse, les abstinences, անգործածական ձևեր են, հայերեն էլ՝ իմաստություններ, բարդություններ և այլն, ուստի պամյտե «հիշողություն», ներշնչություններ» և այլն, չունեն հոգնակի (Fuchs, Gram. russe 236):

Ռուսերենում հոգնակի չունեն մետաղների և զանազան նյութերի անունները, ինչպես՝ զօլոտ «ոսկի», ոռղ «աղ», նարանի «ոչխարի միս» և այլն: Մի քանիսը այս կարգի բառերից հոգնակիում նշանակում են տեսակներ, ինչպես մյա «զանազան տեսակի մսեր», ըսրա «զանազան տեսակի պանիրներ» և այլն:

Վերջապես կան բառեր, որ եղակիում ուրիշ իմաստ ունեն, հոգնակիում ուրիշ, ինչպես՝ վեց «կշիռ», վես «կշեռք», փառ «ժամ», փառ «ժամացույց»:

* * *

Անեղական բառերը աշխարհաբարում վերածվել են եղակիի, և սխալ է այլևս նրանց հոգնակի բայ տալ, ինչպես՝

Նրա աչքերից ջերմ արտասուք հոսեցան (Հոմերի Իլիական, թրգմ.)

Փ. Վարդանյան, Թիֆլիս, 1886, էջ 156):

Եթե երկինք ինձ ողջ պահեն (ն. տ., էջ 112):

Արտասուքը հեղեղի պես ոռոգում էին նրա աչքերն (ն. տ., էջ 45):

Խոստովանում եմ՝ կշտամբանքդ արդար են (ն. տ., էջ 56):

Կշտամբանքդ արդար են, եղբա՛յր (ն. տ., էջ 89):

Եւ հենց որ նա ետ քաշվեցավ բանակից, մեր չարիքն էլ սկսան (ն. տ., էջ 104):

Թվականից հետո գոյականը եղակի է դրվում՝ հինգ հոգի, տասը ձուկ: Այսպես և վրացերեն, թուրքերեն, այսպես նաև գերմաներենում, դանիերենում թիվ չունի կշիռ ցույց տալու համար, օրինակ՝

en haer paa tredive tusind mand.

ein Heer von 30.000 Mann

մի բանակ 30.000 մարդուց:

Բայց ֆրանսերեն պիտի ասվեր հոմmes;

Քրդերենում սովորական է եղակի ձեր, բայց կարելի է և հոգնակի, ինչպես՝ haft mī – 7 ոչխար, haft miān – 7 ոչխարք (Justi, Kurd. Gram., 246):

Անգլերենում էլ հաճախ գոյականը թվականի հետ եղակի է դրվում, ինչպես՝ ten thousand foot and two thousand horse, six mille fantassins et deux mille chevaux:

Երկու հարակից և հաճախ միասին գործածվող բառեր կարող են երբեմն իբր մեկ ըմբռնվել և ստանալ մի հատիկ հոգնակի մասնիկ, օրինակ՝

Ահա ինչի վրա մեծ և առանձին ուշադրություն պիտի դարձնեին մեր հայր ու մայրերը... (փխ. հայրերն ու մայրերը), (Պատկ. Ընտիր երկաս., 1893, հտ. Բ., էջ 144):

Կրկնակիի գաղափարը կապված է հոգնակիի գաղափարի հետ, օրինակ՝ փոխանակ ասելու բազմաթիվ մեծ տներ, կարող ենք ասել «մեծ-մեծ տներ», ըստ որում, երբ ածականը կրկնված է, գոյականն էլ պիտի դրվի հոգնակի, և ոչ բնավ եղակի, օրինակ, կարելի չէ ասել՝ նոր-նոր փոթորիկներ նոր-նոր ալեկոծություն էին առաջացնում նրա ներսում (Սիրաս, Զգրված օրենք, 28).

այլ պիտի ասել՝

– ... նոր-նոր ալեկոծություններ:

Երբ կարիք լինի ածականի գաղափարը սաստկացնել առանց բազմացնելու, այն ժամանակ պետք է միացնել և, ու շաղկապներով: Նոր ու նոր թափով սեղմեց իր կոճքին (*Սիրաս, Զգրված օրենք*, 527):

Կան բառեր, որոնք ինքնին հոգնակի գաղափար են ցույց տալիս, և հետևաբար իրենց հետ կապվող բառն էլ հոգնակի պետք է դրվի, օրինակ՝ բազմաթիվ փողոցներ, շատ տներ....

Կարելի է սակայն նույն բառերի հետ դնել հավաքական բառեր, ինչ, որ դարձյալ հոգնակի է նշանակում, օրինակ՝ բազմաթիվ հասարակություն էր հավաքված:

Կարելի չէ սակայն եղակիով ասել: Օրինակ՝

Բազմապիսի վերելքով ու վայրէջքով գալիս զարնվում էին Մանյակի ուղեղին (*Սիրաս, Զգրված օրենք*, 123), պետք էր ասել վերելքներով ու վայրէջքներով:

Հայերենի մեջ հոգնակին հաճախ մոտավոր խմաստ է տալիս, օրինակ՝ այս օրերս, վերջերս, անցյալ տարիներում, վերջին ժամանակներս, այն դարերում և այլն:

Նոր նախիջևանի բարբառը, ամելի առաջ տանելով այս երևոյթը, ժամերի թիվն էլ հոգնակի է գործածում՝ մոտավորություն ցույց տալու համար, ինչպես՝

ութերու արի, հինգերու պիտի գամ, և այլն:

ՀՈԳՆԱԿԻ – ԵԶԱԿԻ

Հոգնակի գաղափարը իբրև մի ամբողջություն ըմբռնվելուց հետո կարող է ընականաբար համարվել եղակի, ինչպես՝

ՀՃ. լաղհեյ (լաթեր, զգեստ).

ՀՃ. դաշեյ (յօնք) թրք. ges մէկ դաշեյ.

Արդ. ցիան մը ունիմ «Ճի մը ունեմ»:

Այսպես է նաև պրս. dendān «ատամ, որ իրապես նշանակում է ատամներ, հիմա եղակի, որից dendānhā yerdan, նաև «Աստված» (եղակի եղել է ized), նաև muzgān (եղ. ուշ a) «թարթիչքն» հոգնակի ուշ gānā, այսպես են նաև ցիհān «աշխարհք». Iran «Պարսկաստան» և այլն:

(Jensen, Newperc. Gram. 33)

Ա Ծ Ա Կ Ա Ն*

Երբ մի քանի գոյական հաջորդում են իրար, և նրանց հետ կա մի ածական (որ դրված է աշխարհաբարում սկիզբը, գրաբարում սկիզբը կամ վերջը), կարելի չէ իմանալ, թե այդ ածականը պատկանում է մեկի՞ն, թե՞ բոլորին: Օրինակ՝

* «Շարահյուսություն» բաժնում Աճառյանը Գոյական, Ածական, Թվական, Բայ, Դերբայ, Մակրայ, Նախաղրություն, Շաղկապ, Զայնարկություն հատվածներում անդրադառնում է դրանց շարահյուսական գործառություններին (Խ. Բ.):

Այգում ման էին գալիս սիրուն, սիրուն աղջիկներ և տղաներ. (որովհետև սիրունությունը միայն աղջկանց հատկությունը չէ, այլև՝ տղաներին, ուստի հայտնի չէ, թե սիրուն աղջիկնե՞րն են, թե՞ նաև տղաները):

Մեռնիմ սիրուն աչքերիդ,

Անուշ ձայնիդ ու խելքիդ:

Երկրորդ տողում անուշ պատկանում է ձայնին, որովհետև անուշ խելք չի լինում. բայց եթե ասած լիներ՝ զորեղ ձայնիդ ու խելքիդ դարձյալ անորոշ պիտի մնար:

Այսպիսի զեպքերում ո՛չ մի լեզու ելք չունի. Հեղինակին է մնում նախապես մտածել և ստեղծել մի ելք. ամենահասարակ ձեր ստորակետով բաժանելն է.-

անուշ ձայնիդ, ու խելքիդ:

ԱԾԱԿԱՆԸ ԳՈՅԱԿԱՆԻ ՀԵՏ

Ածականը վերաբերում է հաջորդ գոյականին ամբողջությամբ և ոչ թե նրա մի մասին, ըստ որում, երբ գոյականը բարդ է, կարելի չէ տալ նրան մի այնպիսի ածական, որ միայն առաջին եղբին վերաբերի, կարելի չէ ասել, օրինակ՝

Օգտակար գրավաճառ=օգտակար գրքեր ծախող:

Հայաստանի գունավոր մետաղարդյունաբերությունը (Խորհ. Հայաստան, 1938, հունիս 18, 2-րդ էջ, Հողվ. Հ. Ջալլաղյանի):

ԱԾԱԿԱՆԻ ՏԵՂԸ

Թեև պարսկերենում ածականը միշտ գոյականից հետո է դրվում, բայց թաթերենի մեջ, որ պարսկերենի զավակն է, ածականը նախադաս է դարձել. օրինակ՝ խախա խոնա գեղեցիկ տուն (պրս. xana-i xub).

pura k'asa լի գաւաթ,

(պրս. kāsa-i pur):

Այս շրջադարձությունը անշուշտ թրքական լեզուների ազդեցությամբ է, բայց զարմանալին այն է, որ իզաքեթի ձայնավորը պահպած է հակադարձ ձևով:

Չեխերենում ածականը գոյականից առաջ է դրվում. երբ հատկապես շեշտվում է, ածականը ետադաս կլինի. ետադաս են նաև աչք, կրոն, տիտղոս ցույց տվող կամ գոյականից ավելի երկար ածականները (Hantich, Gram, tchèneque, էջ 53):

Անգլերենում ածականը գոյականից առաջ է դրվում և միշտ անփոփոխ է, բայց երբ ածականները մի քանի հատ են, կարող են նաև գոյականից հետո դրվել. ինչպես՝

a horse old, lame and blind

մի ձի ծեր՝ կաղ ու կույր:

Իսպաներենում ածականը, եթե characteristic է, առաջ է դրվում, իսկ եթե որոշիչ է՝ հետ. օրինակ՝ la dulce miel քաղցր մեղցր. paño negro սև հաց:

Պորտուգալերենում ածականը, եթե էական մի հատկություն է ցույց տալիս, առաջ է դրվում, իսկ եթե պատահական մի հատկություն, հետո է դրվում, բայց հաճախ նայում են ներդաշնակությանը (Arstett, էջ 29): Երբ գոյականն ունի

մի քանի ածական, սրանք կցվում են և, կամ շաղկապներով, ածականները մնում են ետաղաս օրինակ՝ O pintor tem quadros ricos e bonitos նկարիչը ունի հարուստ և սիրուն նկարներ (Anstett, էջ 57):

Պորտուգալերենում, երբ մի քանի գոյական ունի նույն ածականը, փոխանակ [ածականը] կրկնելու՝ վերջում դրվում է մի անգամ, վերջին բառի սեռով, իսկ գերմաներենում ամեն մեկը առանձին. ինչպես՝ ich habe eine hübsche Tochter und einen hübschen Sohn.

Պորտ. tento uma filha e um filho bonitos (Anstett 238):

Ածականը զարմանալի կերպով մի քանի լեզուների մեջ պահանջում է սեռական հոլովով խնդիր. ինչպես՝

Փր. ce fripon de valet այս խարերա ծառան.

un drôle de nom տարօրինակ անուն.

Խոտալ. quel ciarlatano din dottore ինչ շառլատան ենք.

quel pover nomo di tuo padre ինչ խեղճ հայրդ.

անգլ. a devil of a fellow.

գերմ. ein alter schelm von lohnbedienter.

Գրեթե նման ձևով հայերեն էլ ասում ենք՝

կաթի լավը, թղթի սպիտակը, մածնի յուղոտը և այլն.

Նույնը թրգերենում՝

այուտին էյխի, յողուրթըն յաղլըսը և այլն:

ԱԾԱԿԱՆԸ ԳՈՅԱԿԱՆ

Զուվաշերենում ածականը գոյականաբար կարող է առնվել 3 ձևով.

1) առանց որևէ փոփոխության.

2) ստանալով ստացական հողի երրորդ դեմքը.

3) sker վերջավորությունը, որ թերևս «բան» իմաստն ունի, օրինակ՝ usal «վատ» բառից՝ 1) usal վատ, usalli «վատը» (այս ինչին վատը), usalsker «վատ մը, վատ բան» (Աշմարին, Մատերիալы... 164): Սրանցից երկրորդը, որը նշանակում է՝

1) ընդհանուր սեռ, այսինքն այն բոլորը, որ ունի նրա հատկությունը կամ

2) նմանների միջից հատկապես մեկը, որ այն հատկությունը մյուսներից ավելի ունի, որով և դառնում է գերադարձական. օրինակ՝

asli aslā pultār kes ēnni kes en pultār –

բ ձև ա ձև բ ձև ա ձև

մեծը մեծ թող լինի, փոքրը փոքր թող լինի:

ese aslā դու մեծ (ես), ese asli դու մեծն ես, օրինակ, եղբայրներից:

Ուսերեն ты тот, который велик, ты самый страшный (Աշմարին, Մաтер. 169—171):

Այսպես և հայերենը:

Անգլերենում ածականը եղակիում չի կարող առնվել գոյականաբար, այլ միայն հոգնակիում, եղակի դեպքում միշտ հետը գոյական է պետք. գոյական

չինի, ուրեմն հասկանալի է, որ հոգնակի է, և այս դեպքում հոգնակիի նշան չի դրվում. օրինակ՝ he is a blind man=c'est un aveugle. The idle man does not learn=le paresseux n'apprend pas. The English woman that we have seen=l' Anglaise que nous avons vue. իսկ հոգնակի՝ the blind are to be pitied – կույրերը խղճալի են. the deaf and dumb communicate their ideas by signs – խուլերն ու համբերը հաղորդում են իրենց գաղափարները նշաններով:

Արխազերենում (այսպես նաև ուրիխերեն և գարարդիներեն) ածականը դրվում է գոյականից հետո, կցվում է նրան իրը մի բառ, այնպես որ գոյականի ստանալիք նախամասնիկները դրվում են ամբողջի սկիզբը, իսկ ետամասնիկները՝ ամբողջի վերջը. օրինակ՝

թ'sez (փորձ) – ձուկ եզիա լավ.

ա-թ'sez – եզիա-կ'ա լավ ձկներ.

հող – ձուկ – լավ-ներ (Dirr, Einf. 54):

Ածականը վրացերենում այժմ դրվում է առաջ և չի համաձայնում գոյականի հետ: Հին լեզվում դրվում էր առաջ և համաձայնում էր՝ թվով և թե հոլովով. օրինակ՝

ուղղ. [ցցոօօօ ցօցօ] – կեթիլի կացի – բարի մարդ.

սեռ. [ցցոօօօօ ցօցօօ] – կեթիլիսա կացիսա – լավ մարդու

հոգ. ուղղ. [ցցոօօօ ցօցօ] – կեթիլի կացնի – լավ մարդիկ

հոգ. սեռ. [ցցոօօօօ ցօցօօ] – կեթիլթա կացթա – լավ մարդկանց

Կա նաև մի այլ գրական ձև, երբ գոյականից առաջ ածականը դրվում է սեռական հոլովով, ինչպես՝

[թթցցնոյրօն թցցանցն ծալօնօն]

մշվենիերիս մշվանիս բալախիթ

գեղեցիկ կանաչ խոտով:

(Dirr, Einf. 60)

ԱԾԱԿԱՆԻ ՏԵՂԸ ԳՈՅԱԿԱՆ

Անսովոր չէ մեր լեզուների մեջ ածականը գոյականի վերածելով առարկա-յական ձևի տակ գործածել. օրինակ՝

Նա լուծեց հարցի դժվարությունը:

Նա լուծեց դժվար հարցը:

Նա գնաց ճանապարհի ամբողջ երկարությունը:

Նա գնաց ամբողջ երկար ճամփան:

Նա քաշեց օրերի մեծ ծանրությունը:

Նա քաշեց շատ ծանր օրեր:

Այս կողմից նշանավոր է ամերիկյան Chinook փոխառնված լեզուն, որ ածականի տեղ միշտ սիրում է գործածել գոյական, օրինակ՝ փոխանակ ասելու Վատ մարդը սպանեց խեղճ երեխային, ասվում է «Մարդի վատությունը սպանեց երեխայի խեղճությունը»:

**Փոխանակ ասելու հիվանդացա կամ եղա հիվանդ՝
ասում է՝ իր հիվանդությունը եկավ մնալ նրա վրա:
(Boas, Handbook I, p. 657–658).**

Մուռզա խմբից Rolh լեզվում ածականը կարող է ազատորեն գոյականից առաջ էլ դրվել, վերջն էլ դրվել և միշտ էլ ընավ չի համաձայնում (Nottrott, 10):

Աֆրիկան ացն լեզվում ածականը իրրև գոյական գործածելու համար ծայրին ստանում է fwekpri. ophnawak. kprifwe ka – փոքր, ուստի կամ կամ առաջին լուղոր: Տուր ինձ փոքրը, թող լուղորը (Delafosse, 41):

Ածականը չի համաձայնում գոյականի հետ, եթե քաղաքավարության համար դրված է հոգնակի. օրինակ՝

Փրանսերենում ասում են՝

Seriez-vous assez aimable de nous dire —

Բարի կլինե՞ք ասելու մեղ:

Mais vous étiez fou!

Գի՞ծ ես, ի՞նչ է:

Ռուսերենում վեճի առարկա է դարձել այն, թե այսպիսի դեպքերում պե՞սք է ածականը համաձայնեցնել, թե ոչ: Օրինակ՝ ընդհանրապես ասում են Վա օդի՞՞ Դուք մենակ(նե՞՞ր) եք. և ուսմիկ է համարվում Վա օդի՞՞ Դուք մենա՞կ եք. բայց ընդհանուր ընդունված է՝ Վա սումածածու՞՞ Դուք գի՞ծ եք [եղակիի դեպքում]:

Թեև բազմավանկ ածականը նախաղաս լինելու դեպքում օրենքով չպետք է համաձայնվի, բայց կան բացառություններ: Բանաստեղծական լեզվի մեջ դա կոչվում է ազատություն և շատ սովորական է, բայց նույնիսկ Ավետարանում գտնում ենք Ղկ. Թ. 13-ում՝ Եւ գտցեն կերակուր, զի աստ յանապատի տեղուջ եմք:

ԱԾԱԿԱՆԻ ՀԱՄԱՁԱՑՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԳՈՅԱԿԱՆԻ ՀԵՏ

Հնդեվրոպական նախալեզվի մեջ ածականը գոյականի հետ համաձայնում էր սեռով, թվով և հոլովով: Այս վիճակը շարունակում են դեռ հին լեզուները, ինչպես հունարենը, սանսկրիտը, լատիներենը և այլն: Նոր լեզուները սկսում են հետզհետե ածականը վերածել անփոփոխ վիճակի: Այսպես, չեխերենում և ռուսերենում տակավին շարունակվում է սեռով, թվով և հոլովով համաձայնությունը, գերմաներենում, ֆրանսերենում, իտալերենում համաձայնությունը միայն սեռով ու թվով է (բայց ոչ հոլովով), իսկ անգլերենում բոլորովին անփոփոխ է:

Հին հայերենի մեջ սեռը ջնջած լինելով՝ համաձայնությունը կատարվում է թվով և հոլովով, այսպես՝ որակական, թվական, ցուցական, ստացական ածականները, օրինակ՝ իմոց բանից, բանից իմոց, այսց բանից, բանիցս այսոցիկ, գործոց մեծաց և այլն:

Հայերենի մեջ V դարից շատ առաջ արդեն սկսել էր ձգտումը՝ վերացնելու համաձայնությունը, որոշ դեպքերում այդ կատարված է:

Գանազան ներքին և արտաքին պատճառներ կարող են դրդիչ հանդիսացած լինել ածականի անհամաձայնության: Ներքին պատճառներից գլխավորը թերևս այն է, որ եղակի ուղղական և հայցական հոլովները նման լինելով իրար, բնականաբար, այս երկու դեպքում ածականը առանց համաձայնության պիտի մնար:

ԱԾԱԿԱՆԻ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԸ

Բտալերենում բաղդատականը սովորաբար առնում է սեռական խնդիր՝
il zio è più ricco del nipote –
Հորեղբայրը ավելի հարուստ է եղբօրորդուց.
և կամ che շաղկապով՝
il sole è più grande che luna –
Արել ավելի մեծ է, քան լուսինը.
Երբեմն էլ di quello che,
mi ha dato più di quello che io voleva –
Ինձ տվեց ավելի, քան որ կուզեի:

ԳԵՐԱԴՐԱԿԱՆ

Մեծամեծ իրենից հետո պահանջում է հոգնակի. ինչպես՝ Տեսա մեծամեծ տներ, մեծամեծ ծառեր, մեծամեծ մարդիկ և այլն:

Ըստ այսմ, սխալ է ասել՝
Պղինձը բովերից դուրս են բերել մեծամեծ քանակով (Ատրպետ, Ճորոխի ավագանը, Վիեննա, 1929, էջ 226). և որովհետև կարելի չէ ասել քանակներով, ուստի պետք է ասել մեծ քանակով, իսկ հեղինակը մտածել է ասել շատ մեծ քանակով:

Այսպես են նաև ուրիշ կրկնական բառեր. ինչպես՝ զանազան ձևեր... Միայն մակրայ լինելու դեպքում կմնա եղակի՝ չարաչար տանջեցին, չարաչար տանջանքով տանջեցին:

Ամենեն (ամենքից) բառը որ գերադրական կազմելու համար է գործածվում, կարող է երբեմն թյուրիմացության տեղի տալ՝ առնվելով իր անկախ գոյական. օրինակ՝

«Ամենեն եռանդուն և ուսուցիկ ուղերձներ արտասանվեցան» (Ազգապատում, էջ 5001):

Այսպիսի դեպքերից կարելի է խուսափել լոկ բառի տեղափոխությամբ. օրինակ՝ վերի դեպքում պետք էր ասել՝ «եռանդուն և ուսուցիկ ուղերձներ արտասանվեցան ամենեն»:

ԳՈՅԱԿԱՆ ԻԲՐԵՎ ԱՄԱԿԱՆ

1) Գոյականը կարող է առանց փոփոխության իբրև ածական առնվել, ինչպես՝ ոսկի մազեր, արծաթ դրամ, մարմար լանջ, երկաթ կամք, քար սիրտ, ձյուն ձեռներ, կին գրող.

2) Տեղի անունները գործ են ածվում ճիշտ այս ձևով.

Երևան քաղաքը, Եփրատ գետը, Մասիս սարը, Հայաստան աշխարհ. ուրիշ լեզուներում այս դեպքում դրվում է սեռական, ինչպես՝ լատիներեն urbs Romae, Փրանսերեն la ville de Rome, անգլերեն the city of Rome և այլն.

3) Գոյականը իբր ածական գործածության սովորական ձևերից մեկը սեռական հոլովն է. ինչպես՝ զինվորի զինարկ, ոչխարի միս, Ս. Պողոսի եկեղեցի:

ԱՄԱԿԱՆԻ ՀԱՄԱՁԱՑՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Պոլինեզյան լեզուների մեջ ածականը իր գոյականի հետ մի ամբողջական գաղափար է ներկայացնում. այնպես որ երբ ածականը դնում ենք գոյականի վրա, և հարկ է լինում հոգնակի կազմել, ածականն է միայն հոգնակի դառնում՝ վերջնավանկի կրկնությամբ. օրինակ՝ սամոսական լեզվով՝ laau telele – մեծ ծառ, laau telele – մեծ ծառեր, մասրի լեզվով՝ ika poi – մի լավ ձուկ, ika papai – լավ ձկներ (Wundt, Völkerpsychol, I, Հտ. 2 մաս, էջ 12):

Հնդկական brokpa լեզվում ածականը դրվում է ճիշտ գոյականից հետո և գոյականի հոլովական մասնիկները ինքն է վերացնում. օրինակ՝

տնտ նօրդ-րա բարի մարդուն (տր.)

մարդ բարի-ին

(Grierson, Հտ. 8, մաս 2, էջ 213):

Ածականը կարող է գոյականից շատ հետո դրված լինել, այսինքն՝ գոյականի և ածականի միջև բազմաթիվ բառեր մտած լինելով՝ գոյականն ու ածականը իրարից շատ անջատված լինել. այս դեպքում համաձայնությունը չի կորցնում ուժը և միջոց է դառնում որոշելու, թե ածականը որ բառի հետ պետք է կապել. օրինակ՝

«Վասն որոյ բազում իսկ գովութիւնք յեպիսկոպոսաց սիրոց և յամենայն եկեղեցեաց բարձրանային ի փառս Աստուծոյ և ի միիթարութիւն աշակերտելոցն ոչ սակաւք» (Կորիւն):

Այստեղ սակաւք ածականը պատկանում է գովութիւն բառին, որից անջատված է 9 բառով. բայց նա չի կարող պատկանել ոչ աշակերտելոցն բառին, ոչ միիթարութիւն բառին և ոչ էլ փառս բառին, որովհետև հոգնակի ուղղական հոլով է:

Ածականի և գոյականի համաձայնության միջին վիճակը ներկայացնում է վրացերենը, ուր ածականը որոշ հոլովներում համաձայնում է գոյականի հետ և որոշ հոլովներում՝ ոչ: Հոգնակին երկու տեսակ է վրացերենում -ebi և -ni:

Երկրորդ տեսակի հոգնակիի հետ ածականը թվով և հոլովով համաձայնում է, իսկ առաջին տեսակի հոգնակիի հետ հոլովով համաձայնում է, բայց թվով՝ ոչ, օրինակ՝

- Եղ. [ՑՅՈՒԾՈ] վեթիլի կացի – բարի մարդ
 Հոգ. [ՑՅՈՒԾՈ] վեթիլի կացերի կամ վեթինի կացնի
 [ՑՅՈՒԾՈ] «բարի մարդիկ»
 Հոգ. սեռ. [ՑՅՈՒԾՈՅՆ] վեթիլիսա կացիբսա կամ վեթիթա կացթա
 [ՑՅՈՒԾՈՅՆ] «բարի մարդոց»

Ուրիշ դեպքերում ածականը մնում է անփոփոխ (Dirr, Gram. georg. 46).

մեծավաստակ վաստակոց քոց և այլն (MSL, 204, 179...).

Կին մի ի կանանց (MSL, 204, 182):

ԱՇԱԿԱՆԻ ԽՆԴԻՐԸ

Ամեն մի ածական, նայած իր իմաստին, ստանում է այս կամ այն հոլովով խնդիրը. օրինակ՝ ասում ենք փողի կարոտ, խելքից զուրկ, հարստություն փափող, փողով հարուստ և այլն, և այլն:

Այս երևույթը ընդհանուր է բոլոր լեզուներին. միայն թե մեկի խնդրառության դրությունը հաճախ նույնը չէ մի ուրիշ լեզվի հետ:

ԳՈՅԱԿԱՆ ԵՎ ԱՇԱԿԱՆ

Թեև գոյականը կարող է առնվել իբր ածական, օրինակ (Էջ մարդ) և ածականն էլ իբր գոյական (Կարմիրները եկան), բայց կան դեպքեր, երբ գոյականը կամ ածականը իրենց ինքնությունը կորցրած են լինում: Օրինակ՝ թագավոր, գործավոր, բանավոր, գինվոր բառերը էապես (ըստ կազմության) ածական են, բայց ո՞վ է, որ դրանք իբրև ածական է գործածում: Գրաբարում կարելի է ասել այր թագաւոր «մի մարդ, որ գլխին թագ ունի», բայց աշխարհաբարում թագավոր բառը իբրև ածական կարո՞ղ ենք գործածել:

Նմանապես վաճառական բառը, որ ական մասնիկով կազմված բառ է, հետևաբար և ածական է, մենք այժմ գործածում ենք միայն իբր գոյական և այնքան, որ նրանից ածական կազմելով ասում ենք վաճառականական:

Թոչուն, սողուն, անասուն նույնպես ածական են, կազմված ուն մասնիկով, բայց այժմ բոլորն էլ գոյական են և ածականաբար չենք գործածում:

Երրայեցերենում ածականը միշտ ետաղաս է:

Քրդերենում ածականը միշտ ետաղաս է և չի կարող բնավ լինել նախաղաս (Beidar, Gram. Kurde, Էջ 18):

Հինդուստաներենում ածականը նախաղաս է. համաձայնության կողմից ածականները բաժանվում են երկուսի. փոփոխական և անփոփոխ. մի մասը՝ (նրանք որ վերջանում են ա կամ wān) թվով և սեռով համաձայնում են (բայց ոչ հոլովով). մյուս ավելի ստվար մասը (զանազան վերջավորությամբ) բնավ չեն

Համաձայնում (Bonnerjeri, Gram. hindi 9): **Այստեղ երեսում է Հին համաձայնության շրջանից դեպի նոր անհամաձայնության շրջանի փոխանցումը:**

Քրդերեն շարադասության բնական շարքը հետևյալն է.

Xude շենքածակած բառերի մեջ ածականը գոյականից միշտ առաջ է և ոմանց

մեջ (օրինակ, ֆիններենում) համաձայնում է և ոմանց մեջ (օրինակ հունգարենում)՝ ոչ: **Օրինակ՝**
Փինն. matala-ssa möki-ssä
ցած(ում) խրճիթ(ում).

Հունգ. kiš fiū փոքր տղա, kiš fiūt փոքր տղաները:

Արաբերենում ածականը դրվում է գոյականից հետո և համաձայնում է սեռով, թվով, հոլովով և նույնիսկ Յ հողով, որ կրկնվում է թե որոշյալ և թե անորոշ: Դանիերենում ածականը միշտ նախադաս է և գոյականի հետ համաձայնում է թվով և սեռով, բայց ոչ հոլովով. Հոլովը ստանում է միայն գոյականը.

ung Kone երիտասարդ կին, ungt trae մատղաշ ծառ.

սեռ. unge Kones.

Հոգ. ուղղ. unge Koner.

Հոգ. սեռ. unge Koners:

Նվեղերենում թեև ստացական ածականը առաջ է դրվում, բայց ընտանեկան լեզվով ետադաս է. օրինակ, far min հայր իմ, mor din մայր քո, syster hans քույր նրա և այլն:

(Poestion, Schwed. 148):

Հ Ո Գ

Հատուկ անունները բոլոր Հին լեզուների մեջ Հոդ չեն ստանում. Նոր լեզուները շարունակում են այս վիճակը, բայց ոմանք սկսել են հատուկ անունների վրա էլ Հոդ դնել. այսպես մեր արևելյան գրականում՝ Ներսեսը, Գրիգորը, Մեծն Տիգրանը և այլն:

Կան լեզուներ, որ անցման շրջանի մեջ են և երկուսի վրա տատանվում են. իտալերենում ընդհանրապես հատուկ անունը Հոդ չունի. ասում են Pietro, սեռ. di Pietro, բաց. da Pietro և այլն, բայց իգական անունները կարող են Հոդ էլ ստանալ. Եղ. l' Anna, սեռ. dell' Anna, տր. all' Anna.

Մաքուր գրականի մեջ այս ձևը լավ չի համարվում, բայց ժողովուրդն ունի: Ճիշտ այսպես նաև մեր արևմտյան Հայերենում ժողովուրդը գործածում է Հոդ՝ Ներսեսը, Լևոնը և այլն, իսկ գրական լեզվում Հաճախ՝ ոչ, մանավանդ, երբ խոսքը նշանավոր մարդկանց մասին է: Օրինակ՝ կարելի է ասել՝ Աքեղյանը պրել է ուղղագրության մասին. Կոստանյանը գրել է Հայոց հեթանոսական

կրոնը. Ալիշան և Տաշյան մեր մեծագույն բանաստեղծներն են. բայց՝ Մեծն Տիգրան տիրեց... Մեսրոպ Հնարեց Հայերեն գրերը (Հակառակ արևելյան գրականության, ուր այս բոլորը արտացոլվում են հոդով): Հակառակն է իտալերենը, ուր նշանագոր մարդիկ ստանում են հոդ. ինչպես՝

il Tasso, il Tiziano.

il poeta Tasso, il pittore Tiziano:

Հայցականում միշտ դրվում է հոդ.

ինչպես. Հայկ սպանեց Բելը:

ՄԻ ԱՆՈՐՈՇ ՀՈԴ

Այսպիսի, այդպիսի բառերի հետ երբեմն դրվում է մի անորոշը և երբեմն՝ ոչ օրինակ՝

Այդպիսի մարդ չկա այստեղ.

Մի այդպիսի բան լսել եմ.

բայց կարելի չէ ասել, օրինակ, (առանց մի անորոշի):¹

Անհանդուրժելի էր դառնում նրան այն փաստը, որ այնպիսի թույլ արարած, ինչպիսին նատաշան էր, ինքը չէր կարող իր իշխանության տակ պահել (Սիրաս, Զգրված օրենք, 252):

Ասացինք, որ անորոշ հոդը գործածվում է հատկապես տեսակ ցույց տալու: Այս գործածության պատահում ենք հաճախ բառարանների մեջ. օրինակ՝ ուստեմ-տիտեմնը Ղրը. մի տեսակ ուտելի խոտ.

Նոճի. մի տեսակ բարձր ծառ.

Պլփին. մի տեսակ ձուկ.

Կվարց. մի տեսակ հանք:

Արևմտյան Հայերենը այս գեպքում շատ կարծ ձևով ասում է «բույս մը, հանք մը, քար մը» և այլն, ինչպես գրաբար՝ «բոյս ինչ, խոտ ինչ, հանք ինչ», իսկ արևելյան Հայերենը ստիպված է երկարաբանությամբ ասել «մի տեսակ ձուկ, մի տեսակ հանք, կամ «ինչ-որ բոյս, ինչ-որ հանք»: Կարելի չէ ասել «կվարց «հանք» կամ «պլփին ձուկ», որովհետև այն ժամանակ կարելի էր հասկանալ ընդհանուր սեռ, և հանկարծ անզիտակ մեկը կարող էր ասել, օրինակ, «խամսին պլփին է», փոխանակ ասելու «խամսին ձուկ է», և այս՝ հատկապես օտար լեզուների համար:

Անորոշ հոդը սովորաբար գոյականից առաջ է դրվում. մի մարդ, մի կին.

Երբ մի որևէ ածական դրված է գոյականի վրա, հոդը կարող է երկու տեղ էլ դրվել. ինչպես՝ մի մեծ մարդ, մեծ մի մարդ, վիթխարի մի գործ, մի վիթխարի գործ. այսպիսի մի մարդ, մի այսպիսի մարդ:

Այսպես է նաև գերմաներենում, ուր թեև անորոշ հոդը սկիզբն է դրվում սովորաբար, բայց կարող է և հետո դրվել. ինչպես՝ ein reicher Mann, solch' ein Mann.

Դանիերենում սովորական ձևն այն է, որ հոդը մեջը մտնի. ինչպես՝ saa rig en mand, այսքան հարուստ մի մարդ, թեև կարելի է նաև ասել saa rig mand.

Անորոշ հողը ցույց է տալիս երեխն տեսակ. ինչպես՝ սա մի խոտ է. սա մի ձուկ է. սա մի անասուն է. ուր գերմաներեն ասում են eine Moosart, eine Heuart և այն; Դանիկերենն էլ միայն հող է դնում հայերենի պես. et հօ մի տեսակ խոտ (խոտ մը), et graes խոտ մը:

Անորոշ հողը թփականի հետ ցույց է տալիս մոտավորություն. ինչպես՝ Յօր մը կեցա. 8 հոգի մը կինսի. մի հինգ տասնակ կինսեր. այսպես է նաև դանիկերենում. օրինակ՝ en fjorten dage մի 14 օր. en tredive mennesker 50 մարդ մը. (բայց դանիկերենում գոյականը միշտ հոգնակի կինսի), նաև շվեդերենում՝ vi voro en personer fume (քան հոգի մը կայինք):

Հոգնակիի վրա էլ կարելի է դնել մը. օրինակ՝ ընդհանուր խոսքեր մ'ըսելով կանցնի (այսպես է գրել Տաշչյան, թրգմ. Հերթերի Հայկ. աշխ., Վիեննա, 1895, էջ 64):

Հին իսլանդերենում հատուկ անունը կարող է ստանալ որոշիչ հող. օրինակ՝ in Cathub Կաթուրը:

Ամեն տեղ էլ կա մի շրջան, երբ հողի գործածությունը տատանվում է. այսպես՝ սկանդինավյան հին գրողների մոտ ոտանավորների մեջ հոդ չի գործածվում, բայց արձակի մեջ գործածվում է. դա նրանից է, որ բանաստեղծները հետևում են հին լեզվին, իսկ սովորական գրողները՝ ժամանակակից լեզվին, որից էլ հետևում է հոդի ժամանակ: Մեր մեջ էլ արևմտյան գրողները որոշ տեղեր հոդ չեն գործածում գրականության մեջ, թեև խոսակցության մեջ՝ միշտ, օրինակ՝ Ներսես մի նշանավոր պատրիարք էր, և կանչե Ներսեսը:

Աշխարհաբարի մեջ երբ գոյականը ցուցական կամ ստացական ունի, հոդ անպատճառ ստանում է. ինչպես՝ այս տունը, իմ գրիչը:

Եվրոպական լեզուները, ընդհակառակը, հոդ չեն ստանում. օրինակ՝ mon livre ma maison, mein Hans.

Միայն իտալերենն է, որ այս դեպքում նման է աշխարհաբարին. ինչպես՝ il mis giardino պարտեզու.

la tua penna քո գրիչը.

i miei giardini իմ պարտեզներս:

Այսպես նաև հունարենի մեջ. օրինակ՝ ήκονσατε ιήνειδην ταύτην λαμ̄,

δύτή την ξιδησω

լιθεγήρ այս լուրը.

εκετνος ὁ ἀνδρωπος այս մարդը.

ἡώραια α αντη οι κι α այս սիրուն տունը.

օ ρι χօς μου բարեկամս, իմ բարեկամը:

Եվրոպական լեզուների մեջ տեղանունները զանազանվում են հոդի գործածության կողմից. այսպես՝

Փրանսերենում երկրները, նահանգները, գետերը և լեռները հոդ ստանում են, իսկ քաղաքները, գյուղերը չեն ստանում.

Իտալերենում լեռների, գետերի, ծովերի, լճերի, նահանգների և երկրների անունները որոշ դեպքում հոդ ստանում են և որոշ դեպքում՝ ոչ. ինչպես՝ Europa

կամ լ' Europa, բայց ծովերի և գետերի անունները գրեթե միշտ հոդ են ստանում. ինչպես՝ լ' Atlantico, il Po, նոր Հունարենում անձանց, երկրների, քաղաքների, կղզիների և գետերի անունները հոդ ստանում են, ինչպես՝

ծ Ճημήτριος ՞ Եν՛քառակ իօ Բէքոլտոն

Դիմիոդի, Եվրոպա, Բեռլին

Իտալենում հատուկ անունը հոդ ստանում է՝ 1) երբ նրանից առաջ կա ածական. l'amica Roma. 2) երբ հատուկ անունը առավելական կամ փաղաքական մասնիկ ունի. խոշոր Կարլը, il Carbone, il Giovannino Հովհաննեսիկը. 3) իբր հատուկ անուն գործածվելիս. i Ciceroni, i Virgilii. 4) կանանց անունը ընտաներար խոսելիս. la Teresa, 5) աղքանունները. il Petrarca, l' Alighieri, 6) քաղաքների անունները հոդ չեն առնում. 7) լեռ, լիճ, գետ, գավառ և երկիր ստանում են որոշ դեպքերում:

Ֆրանսերենում եղակի հատուկ անվան առաջ դրված որոշիչ հոդը նշան է նախատինքի կամ ծաղրի (Gram. de l'acad. française, էջ 40, 1932):

Langue d'Oc լեզվում անձնանունների վրա դրվում է որոշակ հոդ և ցույց է տալիս ընտանություն, մտերմություն. ինչպես՝

lo Jan, la Jana

(Salvat, Gram. Occ., 18):

Հին ֆրանսերենում արական և իգական անձանվանց վրա կդնեին են և ու որոշիչ հոդերը. այժմ Langue d'oc լեզվում մնում է միայն արական են ձեր. ինչպես՝ En Raimon (=Mr Raimond, անդ, էջ 22):

Կատալան լեզվում հատուկ անունը հոդ կստանա.

l'Andreu Անդրեասը, la Maria Մարիամը,

el Tomas Թոմասը

Արական և իգական անվանց պատվո հոդ են ստանում այն է՝

En Josep պր. Հովսեփ.

N' Antoni պր. Անտոն, Na Elsa կամ՝

N' Elsa տիկին Էլզա. որոնց կրծատ ձևերն են լտ. domine տեր,
domina տիկին ձևերից (Huber, 25):

Հատուկ անվանց մակդիրը ստանում է որոշիչ հոդ. oրինակ՝ Քաջն Վարդան, Մեծն Տիգրան. բայց անսովոր է աշխարհաբարում կրկնել հոդը նաև հատուկ անվան վրա. միշտ չէ ասել քաջակորովն Մանսուրը (Սիրաս, ՀԳր. օր. 222):

Պորտուգալերենում տեղվո հատուկ անունները հոդ են ստանում (Anstett, էջ 55):

Հոդը կրկնվում է ֆրանսերեն գերադարականում, oրինակ՝ la maison la plus belle, բայց la grande maison;

Արաբերենում որոշիչ հոդը կրկնում են. el walad el kabir մեծ տղան:

Որոշիչ հոդը երբեմն արտահայտում է մի կարևոր տեղեկություն, որ առանց այդ հոդի՝ անհրաժեշտ էր ուրիշ բառերով բացատրել. հմմտ. Թեմականից ուսուցիչներ են եկել քեզ տեսնելու. կամ՝

Թեմականի ուսուցիչները եկել են քեզ տեսնելու:

Առաջին դեպքում միայն մի քանի ուսուցիչներ են եկել և ոչ թե բոլորը. երկրորդ դեպքում բոլորն էլ միասին եկել են:

Եթե զիշերը գող գա, կրոնվի:

Կամ՝

Եթե զիշերը գողը գա, կրոնվի:

Առաջին դեպքում հայտնի չէ, թե գող պիտի գա՞. կարող է պատահել որ գա, և կարող է պատահել, որ չգա, բայց երկրորդ դեպքում, հայտնի չէ, որ գողը անպատճառ պիտի գա կամ նրա մասին նախապես խոսակցություն եղել չէ:

Նույնպես և գրաբար.

Արթուն կացէք, զի ոչ զիտէք յորում ժամու Տէրն ձեր գայ: Զայն զիտասջիք, եթէ զիտէր տանուտէրն, յորում պահու գող գայ, հսկէր և ոչ տայր ական հատանել զտուն իւրոյ (Մտթ. իգ. 42–43):

Առաջին դեպքում Տէրը անպատճառ պիտի գայ, երկրորդ դեպքում գալուստը երկրայական չէ:

Երբ գոյականը ունի ածական, հողը դրվում է գոյականի վրայ. ինչպես՝

Յիններորդ ամսեանն (Բ. եղր. Ժ. 9):

Յամսեանն իններորդի (Ա. եղր. Թ. 5):

Իսկ երբ գոյականը հատուկ անուն չէ, հողը դրվում է ածականի վրա.

Մեծն վարդան. Սուրբն Սահակ.

այսպես նաև ուրիշ լեզուներում. ինչպես՝ il grande Alessandro կամ Alessandro il grande.

Եթե գոյականից հետո ցուցական կա դրված, գոյականը անպատճառ հող է ստանում. իսկ եթե ցուցականը նախադաս չէ, հող չի դրվում.

Յաւուրն յայնմիկ (Մտթ. Ղ. 13):

Յայնմ աւուր (Մտթ. ԺՂ. 1):

Եթե գոյականը ունի հատկացուցիչ, հողը դրվում է հատկացուցիչի վրա՝

Այս ցքահանայապետսն և ցիշխանս տաճարին և ցծերսն (Ղկ. ԻԲ. 52):

Փարիսեցիքն եւ օրինացն վարդապետք (Ղկ. Ե. 17):

Եթե հատկացուցիչը հատուկ անուն չէ, հողը դրվում է հատկացյալի վրա՝

Զաթոռն Դավիթի (Ղկ. ա. 32):

Եթե հատկացուցիչները երկուսն են, հողը ստանում է երկրորդը՝

Եղե պատճառ մահուան մարդոյն (Եղն. 47):

Օրենքից բացառություն են կազմում՝

1) էական բայը իր բոլոր ձևերով.

2) ԷԼ (կամ աԼ) շաղկապը.

3) ու շաղկապը (բայց ոչ և)

4) Անգամ, իսկ բառերը:

Օրինակ՝

Ես նրա քոյրն եմ. Դու նրա եղբա՞յրն ես;

Կարապետն էր թե Գրիգորը. ես տանն էի.

Մարդն էլ, կինն էլ – մարդն ալ, կինն ալ.

Քույրն ու եղբայրը. Հացն ու պանիրը.

Կաթն անգամ դժվար եմ մարսում:

Քույրն իսկ հեռացել է նրանից:

Անախորժ է անգամ բառից առաջ դնել ը. օրինակ.

Նրա դեմքի մկանունքը անգամ չէին շարժվում

(Շիրվանղաղե, Երկերի լիակ. ժող., 1930, հտ. Դ., Էջ 331):

Մինչև անցյալ դարի վերջը երկու գրական լեզուների մեջ օրենք էր, որ երբ որոշյալ բառին հաջորդում էր ձայնավորով սկսող մի բառ, հողը լինում էր ն, իսկ բաղաձայնով սկսող բառի մոտ դրվում էր ը,

Անձրևը սաստկացավ:

Անձրեն ուժեղացավ:

Եև **ո** տառերով սկսող բառերն էլ մտնում էին ձայնավորների շարքը.

Արեն ելավ:

Արեն ոսկեզօծում էր լեռների գագաթները:

Նաև ս, չ զ բաղաձայններով սկսող բառերը, իրենց հենարանը ը ձայնի պատճառով, ստանում էին իրենցից առաջ ն հողը. ինչպես՝

Արեն սկսեց թեքվել:

Շուշին շտապում էր տուն:

Սարգիսն զգեստները հանեց:

Զ բաղաձայնով սկսող բառերն էլ հաճախ ունենում էին նույն իրավունքը՝

Մի եղբայրն հովիվ էր, մյուսը՝ բանվոր:

Այս օրենքները այժմ հնացած են համարվում, և ամեն տեղ էլ որոշիչով հողն է բաղաձայնահանգ բառերի համար ը. - Արեր այժմ ավելի էր բարձրացել.

Լուսինը արդեն թաքնվել էր լեռների ետևում:

Քաջերն են միայն, որ դեռ ուզում են շարունակել նախորդ օրենքը:

Անորոշ գաղափարի համար կարելի չէ դնել որոշիչ հող. օրինակ՝ սխալ է ասել՝ Բազմաթիվ մտքերը գալիս ու բախում էին նրա ուղեղին (Սիրաս, Զգրված օրենք, 132):

Որոշիչ հող դնել հաճելի չէ գրական լեզվի մեջ [հետեւյալ դեպքերում]:

1) ություն-ով վերջացող բառերի հոլովման ժամանակ, բացի ուղղականից, օրինակ՝ Ուշադրությամբ լսում եմ քո պատմությունը, բայց՝ պատմության աղբյուրները. եթե ասեինք պատմությունը, պիտի հասկանայինք իր պատմությունը (ը դիմորոշ և ոչ որոշիչ հող):

2) բացառական հոլովի վրա՝ արևելյան հայերենում. օրինակ՝ քաղաքից եմ գալիս, թեև արևմտահայերեն՝ բաղաքէն կուգամ:

3) գործիական հոլովի վրա, թե արևելահայերեն և թե արևմտահայերեն բարբառներում:

4) -Ռւմն (ում) հանգող բառերի սեռականը:

Զհասավ իր մտադրությունների իրավործման:

Մի անորոշ գործ է ածվում գոյականներից հետո. ինչպես այր մի:

[«Որսորդ մի կալաւ կաքավ մի»] և այլն: Բայց ասվում է մի ոմն, հետևաբար, այս ևս փոխելով, գտնում են ոմն մի (Վրք. Հց. ա. 356, 358):

Ակնա բարբառով ցայժմ կըսվի՝ նուռ մի, պլատ մի...
 Է ոմն տեղի յեղիպտոս (Պղատ. տիմ. 83). Երկաթ ոմն (Պղատ. Օրին.) 70. ութոնօք
 ոմամբք ասպարիսօք (Պղատ. Օրին. 116). Գիտ ոմն հոսի (Վրք. և վկ. ա. 323):
 Նույնպես ոք դարձավ անորոշի նշան, որ մինչև անգամ հոգնակի հետ գործ
 էր ածվում.

Եղբարք ոք (փիս. ոմանք) (Վրք. Հց. ա. 226):
 Ո՞ է քաղաքս այս (այս ո՞ր քաղաքն է) (Վրք. և վկ. ա. 498).
 ոմն, սեռ. որումն (փիս. որումն (Վրք. Հց. ա. 20/7 անգամ).
 վասն չար ունակութեան ոման մարմնոյն (Պղատ. Տիմ. 167).

ըստ մարմնոյ իմիք)

և այն ձեր հետամուտ է:

Ոսկեղարի մեջ գործածված բոլոր օրինակները պետք է փոխել. ըստ որում
 նկատված է, որ բնագիրը ամբողջ հատվածը դրած է, որուն համեմատ պիտի
 լիներ նաև հայ թարգմանությունը. նոր արտագրողները խուսափելով երկվու-
 թյունից, իրենց կողմից գրած են հայր, որով Ոսկեղարուն բառերքի մը մեջ
 մտած է նորամուտ ձեւ (այս մասին խոսված է Վարդանեան, Բառաքննական
 դիտող. (Ա., էջ 18):

* * *

Որոշիչ հոդ չունեցող բարբառները հոդ արտահայտելու համար կարող են
 դիմել նաև չեշտի օգնության: Օրինակ Վանի բարբառով (որ հոդ չունի), եթե
 ասենք՝

«Կողինք կծեծեմ, որ թօզ դուրս գայ»
 այս նշանակում է, որ մի որևէ անկողին է ծեծում, որպեսզի օդի մեջ փոշի բարձ-
 րանա (երկուսն էլ՝ կողինք և թօզ անորոշ են):
 Իսկ եթե ասենք՝

Կողինքը կծեծեմ, որ թօզը դուրս գայ,
 այդ նշանակում է որ այն անկողինը (որոշյալ) ծեծում է, որպեսզի մեջի փոշին
 (որոշյալ) դուրս գա ու մաքրվի:

Այսպիսով ուրեմն, չեշտյալ գոյականը անորոշ է, իսկ անշեշտ գոյականը,
 որին հաջորդում է չեշտյալ բայր, որոշյալ է:

* * *

Աշխարհաբարում, երբ հատկացուցիչը և հատկացյալը որոշյալ են, արև-
 մըտյան գրականում երկուսն էլ ստանում են որոշիչ հոդ, արեելյան գրականում
 հատկացուցիչ հոդ չի ստանում, իսկ հատկացյալը ստանում է: Գրաբարի մեջ,
 հակառակ վերջինիս, հատկացուցիչն է ստանում հոդը և հատկացյալը մնում է
 առանց հոդի: Օրինակ՝

Գրաբարում՝ Գոյն թղթոյն – աշխարհաբար արևմտահայերեն՝ թուղթին գույ-
 նը – արևելահայերեն՝ թղթի գույնը:

1. Այս դեպքում, եթե հայցական հոլովով է դրված հատկացյալը, գրաբարում դրվում է միայն գ նախդիրը, իսկ հոդ չի դրվում. ինչպես՝ զպղտորութիւն աշացն – աչքերի պղտորությունը:

2. Եթե սակայն հատկացուցիչից հետո դրված են ուրիշ հատկացյալներ, որոնք նույն հատկացուցիչին են պատկանում, և հոդն ստանում են. ինչպես՝ զպղտորութիւն աշացն, զաղտն և զրիժն:

Այս բոլոր պայմանները ներկայանում են մեզ Եղնիկի հետևյալ հատվածում:

Նա եւ որ ընդ ճառագայթս արեգականն (1) հայել կամիցի, պարտի զպղտութիւն աշացն (2), զաղտն և զրիժն (3) ի բաց պարզել, զի մի մթարքն որ զբրօք շողայցեն, արգել հայելոյ ի յստակութիւն լուսոյն (1) լիցին (Եղ. 5-6):

Նա էլ, որ արեի ճառագայթներին նայել է ուզում, պարտավոր է աչքերի պղտորությունը, աղտը և բիժը մաքրել, որպեսզի չինի թե բիբերի շուրջը երեւացող ճիպոները՝ լույսի հստակության նայելու արգելք լինին:

ԹՎԱԿԱՆ

Թվականները, բացի մի-ից, պահանջում են հոգնակի գոյական. աշխարհաբարի մեջ կարող է դրվել եզակի. սրա հին օրինակներն են՝

Հրամայեաց երկու առիւծուն (Վրբ. Հց. ա. 348):

Հյ. եռասուն (30) (Պղատ. Օրին. Էջը 389, 188, 222, 298):

Վեցատասան (16) (Ա. տ., Էջ 222):

ԴԱՍԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆ

Դասականները կազմելու մասնիկն է ըորդ, որ հին լեզվի մեջ դրվում է թվականը կազմող բոլոր անդամների վրա, իսկ նոր լեզվում՝ միայն վերջում:

Առհասարակ շարքը այն է, որ նախ դրվում է տասնավորը և հետո միավորը. բայց հաննեք իրեւ բացառիկ օրինակ. առաջներորդ, քսաներորդ, երկրորդ քսաներորդ, երրորդ քսաներորդ, չորրորդ քսաներորդ (Ա. մնաց. իդ. 17-18 նորագիւտին մեջ), իսկ սովորականը ունի քսաներորդ առաջներորդ և այլն). թվի սովորական ազդեցություն:

Անձներական թվականներն էլ շփոթվեցին ուղղական և հայցական, որովհետև ք և ս շփոթվել էին, օրինակ՝

Գիտասջիր զի այս երեսեան («երեքին») են շարհողք մարմնոյն.

(Վրբ. Հց. ա. 597):

Միոջ տրականն ունեն՝

ի ժամանակեան միոջ (Բուլ. 3-րդ):

Յամուր տեղւոջ միոջ (Բուլ. Դ. լու. 162):

ի միոջ վայրի (Բուլ. Ե. Խ. Էջ 261):

ի քաղաքի միոջ (Բուլ. Էջ 103):

Դեպ եղև նոցա դիպել այլ քաղաքի միոջ (Բուլ. 103):

Յաւուր միոջ (Բուլ. 243):

ՄԻՒՍ (ՄՑՈՒՍ)

Նախ նյութեր հավաքելը մի' բան է, գրելը՝ միւս բան (Շահագիզ, («Էջմիածին», 1950, սեպտ., էջ 52ա):

Մ Ի

ԹԵև բառը առանց մի Հողի անորոշ է համարվում, բայց դեպքեր կան, երբ մի Հողի գործածությունը անհրաժեշտ է. Հակառակ դեպքում ուրիշ իմաստ է ստացվում: Օրինակ՝

Ինչպես կարդում ենք Մենուասի մի արձանագրության մեջ:

Այստեղ մի-ն ցույց է տալիս, որ Մենուասը մի քանի կամ շատ արձանագրություններ ունի: Իսկ եթե առանց մի Հողի ասեինք՝

Ինչպես կարդում ենք Մենուասի արձանագրության մեջ...

այդ նշանակում էր, թե Մենուասը միայն մի Հատ արձանագրություն ունի: Իսկ եթե Հարկ լինի Հատկապես այդ էլ շեշտել, պիտի ասենք՝

Ինչպես կարդում ենք Մենուասի մի' (մի' միակ) արձանագրության մեջ (այն միակ):

ԹՎԱԿԱՆԻ ՏԵՂԸ

Կարարդինական լեզվում թվականը դրվում է գոյականից հետո և այնպես է կրճատվում, որ դառնում է մի մասնիկ. ինչպես՝

ցրխութ' 2 մարդ,

ցրխուփս' 10 մարդ,

նույնիսկ 100-ավորները կազմում են այս ձեռվ. ինչպես՝

ssse 100, որից ստ^c 200, սե 300.

սըր' 100, սե 600 և այլն, իբր թե սսեxt^cն.

100x2 = 200 և այլն:

Ուսերենում թվականը, դրվելով գոյականից առաջ, ճիշտ թիվն է նշում, դրվելով վերջը՝ մոտավոր թիվ է նշանակում. օրինակ՝

Приду часа в три, или четыре.

Կգամ 3-ին կամ 4-ին.

У меня приятелей пять, шесть.

5—6 բարեկամ ունեմ:

Իտալերեն vent'uno, trent'uno բառերից հետո եկող գոյականը միշտ եղակի կլինի, իսկ սրանք ետաղաս են՝ Հոգնակի. ինչպես՝

vent'un anno 21 = anni vent'uno (Ferrari, 63):

Ֆրանսերեն թվերից կա մակրայ prièmierement, troisièmement:

Բոտալերեն կա միայն primieramente, seconduriamente **իսկ հետո՝**
in terzo lungo, in quanto lungo, Հայերեն՝ երկրորդաբար, երրորդաբար և այլն:
Ֆրանսերեն un à un, deux à deux, **իւր** ad uno ad uno, ax due a due, **Հայերեն՝**
մի առ մի, երկու առ երկու:

* * *

Երբ թիվը անորոշ է, կարելի է արտահայտել մոտ, մոտավորապես, չուրջ,
գրեթե և այլն ձևերով. բայց կարելի է նաև դնել կողքին հաջորդ թիվը կամ
ավելացնել մի թվականը. օրինակ՝

«Մոտ հինգ հոգի էինք». «Մի հինգ հոգի կայինք». «5-6 հոգի կլիներ». «մի
 5-6 հոգի կլիներ»:

Այսպես է նաև թուրք. և թաթար լեզուների մեջ, ինչպես և պարսկերենում.
 beş – alt kişi

bir beş nefer adam (Կազեմ-ծեկ, Էջ 430):

Թվականները, ըստ լեզվի, գոյականից առաջ կամ վերջ են դրվում, ոմանք
այստեղ նրբություն են մտցրել. ուստերենում առաջ դնելով ճիշտ թիվն է հաս-
կացվում, վերջը դնելով՝ մոտավոր թիվն. այսպես նաև պարսկերեն երկու տարի,
du sâl, săt ժամ մոտ երկու տարի (բայց «երկու տարի մը»), ընդհակառակը՝ ջա-
վայերենում, ուր թվականը սովորաբար առաջ է դրվում. վերջը դրվելով ցույց է
տալիս բացարձակ ճիշտ թիվ. ինչպես՝

rong rupiyah 2 ռուփի,

rupiyah loro ճիշտ 2 ռուփի և ոչ ավելի:

(Bohatta, Gr. jav. 50)

Ոչ եթե ի ծովաւ էր որս նորա, այլ ի լճակի միոջ փոքրկան (Ոսկ. յշ. ա. 1).

երկու ակունք ի միոջ վայրի կային (Ոսկ. Բ. տիմ., Էջ 232):

Որպէս օրէնսգէտի միոջ հրաման ետ նմա գործել:

(Եփր. Ծն. տե՛ս ՆՀԲ օրէնսգէտ)

Մի թվականը հաճախ սղվում է. ինչպես՝ ամսական, տարեկան, օրական,
օխանոց, արշինանոց և այն, բոլորն էլ մի- այսպես և լատիներեն anniculus
«մի ամեայ», վրացերեն տարիզի, Հայերեն ամիկ, կարևոր:

Դրվում է ավելադրությամբ, իր մեղմացուցիչ, «մոտ». ինչպես

մի հինգ հոգի. վեց. հոգի մը կըլլայ.

թուրքերեն՝ պիր իւչ էվ օլուր:

Ոմանք էլ (հաշվապահական լեզվով) ասում են մի հարյուր, մի հազար, որոնք
 ըստ օրինի մի չունեն, բայց միլիոն, միլիարդ միշտ մի-ով են:

Թվականի բացարձակը կարող է ստանալ ստացական հող և այն ժամանակ
նշանակում է մենք, դուք երկուս. ինչպես՝ երկուքնիս, երկուքնիդ, երկուքնին,
երեքնիս, երեքնիդ, երեքնին, սկսյալ չորսից կա միայն հոգնակի ձեռով. չորսերնիս,
հինգերնիդ և այլն: Նույնը կա նաև թուրքերեն. ինչպես՝ ikimiz, -niz և այլն. այս-
պես նաև չուփաշերեն տավարակը չորսից չորսերնին. iksemer եր-
կուքնիս և այլն (Առմարին, Մատեր. 183).

ԹՎԱԿԱՆԻ ՀՈԳՆԱԿԻՆ

Աշխարհաբարում թվականից հետո հաճախ գոյականը հոգնակի չի դրվում, օրինակ՝ 9 հոգի, 2 տուն, այս երեսույթը սովորական է շատ լեզուների մեջ, ինչպես պարսկերեն, թուրքերեն, հունգարերեն. նույնիսկ անգլերենում կան այսօրինակ ձևեր.

much fruit շատ պտուղ.

four hundred men 4 հարյուր մարդ.

two dozen collars 2 դուժին վղնոց և այլն:

(Jespersen, Growth and ... 175)

Բրետոններեն քերականության մեջ էլ հատուկ կանոն կա, որ ասում է, թե թվականներից հետո գոյականը հոգնակի չի դրվում. ինչպես՝

dec dén diüe verh

10 մարդ, 2 աղջիկ,

cand soudard

1000, զինվոր:

(Guillome 103)

Առանց համաձայնության թողնելու մտայնությունը, որ և հետո տարածվեց մյուս հոլովների համար և առաջին դեպքում՝ հոգնակի ուղղականի համար. Ըստ այսմ ցուցական, ստացական ածականները թեև զանազան հոլովներում համաձայնում են, բայց հոգնակի և հայցական հոլովներում չեն համաձայնում. օրինակ՝ իմ բանք, բանց իմ, զիմ բանս, զբանս իմ, այս բանք:

ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՊԱՐԱԳԱՆԵՐ

Որակական ածականը, դրվելով գոյականից առաջ, մնում է միշտ անփոփոխ. գոյականից հետո՝ համաձայնում է. ինչպես՝ բազում աւուրզ, աւուրզ բազումք, բազում աւուրզ—աւուրզ բազմաց: Շիշ իւղոյ նարդեան ազնուի մեծազնոյ (Մրկ. ԺԴ. 3): Յորժամ պատմէր նոցա արքայն վասն առն ուրումն ասորւոյ եպիսկոպոսի ազնուականի՝ Դանիել անուն կոչեցելոց (Կորյուն):

Միավանկ ածականները համաձայնում են երկու դեպքումն էլ, բայցի նախաղաս հոգնակի ուղղական և հայցական հոլովներից.- ինչպես՝ մեծ արքայք, մեծի արքայի, մեծաց արքայից, արքայից մեծաց և այլն:

Եթե ածականը ստորոգելի է և անմիջապես բայից առաջ է դրված, չի համաձայնում. ինչպես՝ Լի են:

Երբ թվական ածականը նախաղաս է, մնում է անփոփոխ, իսկ գոյականը մնում է եղակի. ինչպես՝ հինգ այր, հինգ աւուրզ և այլն: Բայց հոգնակի կլինի, եթե ետաղաս է, ինչպես՝ աւուրզ հինգ, աւուրզ հինգ.

«Անդ էին թակոյկը կճեայք վեց»... (ՅՀ. բ. 6):

ԹՎԱԿԱՆԻ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԳԵԼՍԵՐԵՆՈՒՄ 1 և 2 թվականները համաձայնում են գոյականի հետ ամեն կողմով, իսկ մնացյալ թվականները համաձայնում են միայն հոլովով, սեռով ու թվով չեն փոխվում: Երբ միավորը տասնավորից առաջ է դրվում, մեջտեղը մտնում է և (և) շաղկապը և իրը մեկ բառ համարվելով՝ վերջին մասն է միայն, որ հոլովում է: Իսկ եթե միավորը հետո է, կազմում է երկու բառ և երկուսն էլ հոլովում են (Hantich, Gram. tchèque, էջ 56–58):

ԳԵԼՍԵՐԵՆՈՒՄ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻց ՀԵՏՈ ԳՈՅԱԿԱՆԸ ՀՈՂՆԱԿԻ ԿԴՐՎԻ, ԻՍԿ ԲԱՅԸ՝ 2–4, ՀՈՂՆԱԿԻ ԿԴՐՎԻ, 5–ԻՉ ԱԿՍԵՎԼ՝ ԵՊԱԿԻ, ՕՐԻՆԱԿ, ԱՍՈՒՄ ԵՆ «ՀԻՆԳ ԴԱՍԵՐ ԿԱՅ» (Hantich, Gram. tchèque, 59):

Դասականի փոխարեն բացարձակ թվական է դրվում. այսպես Փրանսերեն Napoléon II և այլն: Հայերենը չունի այսպիսի բան. նույնպես է նաև չելսերենը, ուր ասվում է Հայերենի պես՝ Հինգերորդ դլուխ, № տասներորդ տունը, Նապոլեոն 2–րդ, չորրորդ հատոր և այլն:

Ռուսերենում օճիք «մի» բառից հետո գոյականը դրվում է եղակի ուղղական, մաս «երկու», երես «3», չետքրորդ «4» բառերից հետո՝ եղակի սեռական (որ հին եղակին է), իսկ ություն «5»-ից սկսեալ՝ հողնակի սեռական:

Թվականից հետո եղակի գոյական դնելը սկսած է արդեն պահապերենից. այդպիսի օրինակներ ամեն մի էջում կարելի է պատահել (այդպես են նաև թուրքերենում, վրացերենում [թզօքօ ծանցրօ] շվիդի մաների (Spiegel, Gram. huzv. 152):

Գերմաներենում էլ թվականից հետո կարելի է դնել եղակի. ինչպես՝ «3 ֆունդ, 2 գույգ», բայց նույնը կարելի չէ ֆրանսերենին:

ՀԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ

Ժողովրդական լեզվում որ դրվում է ավելադրությամբ, իբր իմաստի սաստկում տալու համար. այսպես և պարսկերեն, թրքերեն.

և որ նրան չեմ տեսել.

men ki օրā né dīde em

ընթրիփի որ հրավիրված եմ:

šām-rā ki mev ud em

(Jensen, Newper, gram. 295):

ՈՐ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆԻ ՄԵՂՐ ԱԽԱԼ ԴՐՎԵԼՈՎ ԱՆԱՊԱՏԵՀՈՒԹՅԱՄԲ.

Տիկին դը Պրիոն, Գաղղիոյ նախակին ատենակալ Պ. տը Պրիոնի կին, որ բավական ատեն կայ ինքզինքը սպաննեց, ինքնասպանութիւն՝ որու պատճառը չեն գիտեր, Տրէօի Վէր վանքին մեջ մեռաւ (Ա. Տիւմա, Կնոջ մը վեպը, Զմիւռնիա, R հատ., էջ 500), -որ-ից երևում է, թե կինն է անձնասպանողը, մինչդեռ կինը նոր է մեռնում, անձնասպանողը Պրիոնն է:

Հարաբերականը թվով համաձայնում է Հարաբերյալի հետ. սխալ է ասել՝ օրինակ.

Այս ոչ մի իր, որոնք հիշեցնում էին իր անցյալը, նրա աչքին չէին գալիս (Սիրաս, Զգրված օրենք, 277):

Երբ հարաբերյալը հոգնակի է, հարաբերականը կարող է դրվել եղակի, բայց միայն ըստ ձևի. ըստ իմաստի նա դարձալ հոգնակի է և պահանջում է հոգնակի բայց օրինակ՝

Նրա ատելությամբ լի հայացքները, որ մեկ-մեկ հառվում էին նատաշայի վրա, ցույց էին տալիս, որ աղջիկը լիովին համամիտ է Հոր վարմունքին (Սիրաս, Զգրված օրենք, 280):

Օր հարաբերականը չի կարող նաև նախորդ բառերի մի մասի հետ կապվել: Այս սկզբունքի վրա մի զվարճալի բառախաղ ունի, օրինակ, Բոլ տը Քօք, պարոն Շուլլան (Թրգմ. Կ. Պոլիս, 1885, էջ 32):

— Տիկին Ռընար և իւր աղջիկը կը ճանչնամ, խիստ սիրուն տիկիններ... որոնք ամուսնացած չեն:

— Ի՞նչ, մա՞յրն ալ ամուսնացած չէ:

Ո Ր

Հաճախ հոգնակի հարաբերյալի հետ գրաբար դրվում է եղակի հարաբերյալ. օրինակ՝ Ահա ոտքն (արքն) որ թաղեցին զայրն քո (Գծ. ե. 9): Այս օրենքը այնպես է ազդել գրողների մտքին, որ մինչև անգամ ունենք՝ թէ վասն որոյ իրաց մերձեցաւ ի նա (Պկ. լ. 47):

Հարաբերականի պատճառով ընդմիջումը հաճախ շատ անձունի արդյունք է տալիս, օրինակ. Ա. Հայկունի, «Հուսեփցի ազգատոհմ» գրքում (տպ. Վաղարշապատ, 1905, էջ 35):

Այդտեղ աղբիւրի վրայ լուացք կանէր իր Հօրեղբօր՝ որ Քէօր Օղի ևս կը կոչուէր, աղջիկը:

ՈՐ-Ի ՍԽԱԼ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Նաթանեան, Արտաս Հայաստանի, էջ 61.

Այս մասին անձամբ ալ բողոքեցինք կետրոնական Վարչութեան, որ ցարդ գոհացուցիչ պատասխան մը չեմ առած (իմա' որմէ).

Անգլերենի նման բրետոն լեզուն կարող է չգրել որ հարաբերականը, ինչպես՝ er verh p'éhani e zimeamb

աղջիկը զոր ամուսնացնում ենք.

Կարելի է ասել առանց թագավորության այդպիսի այդպիսի հանդիպունքից և կամ հարաբերյալը երկրորդ անգամ առանձին կրկնելով:

ՀԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆԻ ՏԵՂԸ

Օրենք է, որ օր հարաբերականը դրվի հարաբերյալի կողքին, բայց դա շատ անգամ անկարելի է լինում. ուստի կամ պետք է խուսափել այդպիսի հանդիպունքից և կամ հարաբերյալը երկրորդ անգամ առանձին կրկնելով:

Ոմանք հետեւում են խստիվ օրենքին և կազմում են այնպիսի նախադասություններ, որոնք հաճելի երևոյթ չունեն. օրինակ՝ «Այն տեղեաց, որոնց լեզոն ասորերնի հետք կը կրէ, կարգէն համարելու ենք նաև սա տեղերը» (Հայկ. ալլ. Փեթթերք. թրգմ. Հ. Տաշեան, Վիեննա, 1895, էջ 154). այստեղ տեղեաց ... կարգէն. բավական դժվարալուր է մեր ականջին:

Այս ձեզ հնամոլների սովորությունն է:

Որ հարաբերականի վրա արևելյան բարբառում հաճախ դրվում է հողը, որ նույնիսկ ձայնավորի և Հ-ով մկան բառերի մոտ դառնում է ն. օրինակ.

Սիրենների կղզու իշխանուհին է, որը կախարդում է բոլորին (Սիրաս, Զգրոված օրենք, 442).

Վաստակած մարդու էր նման, որն հանգիստ էր որոնում (անդ. 492).

Սիրող սիրող, որն այդպես ահավոր վիրահատության էր ենթարկվել (էջ 531):

Երբ հարաբերականը դառնում է անորոշ ածական, այն ժամանակ ը հողը անհրաժեշտ է. օրինակ՝ Դատապարտյալ, դեպի որը գթո ոչ մի զգացում չունի: Եվրոպական լեզուների ձեռվ երբեմն հարաբերականից առաջ կրկնվում է հարաբերյալը, և այդ մանավանդ, երբ հարաբերյալը բաժանված է հարաբերականից զանազան բառերով, և հարաբերյալ ու հարաբերական չեն հաջորդում իրար. օրինակ՝

Շարոն, ինչպես դահիճը, որ գտել է դատապարտյալին, դատապարտյալ, դեպի որը գթո ոչ մի զգացում չունի... (Սիրաս, Զգրոված օրենք, 480).

Գիտենք, որ հարաբերականը պետք է գտնվի իր հարաբերյալի մոտ, որի ճիշտ ներկայացուցիչն է, իսկ եթե զանազան միջանկյալ խանգարում են երկուսի հարազրությունը և բաժանում են նրանք իրարից, պետք է կրկնել հարաբերյալը և նրան կից դնել հարաբերականը:

Այս դեպքում, եթե հարաբերյալը սեռական կամ այլ հոլով է, կրկնության միջոցին դառնում է ուղղական եղակի հոլովը:

Մարդն, որ հասարակապետութեան աւերակաց վրայ բարձրացեր և հանրապետութիւնն իր ոտից ներքև բռներ էր, իր ծրագիրը պիտի փոխեր և ազգայնութեան զինեալ հրամանապետը պիտի դառնար, ազգայրանութիւն մը, որ վերծանել կուզեր (Անիծեալն, թրգմ. Մամուրեան, Հտ. Բ., Զմիւնիա, 1875, էջ 121):

Որ հարաբերյալի այսպիսի կրկնությունը ավելի շատ պատահում է եվրոպական լեզուներում և առաջանում է նրանից, որ հաճախ հատկացուցիչ-հատկացյալը գտնվելով կողքի, որ հարաբերականը պատկանում է առաջին բառին և եթե դրվի որ իր բնական տեղում, թյուրիմացություն կառաջանա, օրինակ՝ լորինակ չի բերում – Խ. Բ.:

Այսպիսի դեպքում կարող է ոչ միայն մեկ բառ, այլև իր խնդիրն էլ հետը կրկնվել, օրինակ. «Դրանով իսկ մերկացնելով որպես իտալական պրոֆաշխտական ուսակցիայի բարեկամներ ու ոգեշնչողներ, պրոֆաշխտական ուսակցիա, որը փորձում է երկրում քաղաքացիական պատերազմ՝ հրահրել» (Սովետական Հայաստան, 1946 թ., № 142, էջ 9, սյունակ 6):

Այս շնորհալի բնակարանին իրենց վերջին հրաժարական բարեները տալ ուղեցին, բնակարան մ' որ իրենց առաջին խաղերուն ականատես վկան եղեր էր (անդ, էջ 138):

ԱՆՈՐՈՇ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Անորոշ անշեշտ անունները դրվում են շեշտյալ բառից անմիջապես հետո.
Եթե կարող ոք ինչ էր (Եզն. 70):

ԱՆՈՐՈՇ – ԱՄԵՆ

Ամեն բառը պահանջում է եղակի բայ:
Սխալ է դնել հոգնակի ձև. ինչպես՝
Ամեն արարած, չնշավոր ու անշունչ, նոր փայլ, նոր թափ, նոր երանդ ատացան (Սիրաս, Զգրված օրենք, 530):

Այսպիսով, պետք չէ շփոթել ամեն ածականը ամենը գոյականի հետ, որ իրոք հոգնակի է պահանջում:

Աշխարհում ոչ մի դատարան, ոչ մի օրենք և ոչ մի սկզբունք չեն կարող արդարացնել երեխաների առևանգումը: (Սովետական Հայաստան, 1948 թ., հուն. 15, էջ 2, սինակ 6):

Կ Ե Ս

Կես-ը իրրև ածական միացնում ենք հաջորդ գոյականին. ինչպես՝ կես ժամ,
կես հաց և այլն:

Հնում կար նաև մի այլ ձև. իբրև գոյական դնում էին հաջորդ սեռականի հետ. ինչպես՝

Իբրև կես ժամու միոջ «գրեթե կես ժամ» (Վրք. Հց. ա. 257):

Շիրակացին իբրև թվաբանական տերմին գործ է ածում հասարակ (փոխանակ կէս) (տե՛ս Գ. Տէր-Մկրտչեան, Անանիա Շիրակացի, էջ 14):

Նոյնպես կոտորակները՝
այժմ ըստ արևմտահայերենի 1 հինգերորդ, 6 ութերորդ և այլն ($1/5$, $6/8$). արևելյանայերենում – ական մասնիկներով [է գործածվում], իսկ Շիրակացվոյ մեջ երհոր ($1/3$), չորրոր ($1/4$), արդեն այդ ժամանակ չկա այնպիսի կոտորակ, որի համարիչը մեկից ավելի լիներ (Գ. Տէր-Մկրտչեան, Անանիա, էջ 14 և 17): Խորենացու աշխատություն՝ չորեակ $1/4$, յօթնեակ $1/7$, քսանեւութեակ $1/28$: Երկաքանչիւր ուկեղարյան չէ և բնագրաց մեջ հետո է ներմուծված, որ երբեմն լավագույն ձեռագիրներով ալ կրնանք սրբագրել (ինչպես կրնե Վարդանեան, Բուսաք. տետ. Բ., էջ 39):

* * *

Յուրաքանչյուր բառին հետևող գոյականը ուղղականում չի ստանում հոդ, իսկ հայցականում ստանում է. օրինակ.

յուրաքանչյուր (ամեն մի) տուն ներկված է մի առանձին գույնով.

յուրաքանչյուր տունը մի առանձին գույնով ներկեցինք.

յուրաքանչյուր տողը, յուրաքանչյուր բառը միտքս եմ պահել:
Կարելի չէ ասել հոդով՝ օրինակ՝

յուրաքանչյուր ժամանակն ունի իր գրված օրենքը (Սիրաս, Զգրված օրենք, 257):

Ամենայն չունի հոգնակի. ինքը հոգնակիի գաղափար է և ստանում է հոգնակի:

Այլ ամենայն առասպելք են և պառաւաց տրտջիւնք (Եղն. 99):

**Ամենայն ինչ, որ ի նոցանէ ասի (Եղ.), առասպելք են և սնոտի
պատմութիւնք (Եղն. 140):**

**Ֆրանսերենում օն, գերմաներենում տան ձեզ կազմելու համար, ամերիկան
զօque լեզվում դնում են namba «ասել», որ միայն խոնարհվում է. օրինակ.**

vica namba? «mange-t-on?» ուտում են.

vica namba ա «on Mange» ուտում են:

(Grasserie, Langue zoque, Էջ 20)

Անորոշ արտահայտելու համար կան հետևյալ ձևեր զանազան լեզվաց մեջ.

1. Հոգնակի առաջին դեմքով (– Սիրում ենք լինել խնայող)

2. Հոգնակի երրորդ – » են » » »

3. Եղակի երկրորդ – գնում ես պարտեզ, տեսնում ես մարդ չկա.

4. Հոգնակի երկրորդ – գնում եք պարտեզ » » » ».

5. անդեմ – լսվում է մի աղմուկ ...

6. Հավաքական բառով – մարդիկ վագվզում են:

Որևէ գործածվում է միայն եղակի գոյականով. անախորժ է հոգնակին. օրինակ.

Բոլորովին հիմնավորված չէ փաստական որևէ համոզիչ վկայություններով (Մանանդյան, Ֆեռդալիզմը Հին Հայաստանում, 1954, Էջ 174). պետք էր ասել «որևէ վկայությամբ», մանավանդ որ այստեղ պահանջ կա գոնե մի՛ հատիկ վկայություն:

Եթե անգամ Փիլոնի ու Իրենեոսի թարգմանիչների նույնացման դեմ լինեն որևէ առարկություններ (Մանանդյան, Հունարան դպրոցը, Էջ 236):

Ինչ-որ-ը, թեև սովորաբար գործածվում է եղակի գոյականի հետ, բայց իհարկե, կարող է ստանալ նաև հոգնակի, ինչպես՝ ինչ-որ մարդիկ են եկել, քեզ են հարցնում:

ԱՆՈՐՈՇ ԱԾԱԽՑ

Ոմն գործ է ածվում անձանց համար. բայց կա նաև իրերի համար, օրինակ. Մրկ. դ. 3–4. ԱՀաւասիկ ել սերմանող սերմանել: Եւ եղեւ ի սերմանելն, ոմն անցաւ աս ճանապահՀաւ:

Ո՞վ ասելու տեղ երբեմն դրվում է «ո՞վ է որ». այսպես նաև պորտուգալերենում զայ է զայ որինակ՝

quem é que o meu bonito capato
o que é o príncipe herdeiro que o seu sogro:
(Anstett, էջ 34)

ՈՒՐԻՇ ԵՎ ՄԻՒՍ

«Առայժմ անցնում եմ Տեր-Մինասեանի ուրիշ կարևորագոյն առարկութիւններին» (Մալխասեան, Տեղեկագիր, Ամստերդամ, 1944 թ., № 3–4, էջ 40):
(Ձեռագրում ամբողջ մի էջ ազատ է – Խ. Բ.):

ԱՆՈՐՈՇ

Ոմն գործածելով իբր անորոշ հոդ՝ ստանում է հոգնակի ձև. այսպես նաև պորտուգալերենում սո (ար), սու (իդ), որ «մի» բառն է հոգնակի, իբր անորոշ հոդ լինում է սոս, սոմա, օրինակ՝ Vejo umas casas տեսնում եմ (մի քանի) տներ (Anstett, 530–532):

* * *

Ինչո՞ւ և ինչի՞օ:

Իսկ հիմա ինչո՞ւ է նման... (Դեմիրճան, Վարդանանք, Ա, 161). պետք է ասել՝ ինչի՞օ «ինչ բանի». իսկ ինչո՞ւ «վասն էր»:

Ինչ գործածվում է իրերի համար՝ իբրև անորոշ, ինչ որ, որևէիցե իմաստով. եթե բնությամբ «զուր ինչ էր օձ, կամ չարի իրիք արարած» (Եղն., էջ 63): յԱստուծոյ ինչ ի փառ (Եղն. 80); Սակայն են և այլ ինչ պատճառք (Եղն. 80), (որ է իբր անորոշ հոդ):

Բացառականի հետ անորոշությունը ավելի զորացնելու համար.

Ինքեանք յոգիս ինչ ոչ վնասեն (Եղն. 84):

Ամեն հոլովի հետ էլ կարող է գործածվել, օրինակ՝ Զիա՞րդ համարիցին զԱստուած, իբրև ի տեղուոջ ինչ յամենայնի ի հիւղն լինել, եթե ի միում ինչ ի մասին նորա (Եղն. 23), (ներգոյականի հետ է).

Ի մեծ ինչ փայտից (Բուգ. գ. 10), (բացառական):

ՈՄՆ

Ոմն գործածվում է իբրև անորոշ հոդ անձերի համար. այր ոմն և այլն:

ԻՄՆ

Գործածվում է իբրև համար, իբրև անորոշ հոդ, բայց ո'չ այնչափ, որչափ ինչ. չի հողովում, կա միայն թուզանդի մոտ իմեմնէ:

ԿԵՍՔ

Կէսք «ոմանք». գործածական է միշտ հոգնակի. ըստ էության պիտի նշանակեր «կեսը», բայց այս խմաստը բոլորովին կորցրած է, և մի բանի համար երկուսից շատ ավելի կեսեր կարող են գոյություն ունենալ. օրինակ «Կէսքն շութափեն, կէսքն հապատակութիւն մատուցանեն, կէսքն սեղանակիցք լինին, կէսքն ակնառութիւնս կատարեն, կէսքն առաջի սուրհանդակը, կէսքն յետոյ առնեն պատի, ընթանան աստի և անտի» (Վեցօր., Էջ 85–86):

Կէսք, ոմանք, այլք հոմանիշներ լինելով՝ կարելի է նրանք գործածել փոփոխակի զանազանակերպության համար. այսպես ուշ ժամանակի մի հեղինակ (Արքահամ Երևանցի, Պատմութիւն պատերազմաց, Երևան, 1938, Էջ 40) գրում է. «Ոմանք ասէին, թե Տեսանեաք, զի հուր երկնից տեղայր ի վերայ մեր: Այլքն ասէին, թե թեսաւոր օձք բազումք յարձակէին ի վերայ մեր: Կէսքն ասէին, թե երկիրն ծովացեալ գրոհէր առաջի մեր ի պատերազմին»:

ՄԻՒՍ ԵՎ ՈՒՐԻՇ

Միւս և ուրիշ ըստ էության միևնույն բաներն են և շատ լեզուների մեջ բացատրվում են միևնույն բառով. օրինակ, ֆրանսերեն autre, գերմաներեն ander, պարսկերեն dīgar և այլն: Հայերենի մեջ ուրիշ նշանակում է բազմաթիվ նմաններից որևէ մեկը, իսկ միւս միայն մի հատ է և նախապես հայտնի: Օրինակ, եթե տան մեջ կան մի քանի սենյակներ, կարող ենք ասել.՝ «Նա դուրս եկավ իր սենյակից և մտավ ուրիշ սենյակ», իսկ եթե սենյակների թիվը ընդամենը երկու է, կասենք.՝ «Նա դուրս եկավ իր սենյակից և մտավ մյուս սենյակը»: Ըստ այսմ ուրիշ պահանջում է միշտ անորոշ գոյական, իսկ մյուս պահանջում է միշտ որոշյալ գոյական:

Սիսալ է ասել՝

Ահա ինչու նա չկարողացավ զսպել իրան, անցավ մյուս սենյակ

(Շիրվանղաղե, Երկերի լիակատար ժողովածու, 1930, Հտ. Դ., Էջ 285):

Նա ուրախ-ուրախ սուլելով, գնաց մյուս սենյակ (անդ, Էջ 309):

Երկուսն էլ պետք է ուղղել մյուս սենյակը կամ (մի) ուրիշ սենյակ:
Երբ գոյականը այնպիսի մի ձև ունի, որ թեև որոշակ, բայց հոդ չի ստանում,
բնականարար կարելի է գտնել մյուս բառը. օրինակ՝
Նա քնում էր մյուս սենյակում (այն մեկելը).
Նա քնում էր ուրիշ սենյակում (մի որևէ).

* * *

Այս, այդ, այն բառերի հին հոլովումը հետո եղծվելով՝ առաջացան զանազան ձևեր.

1) Վերջաղաս երկար ձևերի փոխարեն դրված կարճ ձև. ինչպես՝ Ոչ է քեզ արժան ի քաղաքիս յայսմ բնակել (Վրք. Հց. ա. 320) – ընդ ժամանակսն ընդ այնս. (անդ., 113):

2) Հոգնակիի թվականի տեղ եղակի. զերծուցից զքեզ յայլմ տանջանաց:

3) Հոլովի չփոթություն.

Կացաք ընդ առն այնորիկ (նրա հետ) (Վրք. Հց. ա. 184); Զայնք (փխ. զայնս) (Վրք. Հց. ա. 189), յայսմ լերին վերայ կայ 349. այսմ պատրողական բանիքս խաբեցաւ. 393. յայսմ ճանապարհաւս 394. անարժան կարգիդ այդորիկ 640 (փխ. այզմիկ). վասն այսու ժամու թ. 21. բնակչացն քաղաքիս այսմիկ (Պղատ. Տիմ. 83):

4) Տարբեր հոլովում.

Այսիւ աղախնաս քով (Վրք. Հց. ա. 313), այնիւ հաստատեաց. (Բ. 45), յայսոց պատճառաց (Բ. 45), զկնի այսոյ բանից. (Բ. 53), այնիւ (Պղատ. Տրմ. 121); Սեռական՝ այսոյ (Վրք. Հց. ա. 49), այսոքիմբք (ասոնցմով) (Եւսեբեոս, Պատմութիւն, 550, 662) և այլն:

5) Ետաղաս անհոլով.

ազդեաց սրբոյ ծերոյն այն (Վրք. Հց. ա. 392):

Նա և ինքը,

Նա և իր.

Այս բառերի գործածությունը հաճախ չփոթության տեղիք է տալիս. Ստեղծեց (Աստված) նրան (Աղամին), որ սա սքանչանայ իր վեհ գործերի վրայ (Ավ. Իսահակյան, Ընտիր երկեր, Հտ. Բ, Երևան, 1940, էջ 277):

Դ Ե Ր Ա Ն ՈՒ Ն

Արևելյան հայերենում ուղղական ենթակայից հետո սովորություն դարձան ավելացրությամբ դնել դա, դրանք դերանունները.

Օրինակ՝ Կանայք, դրանք թուչունների այն երամն էին, որոնց այնպես հեշտ պիտի որսար ինքը (Սիրաս, Զգրված օրենք, 252):

ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆ

Անձնական դերանունը կարող է բայից առաջ կրճատվել, որովհետև բայի վերջավորությունը բավական է դերանունը ցույց տալու, այն լեզուների մեջ սակայն, ուր բայի խոնարհման մեջ միշտ միևնույն ձևն ունի, անհրաժեշտ է դնել դերանունը:

Դերանունը հայերենի մեջ էլ պարտադիր է այն դեպքում՝

1) որ մի քանի ենթակա միասին են. օրինակ՝

Ես ու եղբայրս գնացինք:

Դուք և ձեր հարևանը չկայիք:

2) Դերանունը դնել պարտադիր է, երբ կան տարբեր նախադասություններ տարբեր ենթականերով՝

Ես դպրոց եմ գնում, իսկ նա տուն է գնում:

3) Երբ գերանունը տարբեր բառերի լրացուցիչ ունի՝

Ես, խեղճս մենակ եմ մնացել:

Դու, որ մինչև երկինք էիր բարձրացել, այժմ ընկար:

4) Երբ շեշտված է՝

Ե՞ս եմ ուզում:

* * *

Ժողովրդական լեզվով՝ Պոլսում հաճախ եղակիի տեղ հոգնակի է դրվում, օրինակ՝

Գնանք սա տեղ նստենք:

Սա բանն ալ լնենք:

Սա անշուշտ թուրքերենի ազդեցությամբ է. օրինակ՝ չունու տա ալալըմ և այլն; Նույնը կա նաև պարսկերենում օրինակ՝

māðra dīdīm կամ biz onə gördik

փխ. Ես նրան տեսա.

և այս բանը այնքան է առաջ գնացել, որ մենք և դուք բառերի տեղ դրվում է նոր հոգնակի ձև. biz-ler, siz-ler, պարսկերեն sumāyān. (Կազեմ-բեկ, Էջ 115):

Մելանեզյան լեզվում ոցուա, երբ մի եղակի դերանուն միանա մի եղակի գոյականի հետ, դերանունը հոգնակի կղրվի. ինչպես՝

kinami ma mama

մենք և հայրս — փխ. Ես և հայրս,

nara ma supe

նրանք և Աստված — փխ. Նա և Աստված:

(Ray, 207):

ԴԵՐԱՆՎԱՆ ՏԵՂԸ

Դրվում է բայից անմիջապես հետո.

Պատրաստեմ ձեզ տեղը (ՀՀ. ԺԴ. 2):

Յամենայն գորութենէ քումէ ծառայեցեր դու ինձ միամտութեամբ.

(Ազաթ. 51):

Այստեղ դու վերջահար է, ուստի առաջ է դրված և հետո՝ ինձ.

Յայնժամ տայր նմա պատիւ (Ազաթ. 30):

Լուաւ զայս ամենայն թագաւորն (Ազաթ. 35):

Ի վախճանի յաղթէ նմա բարին (Եղն. 71):

ՑՈՒՑԱԿԱՆ ԵՎ ՍՏԱՑԱԿԱՆ

Երբ միասին են, նախ դրվում է ստացականը, հետո ցուցականը. ինչպես՝ իմ այս տղաս. **Քո այդ ձևերը և այլն:**

Նոր բանաստեղծական ձևերում հակառակ շարքն. ինչպես՝ այս իմ տղան, այդ քո ձևերը և այլն:

Ժողովրդական լեզվի մեջ ընդունված է միայն առաջին ձեր, բայց կարելի է նաև՝ ան իմին աղվոր աղջիկս. ան քուկին կիւզելիմ տուները. իբրև ածական և իբրև դերանուն ունենալով միևնույն ձեր՝ հաճախ տեղի պիտի տար շփոթության, օրինակ՝

Այդ մեծ վեճի պատճառ դարձավ:

Կարելի է հասկանալ երկու իմաստով էլ: Խոսակցության մեջ կարելի էր խոսափել երկդիմությունից, մի կարճ դադարով անջատելով ցուցականը հաջորդ բառից: **Այդ – մեծ վեճի պատճառ դարձավ:**

Իրոք էլ տեղ-տեղ գտնում ենք ցուցականը բաժանված բութով՝ իբրև դերանուն գործածված. օրինակ՝

Այդ՝ համայնական հողատիրության խնդիրն է (Մանանդյան, Ֆեոդալիզմը Հին Հայաստանում, 1934, էջ 190), փոխանակ պարզ ձևով ասելու «Դա համայնական հողատիրության խնդիրն է»:

Այս, այդ այն ցուցականները հաճախ գործածվում են չկրկնելու համար պարբերության մեջ գործածված զանազան գոյականները: Այս գեպքում այս ցուցականը ներկայացնում է մոտավոր գոյականը, այն ներկայացնում է հեռափոր գոյականը: Եթե այս կանոնը չպահպի ճշտիվ, կարող է առաջանալ բոլորովին սխալ իմաստ. օրինակ՝

Գիւմրիից քիչ հեռու տեսնում են մի գիւղի աւերակները, որտեղ երբեմն 200 թուրք խնդրել էին տեղի հայ բնակիչների հիւրասիրութիւնը, և միևնույն գիշերը այս բարբարոսները կոտորել էին նրանց (Յ. Յակոբեան, Ուղեգրութիւններ, Զ. 402): **Այս ցուցականը ակնարկում է «Հայ բնակիչներին», որովհետեւ այս է վերջին գոյականը. սրանով դուրս է գալիս, որ հայ բնակիչները կոտորել են թուրքերին. բայց անշուշտ հեղինակը հակառակն է ուղել ասել:**

Գրաբարի մեջ կարող է ն դիմորոշը դրված դեպքում այն ցուցականը կըր-ձատվել, բայց աշխարհաբարում նույնը հաճախ անկարելի է. օրինակ. կարելի չէ ասել՝

Ինչքան ուշանում էր անձնավորությունը, որին սպասում էր, այնքան ավելա-նում էր նրա ջղայնությունը (Միրաս, Զգրված օրենք, 114): – Պետք է ասել «այն անձնավորությունը»:

Երբ մի քանի գոյական հաջորդում են իրար և ունեն միևնույն ցուցականը, կարող է ցուցականը կրկնվել կամ ոչ, օրինակ՝ Այս տունը և այս պարտեզը իմն են – այս տունն ու պարտեզը իմն են:

Բայց Փրանսերեն կարելի չէ ցուցականը կրծատել, հենց թեկուղ այն պատ-ճառով, որ սեռերի տարրերության պատճառով ցուցականները հաճախ տարրեր են լինում. օրինակ*...

Այսպես նաև ոռմիներեն, ուր անհրաժեշտ է ասել
aceste mere si aceste pere sunt dulci
այս խնձորք և այս տանձք են քաղցր,
բայց գերմաներեն կրծատմամբ սովորական է ասել՝
Diese Äpfel nud Birnen sind süsg:

Ցուցականները, ինչպես նաև սրանց փոխարեն դրված զանազան բառեր (առաջինը, վերջինը, նախորդը, այս վերջինս, հետևյալը և նմանները), պետք է ճշտիվ պահեն իրենց դիրքը, ապա թե ոչ մսալ իմաստ կտան: Օրինակ. «Այս թարգմանիչ հայ քաղկեդոնականները խոսքով ու գրով մաքառում էին հակա-քաղկեդոնականների գեմ. սրանց թվին պատկանում էր և Խորենացին» (Մալ-խասեան, Տեղեկագիր, Ակադ., 1944 թ., № 3–4, էջ 51): Սրանց պիտի նշանակեր «հակաքաղկեդոնական» և որովհետեւ գիտենք, թե Մալխասյանը սկսել էր քա-ռողել, թե Խորենացին կաթողիկ է, ուստի պետք էր ասել նրանց:

Աշխարհաբարում ցուցականը դրվում է գոյականից առաջ. եթե գոյականը ունենա մի կամ ավելի ածական, ցուցականը դրվում է բոլորից առաջ. այս մարդը, այս գեղեցիկ երկիրը. այս մեծ ու լայնածավալ աշխարհը:

Նորաձև երեսույթ է. երկրորդ գեպքումն էլ ցուցականը պահել գոյականի վրա. ինչպես՝ գեղեցիկ այս երկիրը. մեծ ու լայնածավալ այս աշխարհը:

Բանաստեղծական գրվածքների մեջ այս ձեւը բավական հաճելի է, բայց արձակի, մանավանդ գուտ գիտական գրվածքների մեջ գուրեկան կարելի չէ համարել: Այսպես օրինակ. Մանանյան, «Ֆեոդալիզմը Հին Հայաստանում» (Երևան, 1934) գուտ բանասիրական գրվածքի մեջ գործածում է միշտ այդ ձեւը՝ անհաճ կերպով: Բայց բոլորովին անախորժ է դառնում երեսույթը, երբ ասում է որ.

Եթե «Կարճազատացն» այս ընթերցվածն աղճատված չէ, ... (էջ 173):
Լավագույն կլիներ ասել պարզապես՝ եթե այս «Կարճազատացն» ընթերց-վածը... բայց ավելի լավ կլիներ բոլորովին չդնել այս ցուցականը:

* Բնագրում օրինակը բացակայում է (Խ. Բ.):

Ա, Դ, Ն

Հարաբերական նախաղասության մեջ առաջին շեշտյալ բառից հետո դրվում է հաճախ սաստկության համար՝ դեմքի համեմատ՝ ս, որ ն. ինչպես՝

Ոչ ոք կարէ զայդ նշանՍ առնել, զոր զուդ առնես (ՅՀ. Գ. 2):

Բանից՞ առասպելաց ... զոր ոչդ վայել է քեզ խոսել (Ազաթ. 68):

Պետրոս, եւ որ ընդ նմայն էին (ՂԿ. Թ. 32):

Զի ուր եսն իցեմ, եւ դուք անդ իցէք (ՅՀ. Ժ. 3):

(նկատելի է 3-րդ դեմքի տեղ ն)

Սակայն դուք ինքնին խեղճ քոյրդ գտնելու համար պէտք եղած խուզարկութիւններն ընելու պարտաւոր եք: (Անիծեալն, թրգմ. Մամուրեան, Զմիւռնիա, 1875, Հտ. Գ., էջ 59):

* * *

Ստացականը, դրվելով բարդ բառի ծայրին, ստեղծում է որոշ անպատեհություն. օրինակ ասում ենք քեռակինս, հորեղբայրս, եղբորորդիս և այլն, որով հասկացվում է այնպես, իբր թե իմ կիմն է, իմ եղբայրն է, իմ որդին է, մինչդեռ իրոք իմ քեռու կիմն է, իմ հոր եղբայրն է և իմ եղբոր որդին է: Բայց իրոք ոչ ոք ուշադրության չի առնում այդ հանգամանքը, որովհետև բարդ բառերը կազմում են մի և անբաժան միություն:

Նմանապես տեսած տունս, տեսած աղջիկս և այլն խոսքերի մեջ ոչ թե տունն է իմը կամ աղջիկն է իմը, այլ տեսնելն է իմը: Դրա համար շատ ավելի պատշաճ է արևելահայ ձևը, որ ասում է իմ տեսած տունը կամ տեսածս տունը: Այսպես նաև թուրքերեն gördiyim ev կամ benim gördiyim ev.

* * *

Պորտուգալերենում ստացականը վերջը դնելով՝ փաղաքչանք կարտահայտվի, ինչպես՝

meu querido filho

իմ սիրելի որդի կամ սիրելի որդի իմ, ինչպես՝

querido filho **meu** (Anstett, 109):

Իտալերենում ստացականը առնում է որոշյալ հոդ. ինչպես՝

il mio cavallo, la sua casa, il tuo libro,

միայն աղքականական բառերը չեն ստանում (il չկայ):

(Ferrari, Gram. ital. 20)

ՑՈՒՑԱԿԱՆ

Կելտական welsh *լեզվով ցուցականք են*
hwnt այս, hwntn այն.
դրվում են գոյականից հետո, որ ստանում է որոշիչ հոդ.
y gŵr hwn
մարդ այս – այս մարդ:
(Jones, Էջ 294)
զքէնէն (փիլ. զքէն) (**Վրբ.** Հց. ա. 158):
զդոցանէ ասես եւ զքէնէ (Ավ. գիրք. Նոր Կտակարան, 165):
Հածնի բարբառ.
աս, էս, իսօ
ադ, էդ, իդօ } **այս, այդ, այն.**
ան, էն, ինօ
սա – սեռ – սարա (փիլ. սորա) (**Փիլիսոփայական այլաբանություն,** 124, 125, 156).
Հոգնակի – սացա (անդ, 157):
Զնոյն և տո՛ւն արա (Ոսկ. մ. գ., Էջ 132):
Անիկա՛ ձեր գիտե նաև Ասլանբեկի բարբառը:
Մենք – ն հառաջացել է մ-ի պատճառով. սրա օրինակով Համշենի՛ դունք:
Հայերենում՝ դու > դուն ունի մի ն ավելի, որ հիշեցնում է Հնդեվրոպական լեզուների հավելյալ ու ձայնը.
Հմմտ. Հուն. ատոտ. ՚ղցա Հոմեր. էցան
νό τον, τουν Հոմեρ. τύνη
բայց մեր դուն ձեր նույն ծագումը չունի. այլ ան բառին է ուղղված՝ դուն-ան:

Բ Ա Յ

ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԻ ՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Թեև ամեն մի ժամանակ ունի իր իրական արժեքը և գործածության որոշ տեղը, բայց երբեմն մտքի արագության պատճառով կարող են նրանք իրար փոխանակել: Օրինակ, մեկը հազնված պատրաստ է, վերցնում է զլիսարկը և ձեռնափայտը և ասում է. «Ես գնացի»: Իհարկե, նա դեռ չի գնացել, նա գնում է (ներկա) կամ ավելի ճիշտ պիտի գնա (ապանի), և սակայն նա արդեն վճռական գործունեության վերջին կետի վրա լինելով՝ մտքով շտապում է և ասում է «գնացի»: Կարող է նույնիսկ հանկարծ մի բան հիշել և ետ դառնալ, բայց նա ասել է «գնացի». փոխանակ ասելու «գնում եմ»:

Նաև մեկը ասում է ապագա գործողության համար «վաղը գնում եմ», և ամեն մարդ էլ հասկանում է, թե վաղը պիտի գնա. արդեն երբ վաղն է կատարվելու գործը, անշուշտ ապառնի է. բայց մտքի արագության կամ գործողության վճռականության պատճառով ասում է՝ «վաղը գնում եմ»:

ԷԱԿԱՆ ԲԱՑ

Երբ չեշտյալ կամ հարցական մի բառ կա նախաղասության մեջ, նոյն նախաղասության էական բայց առաջ է դրվում ստորոգելիից կամ հարակից բայից. օրինակ՝

Ո՞ւր ես գնում:

Ո՞վ է ասել; Ո՞վքեր են եկել:

Ե՞րբ ես եկել. Ե՞րբ եք ուզում գալ:

Ե՞ս եմ այս տան տերը:

Ի՞նքն է ձեռնարկել այս գործին:

Որո՞նք են մեր նախնիք:

Նմանապես բայական կազմությանց մեջ. ինչպես՝

Վեր կենալ.- Ես առավոտները վեցին եմ վեր կենում:

Անց կենալ.- Դու այնտեղո՞վ էիր անց կենում:

Դուքս տալ.- Ի՞նչ ես հիմար-հիմար դուքս տալիս:

Այս կարգի բայերի շարքն են նաև վեր բայով կազմված բառերը. ինչպես՝ վեր կենալ, վեր ածել և այլն:

Վերջին տարիներս սովորություն դարձավ մի խումբ գրողների մոտ, վեր ածել «փոխվել» բայի նման վերածել «դարձնել» բայն էլ, իր մասերին վերածել և շրջմամբ ասել՝

Անգլիական ստերլինգը վեր ենք ածում ոռւբլու (փիս. ասելու անգլիական ստերլինգը վերածում ենք ոռւբլու): Վեր ենք ածում նշանակում է փոխում ենք:

Կարելի չէ նաև բարդ բայերը բաժանելով նման շրջումներ կատարել. օրինակ՝

Հումբուլոր իր ուսումնասիրություններում կիր էր առում դիալեկտիկան (տե՛ս Ղափանցյանի Հողվածը, Մառը և Հնդեվրոպաբանությունը, Սովետական Հայաստան, 1943, մայիսի 16 (№ 103, էջ 3-րդ, այունակ 2-րդ):

Այս ոչ հայերեն դարձվածը հայերենի վերածելու համար պետք է ասել պարզապես՝ կիրառում էր (արդեն «կիր էր առում») հայերեն չէ նաև այն պատճառով, որ չի կարելի ասել առում եմ, այլ առնում եմ):

* * *

Երկու և ավելի բայեր, որոնք հոմանիշ են կամ միևնույն գործողության հետ կապված գաղափարներ են, հաճախ իրար հետ միասին են գործածվում: Օրինակ՝ փոխանակ ասելու մնայ, հաճախ ասվում է կայ մնայ (Ագաթ. 108), կամ կայ և մնայ (Սղ. թ. 8), իշխան Յունաց ի հալածել կայը զեկեղեցի Աստուծոյ (Ագաթ. 38):

Այսպիսի օրինակներ են՝

Եկն թափեցավ – յաշխարհն նորա (Բուգ. Գ. 10):

Արի կաց (Ղկ. Ը. 55):

Եկն բնակեցաւ (Մտթ. Դ. 13):

Երթալք ասացէք (Մտթ. Իլ. 7):

Փութո էջ (Ղկ. ԺԹ. 5):

Կապեցին կախեցին (Բուգ. Գ. 6):

Լքին, խոտեցին, մերժեցին, անարգեցին զտերութիւն Պարթեւաց (Ագաթ. 18):

Այսպիսի խումբերը կազմում են իրր մի միություն, և այն ժամանակ նախահավելվածը չի դրվել (իրր թե մի բազմավանկ բայ լինի) ինչպես՝ կաց պատմաց (Ագաթ. § 44):

Էական բայը կազմում է անվանական նախաղասություն, երբ ցույց է տալիս, թե ով ինչ է. բայց հաճախ նա ցույց է տալիս գոյություն ունենալ, զտնվել, կԱ, և այն ժամանակ ո՛չ թե անշեշտ է, այլ ստանում է առանձին և անկախ շեշտ, և կազմում է բայական նախաղասություն, ինչպես՝

Ապա ուրեմն է՛ ինչ զօրութիւն ծածուկ (Եղն. 11):

Այսպիսի էական բայը մեր քերականության մեջ կոչվում է «չեղոք բայ»:

Անվանական նախաղասության մեջ էական բայը կարող է դրվել ստորոգելից հետո. ինչպես՝

Օդ ընդ ջուրս եւ ընդ երկիր խառն է (Եղն. 219):

Ճշմարիտ է բան գրոյն (Եղն. 217):

Երբ ստորոգելին երկու բառ է, էականը կարող է երկուսի մեջտեղում կամ նաև վերջը դրվել.

Արդարեւ շահապէտ է գերեզմանաց եւ պահապան (Ագաթ. § 64):

Վնասակար եւ ապականիչ է (Եղն. 10):

Երբ ստորոգելին ունի խնդիր, էականը դրվում է նախաղաս, օրինակ՝

Միայն ինքն կանխագետ է հանդերձելոց (Եղն. 54):

Այս բոլորը կմնա նույնք, եթե էականի տեղ դրվի լինիմ. օրինակ՝

Առանց արեան և կոտորածոյ լիցի շինուի կողմանցս երկոցունց (Ագաթ. § 39):

ԱՊԱՌՆԻ

Ապառնին հաճախ ստանում է պարտավորականի նշան, և երկուսը միանում են իրար. օրինակ՝

Ես պետք է գնամ – Ես պիտի գնամ:

Պիտի երթալ = Անհրաժեշտ է երթալ:

Այսպես նաև պորտուգալերեն, ուր ապառնին գործածվում է իրր պարտավորական. ինչպես՝

Amarás a Deos de todo teu coracao

Պետք է սիրես զԱստուած ամբողջ քո սրտով,

Não mentirás (ապ.) չստե՛ս.

չպետք է ստես.
que farei ? (ապառնի)
ինչ պետք է ասեմ:
(Anstatt, 302)

Բայց հաճախ իր գոյականով խնդիր է առնում. ինչպես՝ քուն քնել.... այսպես է նաև ոռուսերենում, ուր ստացվում է իմաստի որոշ սաստկություն. ինչպես՝
Խոր մտածմունքի մեջ ընկնել (Fuchs, Gram. russe, 352):

Նոյնը և իտալերեն.
Questa vita, che noi viviamo...

[ՊԻՏԻ]

Աշխարհաբարում պիտի մասնիկը, որ դեռ մասնիկ լինելու ճանապարհին է, կարող է բաժանվել իր բայից զանազան երկրորդական բառերով և կրկնության դեպքում էլ զեղչվել. օրինակ՝

Քեզ հետ պիտի աշխարհք ու երկիր ման գանք, գտնենք նրան ու հետո հալալ մոր ու տղի պես ապրենք (Սիրաս, Զգրված օրենք, 393). Վերջին ապրենք բառը պիտի մասնիկից անջատված է ամրող մի տողով և հետո դրված է. պիտի զեղչված է:

Այս երևոյթը կա նաև բարբառներում, ինչպես Մշո բարբառում «Պտի մեր մալ փիտցուն» – «մեր եզր պիտի սատկեցնեն»:

Կարելի է բայց դնել անդեմ բայի ձևով, որին հաջորդում է Հոգնակի ենթակա. օրինակ՝

Aussitôt que tout le monde eut pris sa plau, il entra des chanteurs et des joueurs d'instruments qui commencèrent un Concert fort agréable. (les mille et un jours, Paris, 1844, էջ 160):

[ՀԱՍՏԱՏԱԿԱՆ ԵՎ ԲԱՑԱՍԱԿԱՆ]

Բայի հաստատականն ու բացասականը միասին գործածվելով տալիս են զանազան առումներ. ինչպես՝ տեսավ – չտեսավ, տեսած – չտեսած, տեսար – չտեսար, եկավ – չեկավ և այլն, որոնք նշանակում են «հենց որ, հաղիվ թե (փրանսերեն à peine»): Նույնն է թրքերեն. görür görmez, gelir gelmez և այլն:

Նման ձևեր ունեն ոռմանական լեզուները՝ մի քիչ տարրեր առումով. ինչպես՝ սպաներեն.

a eso de si son luces o no son luces

«լույս է, լույս չէ» (առավոտը լուսանալու մոտ):

Կատալան էլ ուստաց ու կատալան էլ պատահ է առաջանական լեզուները՝ մի քիչ տարրեր առումով. ինչպես՝ ընկնի ժայռերի եղրին:

Իտալերեն՝

improvvisamente, che è che non è, le pupille della fanciulla si accendono

Հանկարծ, ինչ է, ինչ չէ, աղջկա բիբերը փայլեցին...

(Այս ձևերի վրա տե՛ս Léo Spitzer BSL, հա. 35, № 104, էջ 89):

[ԲԱՑԻ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԸ]

Պատմելու ժամանակ կարելի է գործածել երեք ձև՝ ներկա, անկատար և կատարյալ.

օրինակ՝ գնում է նրա մոտ, տեսնում է իր եղբորը, բռնում է ձեռքից և բերում իր տունը:

Նույնը կատարյալով.

Գնաց նրա մոտ, տեսավ իր եղբորը, բռնեց նրա ձեռքից և բերավ իր տունը: Երբ նույն երկույթը մի քանի անգամ կրկնվում է, գործ է ածկում անկատար ինչպես՝

Հաճախ մտնում էր պարտեղ, ման էր գալիս ածուների մեջ, քաղում, դեն էր գցում ավելորդ խոտերը, վնասակար ճճիներն էր կոտորում և այլն:

Անընդունելի է միայն այն ձևը, ուր այս երեքը միասին են գործածվում. օրինակ՝

Երբ «Ճմեռային ճյունախաղաղ ցրտութիւնն անցաւ», ոսկեսար երիվարներ, ոսկի թագ և ոսկեճամուկ զգեստներ ընծայ դրկեց Սմբատին, նույնպէս եւ անոր Աշոտ որդույն կը նուիրե «օդապարիկ իմն երիվար եւ կամար ականակապ» եւ Եշան իշխանաց Հայոց տիտղոսը կուտայ անոր (Ղուրբան. Ազգ. պտմ., 314):

Առաջին երկու բայերը կատարյալ են, վերջի երկուսը՝ ներկա:

ԲԱՑԻ ՏԵՂԸ

Պատմողական լեզվի մեջ բայը սկիզբն է դրվում.
Խաղացին եկին հասին յԵկեղեաց զաւառ, իջին բանակեցան առ ափեն գետոյն (Ազաթ. § 48):

Բայը կարող է խնդրի և խնդրատուի միջև մտնել.

Ամենայն ծննդոց յետ ծննդեանն դին անուանք (Եղն. 123):

Մահուամբ զյոյս հատանեմ կենաց (Ազաթ. § 58):

«Պետք է» ձեռի տեղ որոշ դեպքերում դրվում է ուզել բայը.- օրինակ՝ Լեզու սովորելու համար շատ ժամանակ կուզե. այսպես է նաև թուրքերեն և իտալերեն.

ci vuole del tempo per imparare una lingua (Ferrari, 116):

L'enfant tremblant L'enfant mangeait en tremblant

դողդողացող տղան. (gérondif) դողդողալով.

[ՀԱՐԱԿԱՏԱՐ ԵՎ ԱՊԱՌՆԻ]

Հարակատարը ցույց է տալիս մի գործ, որ կատարվել է առաջ, բայց նրա հետևանքը տևում է խոսված րոպեին, ինչպես՝ Քանի որ դու գործը արդեն վերջացրել ես, կարող ես գնալ:

Ֆրանսերեն ապառնին հրամայականի մեղմն է. ինչպես՝

ես պիտի խնդրեմ որ լոես.

je vous demanderai de vous taire:

Ֆրանսերեն երրորդ դեմք հրամայականը կղնեն ստորադասական,
ինչպես՝ զն' լ տայ թո' դ լոփ':
Անորոշ դերբայ-հրամայական ալլ առ պա! Ralentir!
Սրանք վճռական հրամայական են:

ԺԱՄԱՆԱԿԻ ՍԽԱԼ

Եթե մայրը ժամանակին զգաստանար, գուցե գործն այլ ընթացք ստանար (Սիրաս, Զգրված օրենք, 532). Հեղինակը պատմում է մի անցյալ դեպք, ուստի պատի ասեր «զգաստացած լիներ», անցյալ է նաև «ստանար» և ոչ ապառնի. ուստի այդ էլ պետք է փոխել «ստացած լիներ»:

Հեղինակը հաճախ տեսնելով, որ միատեսակ ձեր (ներկա կամ կատարյալ) ձանձրալի է, փոխում է պատմելու ձեր և ներկայից անցնում է կատարյալի և կամ կատարյալից՝ ներկայի: Բայց այս անցնումը այնպիսի ճարպիկ ձևով պետք է անել, որ աննկատելի լինի և ականջ չծակի:

* * *

Ժամանակների հաջորդության մեջ առանձնապես կարևոր է հիշել ասեմ բայը*:

Այս բայը երբ անկախ չէ և կապված է նախադասության մեջ մի գլխավոր բայի հետ, ներկայի անկատարի և ապառնի մեջ հետևում է նույն գլխավոր բային. ինչպես՝

Եւ ահա մատուցեալ բորոտ մի, երկիրպագանէր նմա եւ ասէր.

(Մտթ. Ղ. 2):

Մատեաւ առ նա հարիւրապետ մի, աղաչէր զնա եւ ասէր:

(Մտթ. Ղ. 5):

Եւ Յովհաննէս արգելու զնա եւ ասէ (Մտթ. Գ. 14):

Յայնժամ պատասխանի տային նմա արդարքն եւ ասացեն

(Մտթ. ԻԵ. 37):

Իսկ եթե գլխավոր բայը դրված է կատարյալ ասեմ բայը դրվում է ներկա. ինչպես՝

Հարցին ցնա եւ ասեն (Մտթ. ԺԲ. 10):

Այլ առաջ խոսեցաւ ընդ նոսա եւ ասէ (Մտթ. ԺԳ. 33):

Նա պատասխանի ետ այնմիկ որ ասացն ցնա եւ ասէ (Մտթ. ԺԲ. 48):

Երկու ձեւերի գործածության համար հմմտ.

Ահա հրեշտակ Տեառն ի տեսլեան երեւեցաւ նմա եւ ասէ (Մտթ. Ա. 20):

Ահա հրեշտակ երեւէր ի տեսլեան Յովսեփու եւ ասէր

(Մտթ. Բ. 13):

* **Vogt**, Les deux thèmes verbaux de l'arm, 142-144.

ԲԱՑԱՍՏԱԿԱՆ ԲԱՑ

Կան դարձվածներ, որոնք թեև ձևով դրական, բայց իմաստով բացասական են. օրինակ, ֆրանսերեն.

je suis trop faible pour le vaincre

Շատ տկար եմ նրան հաղթելու համար (իմա՞ ես այնքան տկար եմ, որ չեմ կարող հաղթել նրան):

Նույնիսկ հայերենի մեջ ստրկաբար թարգմանված՝ «Վասնդի շատ աղւոր տղայ մ' է բարի ամուսին մը ըլլալու համար» (Ա. Տիւմայ որդի, Կնոջ մը վեպը. թարգմանություն. Զմիւնիա, 1881, Ա. Հու., Էջ 199).- ուզում է ասել «Նա գեղեցիկ երիտասարդ է և չի կարող լավ ամուսին լինել». - Հմմտ. հայկական առածը Երևանում. Սիրուն կինը իր մարդի կինը չէ. կամ Սիրուն մարդը իր կնկա մարդը չէ:

[ՆԵՐԿԱԿԱՊԱՌՆԻՒ ՓՈԽԱՐԵՆ]

Ապառնի դնելու փոխարեն կարելի է գործածել ներկա. բավական է, որ նրա հետ լինի մի այնպիսի բառ, որ ապագան ցույց տա: Այսպես՝ ֆրանսերեն սովորական ձևեր են՝

je me repose en juillet prochain

je quitte Paris le 2 août.

Հայերեն կարելի է ասել՝

Էգուց գնում եմ:

Եկող շաբաթ քննություն եմ տալիս:

Մի ամիս հետո պսակվում ենք:

ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ

Սահմանականը ցույց է տալիս իրողություն, իսկ ստորադասականը՝ միայն կարելի կամ ցանկալի մի բան. օրինակ՝

Թէ յառաջին ժամանակս արալեզք¹ լիզէին զվիրաւորս եւ² ողջացուցանէին, արդ ընդե՞ր ոչ³ լիզիցեն եւ⁴ ողջացուցանիցեն. ո՞չ նոյն պատերազմունք⁵ են եւ նոյնպես վիրաւորք⁶ անկանին (Եղն. 100):

1 և 2 հաստատ իրողություններ են, ուրեմն՝ սահմանական են,

3 և 4 կարելիություններ միայն, անհավատալի, ուստի ստորադասական են,

5 և 6 հաստատ ղեպքեր են. ուստի սահմանական:

Ոչ ոք¹ ըմալէ զհինն եւ² կամիցի զնորն (Ղկ. Ե. 39):

Առաջինը (1) խմելը արդեն հաստատ երևոյթ է, իսկ 2 (կամիցի)՝ միայն կարելիություն:

¹⁾Երթայք ի գեւղդ... եւ անդ²⁾ գտանիցէք էշ (Մտթ. ԻԱ. 2).
 1) Հաստատ է, 2) ցանկալի:
 Հարցից ինչ զձեզ (Ղկ. գ. 9) (ուզում եմ Հարցնել):
 Կերիցուք և ուրախ լիցուք (Ղկ. ԺԵ. 29) (ցանկություն):
 Այս պատճառով ահա ապառնին հաճախ ստորադասական է դրվում. ինչպես՝
 ապաշխարիցն (Ղկ. ԺՊ. 30) (առանց վախճանի):
 Հաւանեացեն (Ղկ. ԺԶ. 31) (վախճանը հայտնի):
 Ստորադասականը գործածվում է նաև իբրև պատվեր. ինչպես՝
 բերիցէ կամ բերցէ:
 Այս պարագային ավելանում է հաճախ թո'ղ.
 Թո'ղ եկեց դմա ուրախութիւն (Ագաթ. § 105):
 Այս դեպքում ավելի գործածվում է -իջիք.
 Ի նմին տան ագանիջիք, ուտիջիք և ըմպիջիք ի նոցանէ (Ղկ. Ժ. 7):
 Անկատար չունի ստորադասականը. ուստի դրվում է սահմանական անկա-
 տար.
 Սա թէ մարգարէ ոք էր, ապա գիտէր (Ղկ. Է. 39) (անիրական բան):

ԿԱՏԱՐՅԱԼ ԵՎ ԳԵՐԱԿԱՏԱՐ

Ենթադրվում է (Lyonnet, BSL, 35, № 104, էջ 49–50), թե Հայերենի գերա-
 կատարը ցույց է տալիս մի դրություն, որ եեո շարունակվում է, մինչդեռ կա-
 տարյալը ցույց է տալիս մի դրություն, որ փոխված է (այլևս չի շարունակվում):
 Օրինակ՝

Եղ ի կոածոյ գերեզմանի ուր չէր բնաւ զոք եղեալ
 (և այն ժամանակ էլ զեռ գրված չէր և հին դրությունը
 շարունակվում էր (Ղկ. ԻԳ. 53–54):
 Յորում ոչ ոք երբեք էր եղեալ (ՅՀ. ԺԹ. 41):
 Տեսին զտեղին ուր (Մրկ. ԻԵ. 47) կամ՝
 Տեսին ... որպես իջաւ մարմին նորա (Ղկ. ԻԳ. 55):

Հայերենի մեջ անկատարը ցույց է տալիս մի գործողություն, որ տեսական
 էր անցյալում. այսպես է նաև անկատարը հունարենի մեջ և ընդհանրապես
 հնդեվրոպական նախալեզվում: Լատինը ձևափոխելով այս նշանակությունը
 վերածվել է մի գործողության, որ մի ուրիշ գործողությունից առաջ է եղել:
 Հայերենում անկատարը ծառայում է նաև պայմանական նախադասության
 համար, որոհետեւ հայերենը չունի ստորադասական անկատար ձեր: Օրինակ՝

Սա մարգարէ ոք էր՝ ապա գիտէր (Ղուկ. Ե. 39):

Կատարյալը (aoriste) ցույց է տալիս մի գործողություն, որ վերջացած է,
 առանց նկատի առնելու տեսղությունը: Երկու ձևերի հակադրությունը ցույց
 տալու համար՝ դնենք հետևյալ օրինակը. Եւ եղեալ վաղվաղակի ի գերեզմանէ
 անտի ահիւ և խնդութեամբ բազմաւ՝ ընթանային պատմել աշակերտացն: Եւ
 ահա պատահեաց նոցա Յիւսուս եւ ասէ (Մտթ. ԻԸ. 8–9):

Երբեմն միևնույն պատմությունը պատմված ենք գտնում մեկ կատարյալ և մեկ անկատար ձևով. օրինակ (*Մտթ. Իէ. 48–49*):

Եւ վաղվաղակի ընթացավ մի ոմն ի նոցանէ, առ սպունգ լի քացախով, հարեալ յեղեգան՝ ետ ըմպել նմա: Եւ կէսքն ասէին. Թող, տեսցուք եթէ գա՞յ եղիա փրկել զդա:

Մարկ. ԺԵ. 36

Եւ ընթացեալ մի ոմն՝ եղից սպունգ մի քացախով եւ հարեալ յեղեգան՝ տայր ըմպել նմա եւ ասէ. Թոյլ տուր տեսցուք, գա՞յ եղիա իջուցանել զդա: Հունարեն ընագրում երկու դեպքումն էլ գրված է չպօտիչեն ինչպես որ մենք էլ այսօր պիտի ասեինք «տուեց խմելու» կամ «տուաւ որ խմէ» և կամ «խմցրեց», ինչպես աշխարհաբար թարգմանության մեջ էլ (*Պոլիս, 1906*) ունենք Մտթ. նորան տուաւ, որ խմէ, Մրկ. տուաւ նորան՝ որ խմէ. Կամ ֆրանսերեն թարգմանություն (New York, 1880) երկու տեղն էլ լու en donna à boire: Գրաբարում երկուսի տարրերությունը (Vogt, Les thème verbaux, էջ 131) բացատրում է նրանով, որ երբ գործողության վերջացած լինելը կարևոր չէ հայտնել, ընտրությունը ազատ է լինում, բայց կարելի է կարծել նաև, որ թարգմանիչը ըմպելու գործողությունը տևական է ըմբռնել և իբր թե խմած միջոցին է ասել, թե «թող տեսնենք....»:

Հստ այսմ պատմական ոճի մեջ, մինչդեռ հունարենը դնում է շարունակ աօրիստ, հայերենը ըստ իմաստի պահանջի դնում է մերթ կատարյալ, մերթ անկատար, այսպես՝ Մատթ. Իէ. 28–30. «Մերկացին զնա, եւ արկին զնովաւ քղամիդ կարմիր. եւ բոլորեալ պսակ ի փշոց՝ եղէն ի զլուխ նորա, եւ եղէզն յաջոյ ձեռին նորա... կատակէին եւ ասէին. Ողջ լեր, թագաւոր հրէից: Եւ թքեալ ի նա՝ առնուին զեղէզնն եւ ծեծէին զլուխ նորա: Եւ յորժամ ձաղկեցին զնա, մերկացուցին ի նմանէ զքղամիդն...»:

Այստեղ, ուր գործողությունը կրկնվում է, հայերենը դնում է անկատար. իսկ ուր որ մի անգամ եղել վերջացել է՝ դնում է կատարյալ: Ամբողջ Մարկոսի ավետարանում, հունարենը ունի շուրջ 150 պատմական ներկա (չհաշված բայի ձեռքը), որոնց գեմ հայերենը միայն 90 է պահել, որի մոտավորապես կեսը գալ բայով (Vogt, անդ, էջ 132):

ՍՏՈՐԱԴԱՍԱԿԱՆ

Հայերենի ստորադասականը. թեև բոլորովին նոր կազմություն ունի հայերենի մեջ, ճիշտ ու ճիշտ համապատասխանում է հայերեն նախադասությունների ստորադասականին և մասամբ էլ ըղձականին: Ներկայացնում է մի գործողություն, որ կարելի կամ ցանկալի է: Այս ձես մեջ է, որ ներկայի և աօրիստ-ի նշանակությունների տարբերությունը զգալի կերպով երևում է. ներկան ցուց է տալիս տևական գործողություն, իսկ աօրիստ-ը՝ կատարված, վերջացած: Շատ լավ ցուց է տալիս հաջորդ օրինակը այս երկու ձեռքի տարբերությունը. Կին յորժամ ծնանիցի (տևական. հունարեն տίշտի), տրտմութիւն է նմա, զի հասեալ է ժամ նորա. այլ յորժամ ծնցի» (վերջացաւ ցեռնդոց) «զմանուկն, ոչ եւս յիշէ զնեղութեան վասն ինդութեանն, զի ծնաւ մարդ յաշխարհ» (ՅՀ. ԺԶ. 21–22):

Հունարենի ապառնի դեմ սովորաբար հայերենում դրվում է ստորադասական աօրիստ, դրա համար էլ այս ձեզ հայերեն քերականության մեջ կոչվում է «ապառնի». որ սխալ բացատրություն է:

Կատարյալ կոչված ձեզ մոտավորապես իմաստով և ծագմամբ համապատասխան է հունարեն աօրիստին, այսպես՝ լրի- չլուսուն և այլն:

ԽՏՈՐԱԴԱՍԱԿԱՆ ԵՎ ԱՊԱՌՆԻ]

Ստորադասականը հաճախ գործ է ածվում իրք ապառնի, և միևնույն պատմության մեջ երկու ձևերը կարող են խառն գործածվել. օրինակ. Մատթ. Ժ. 7-23:

«Մատնեսցին զձեզ յատեանս եւ ի ժողովուրդս իւրեանց տանջեսցեն զձեզ եւ առաջի դատաւորաց եւ թագաւորաց տանիցին զձեզ վասն իմ...», «մատնեսցէ եղբայր զեղբայր ի մահ, եւ հայր՝ զորդի. եւ յարիցեն որդիք ի վերայ հարց եւ սպանանիցեն զնոսա»; (Մատթ. ԻԴ. 9): Ցործամ մատնեսցեն զձեզ ի նեղութիւն եւ սպանանիցեն զձեզ»:

Ղկ. ԺԸ. 31-33. «ԱՀաւասիկ ելանեմք յերուսաղեմ, եւ կատարեսցին ամենայն զրեալքն...», «զի մատնեսցի հեթանոսաց, եւ կատակեսցի. եւ հարկանիցեն եւ սպանանիցեն զնա եւ յերիր աւուր յարիցէ»:

Այս ձևերի դեմ հունարենն ունի միշտ ապառնի, հետևաբար հայերենի նրբություններից մեկն է, մեզ անծանոթ, որ պահանջում է մերթ ապառնի, մերթ ստորադասական (Vogt, des deux thèmes. Էջ 135):

Vogt (անդ. 136) գտնում է, որ ստորադասականը գործ է ածվում ընդհանուր խոսքերի համար, իսկ ապառնին՝ մասնավոր և որոշակ գեպքերի համար:

Օրինակ՝ Մատթ. ԺԸ. 18. Երբ Յիսուս խոսում է ընդհանրապես բոլոր աշակերտների մասին՝ ասում է. «Զոր կապիցէք յերկրի՝ եղիցի կապեալ յերկինս, եւ զոր արձակիցէք յերկրի՝ եղիցի արձակեալ յերկինս»: Իսկ երբ խոսում է միայն Պետրոսի հետ մասնավորապես և որոշ կերպով՝ ասում է (ապառնի). «Դու ես վէմ եւ ի վերայ այդր վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ, դրունք դժոխոց զնա մի՛ հաղթահարեսցեն. եւ տաց քեզ զփականս արքայութեան երկնից եւ զոր միանգամ կապեսցես՝ (յերկրի՝ եղիցի կապեալ յերկինս. եւ զոր արձակեսցես յերկրի՝ եղիցի արձակեալ յերկինս» (Մատթ. ԺԸ. 18-19):

Vogt (Էջ 137) հիշում է նաև մի ուրիշ օրինակ, որ գրված է երկու ձևով.

Մատթ. Լ. 8 «Տէ՛ր, չեմ բաւական եթէ ընդ յարկաւ իմով մտցես».

Ղուկ. է. 6 Տէ՛ր.... » » » » » » մտանիցես».

Երկու գեպքումն էլ հարյուրապետն է խոսում, բայց առաջինում իրը իր անվան համար հատկապես, երկրորդում՝ իրը իր աստիճանի համար՝ ընդհանրապես (այսպես է փաստաբանում Vogt):

Ստորադասականը հայտնում է կասկած, տարակույս, ենթադրություն, որի համար շատ գեղեցիկ օրինակ է հետևյալը (Vogt, Էջ 137).

«Սաղուկեցիք, որ չէին հավատում հարության, գալիս են
Հիսուսին և ասում են.

Արդ ի յարութեանն յորժամ յառնիցեն» (տարակույս) (Մրկ. ԺԲ. 23):

Հիսուս, որ հավատում է հարության, ասում է.

«Զի յորժամ ի մեռելոց յարիցեն» (Հաստատ) (Մրկ. ԺԲ. 25):

Համեմատել նաև հետևյալ օրինակները.

«Արդ երթայր յանցս ճանապարհաց և զորս միանգամ գտանիցէք» (անորոշ), «կոչեցէ՛ք ի հարսանիսս: Եւ ելեալ ծառայքն ի ճանապարհս՝ ժողովեցեն զամենսեան զոր եւ գտին» (որոշ) (Մտթ. ԻԲ. 9–10):

«Հարցից (որոշ) եւ ես զձեղ բան մի, զոր թէ ասիցէք (անորոշ) ինձ, եւ ես ձեղ ասացից» (որոշ) (Մտթ. Իա. 24):

«Զի որ սպանանիցէ (անորոշ), պարտական լիցի (որոշ) դատաստանի» (Մտթ. Ե. 21):

«Թէ եւ մեռանել հասանիցէ (անորոշ) ընդ քեզ. զքեզ ոչ ուրացայց» (որոշ) (Մտթ. ԻՊ. 35):

Եթե պայմանը երկու է, առաջինը կմնա պայման (ստորադասական), իսկ երկրորդը, որ կապված է առաջինի լրացման հետ, կդառնա արդեն իբր հաստատ (ապառնի). օրինակ.

«Եթէ մատուցանիցես (ա պայման) զպատարագ քո ի վերայ սեղանոյ եւ անդ յիշեցես (ք պայման) եթէ եղբայր քո ունիցի ինչ խէթ զքէն...» (Մտթ. Ե. 23):

«Եթէ երկու ի ձէնց միաբանիցեն յերկրի վասն ամենայն իրաց, զինչ և խընդ-ընեցեն՝ եղիցի նոցա» (Մտթ. ԺԸ. 19). (Հմմտ. Մտթ. Իա. 22. «Զամենայն ինչ զոր եւ խնդրիցէք... առնուցուք»:

Որովհետև ստորադասականը անկատար ձև չունի հայերենում, ուստի երբ խոսքը անցյալի մասին է, զրկում է պարզ անկատար. օրինակ.

«Եթէ էաք յաւուրս հարցն մերոց, ոչ հաղորդէաք արքան մարգարէիցն» (Մտթ. ԻԳ. 30):

«Վա՛՛, որ քակէիր զտաճարն եւ զերիս աւուրս շինէիր զնա» (Մտթ. ԻԷ. 40): Նույնը ապառնիի համար.

«Եւ եթէ ոչ կարձէին աւուրքն այնոքիկ, ոչ ապրէր ամենայն մարմին» (Մտթ. ԻԳ. 22).

«Լաւ էր նմա, թէ վէմ երկանաքար կախէր զպարանոցէ նորա եւ անկանէր ի ծով, քան թէ գայթակղեցուցանէ զմի որ ի փոքրկանցս յայսցանէ» (ՂԿ. ԺԷ. 2). – առաջին երեք դեպքում դրված է անկատար (իբր ստորադասական), բայց վերջինը՝ ներկա (որ պիտի լիներ նույնպես անկատար): Միևնույնը դրված կա նաև ստորադասական ձևով. «Լաւ է նմա եթէ կախիցի երկան իշոյ ընդ պարանոց նորա եւ ընկլմիցի ի խորս ծովու» (Մտթ. ԺԸ. 6):

Հարցումն էլ իբր անորոշ կամ անստույգ բան զրկում է ստորադասական, նույնիսկ երբ հարցումը լոկ հռետորական է, այսինքն հարցնողը գիտե, թե պատասխանը զրական է: Օրինակ՝

«Հարցանէր ի նոցանէ, թէ ո՞ւր ծնանիցի Քրիստոսն» (Մտթ. Բ. 4). իսկ «Աստված ո՞չ առնիցէ վրեժինորութիւն ծառայից խրոց» (ՂԿ. ԺԸ. 7), որի դեմ կա նաև պատասխանը հարցանողի կողմից. «Այո՛ ասեմ ձեզ զի արացէ վրեժ-խընդրութիւն նոցա վաղվաղակի»:

«Գտանիցէ՞ արդեաւք հաւատս յերկրի» (ՂԿ. ԺԸ. 8).

«Զբաժակն զոր ետ ինձ, հա՛յր. ո՞չ ըմպիցեմ զնա» (ՅՀ. ԺԸ. 11):

Նման երկդիմի դեպքեր ներկայացնում են հետեւալ օրինակները, որոնցից մեկի մեջ խոսքը ընդհանուր է, մյուսի մեջ՝ մասնավոր.

Մատթ. Ե. 13. «Ապա թէ աղն անհամի, ի՞ւ յաղիցի». =
Մըկ. Թ. 49. «Եւ եթէ աղն անհամեմեսցի, ի՞ւ համեմեսցի».- **Ղուկ. ԺԴ. 34.**
«Ապա թէ՝ աղն անհամեսցի, ի՞ւ համեմեսցի».

Մտթ. ԻԲ. 24. «Եթէ ոք մեռցի անորդի» = **ՂԿ. Ի. 28.** «Եթէ ուրուք եղբայր մեռանիցի».

ՂԿ. ԺԲ. 37. «Երանի իցէ ծառայիցն այնոցիկ զորս եկեալ տէրն գտցէ արթունս». = **ՂԿ. ԺԲ. 43-44.** «Երանի իցէ ծառային այնմիկ զոր եկեալ տէր իւր գտանիցէ արարեալ այնպէս».

Մտթ. Զ. 25. «Մի՛ Հոգայք վասն ոգուց ձերոց՝ զինչ ուտիցէք կամ զինչ ըմպիցէք. եւ մի՛ վասն մարմնոյ ձերոց թէ զինչ ագանիցիք». = **Մտթ. Պ. 31.** «Մի՛ այսուհետեւ Հոգայցէք եւ ասիցէք. Զի՞նչ կերիցուք կամ զի՞նչ արբցուք կամ զի՞նչ զգեցցուք». = **Ղուկ. ԺԲ. 22.** «Մի՛ Հոգայք ընդ ոգույ թէ զի՞նչ ուտիցէք, եւ մի՛ ընդ մարմնոյ թէ զինչ զգենուցուք».

Մտթ. Ժ. 41. «Որ ընդունի զմարգարէ յանուն մարգարէի՝ զվարձս մարգարէի առցէ. եւ որ ընդունի զարդար յանուն արդարոյ՝ զվարձս արդարոյ ասցէ».- որի դեմ հմտ. **Մտթ. Ժ. 42.** «Եւ որ արբուսցէ միում ի փոքրկանցս յայցանէ բաժակ մի ջուր ցուրտ միայն՝ յանուն աշակերտի, ... ոչ կորուսցէ զվարձս իւր»:

ՂԿ. Թ. 48. «Որ ոք ընկալցի զմանուկս զայս յանուն իմ... եւ որ զիս ընդունիցի...» = **ՂԿ. Թ. 5.** «Եւ որք ոչ ընդունիցեն զձեզ...»:

[ԲԱՅԱԿԱՆ ԴԱՐՁՎԱԾՆԵՐ]

Բայական դարձվածներ կոչում ենք այնպիսի կազմություններ, որոնց մեջ մի բայ միանալով մի գոյականի կամ ածականի և կամ մակրայի հետ, տալիս է մի պարզ բայի միտք. ինչպես՝ աղօթս առնել, յաղօթս կալ, աղօթս մատուցանել = «աղոթել»:

յայդ առնել = յայտնել.

ի բաց առնել, ի բաց առնուլ

թույլ տալ = թոյլ տուք դոցա երթալ (ՅՀ. ԺԸ. 8):

Ոչ տայր նոցա թոյլ խօսել (ՂԿ. Դ. 42):

ի քուն եմ (Մտթ. ԻԸ. 13):

Պատասխանի տալ, պատասխանի առնել.

զհետ երթալ.

ի խաւար դառնալ.

պաշտոն առնուլ, պաշտոն մատուցանել:

Նույնը կրկին գոյականով՝

ծաղր և այպն առնէր անօրէնն Մանաճիրէ (Բուգ. Գ. 10):

Այսպիսի կազմությանց մեջ երբեմն գոյականը ունի առանձին ձև. օրինակ.

Խնդրել վրեժ. բայց առանձին վրեժք.

Այսպիսի դարձվածները կարող են գործածվել և ներգործական և կրավորական իմաստով, և երբեմն բայի փոփոխությամբ ձեռք է բերվում սեռը. ինչպես՝ պաշտօն առնուլ, պաշտօն մատուցանել.

Դարձվածը կարող էր այլ բառերով բաժանվել, երկու բառի հարակցությունը անհրաժեշտ չէ.

«Ոչ տայր նոցա թոյլ խօսել» (Ղկ. Դ. 42):

Որ հարաբերականից հետո չի ասվում «պատասխանի տալ», այլ «տալ պատասխանի».

Որոց ետու պատասխանի (Գծ. ԻԵ. 16):

Ուկեղարյան հայերենում սիրում են բայր կրկնել իր խնդրով. նման ձևեր կան հին իրանական լեզուների մեջ. օրինակ՝

Հայ. avam hubrtam abaram հետը լավ վարված վարուեցայ.

Հայ. avam hufrastam aprsam նրան լավ պատժելով պատժեցի.

Պնդ. hu irixtəm irinaxti լավ նետերով նետում է.

Պնդ. huframərətəm framərəmənəm լավ արտասանված կարտասանի:

Պարսկերենում քաղաքավարության համար թեև կա հոգնակի թիվ. բ. (Երկ-
րորդ) դեմք, բայց ավելի քաղաքավարի է հոգնակի դ. (Երրորդ) դեմքը. ինչպես՝
sarafraz farmūdand պատվեցին զիս,
sarafraz farmūdīd պատվեցիք զիս,

նոյնիսկ երրորդ դեմքի համար՝

padişah ḥorā dādand

թագավորը նրան տվեց (տվեցին).

vazır xāhand āmad վեղիրը պիտի զա:

ԲԱՐԴ ԶԵՎԵՐ

Նախադրությունները բայերին կպցնելով ստացվում են նոր բարդ ժամանակներ. ինչպես՝

ուտելու վրա էի.

Ճիշտ այսպես նաև անզլերեն he is on hunting, որ հիմա չի գործածվում, Փիններեն՝
il était à se raser, quand

ածելվելու վրա էր, երբ...

Վերջինս մեր ՈՒՄ ներկայի ձևն է:

Միաժամանակ՝ և՛ հաստատական և՛ բացասական, կամ նշանակում է անմիջապես, հենց որ. օրինակ.

տեսա - չտեսա «հենց որ տեսա»,

տեսնում եմ - չեմ տեսնում՝ փախչում եմ.

կերթամ - չեմ երթար, կակսի գանգատվել:

Կա կրկնությամբ՝ առանց այս պայմանի.

ուզես - չուզես պիտի երթաս.

գիտե - չգիտե, կխոսի:

Այս ձևերը գործածական են նաև թրքերենում:

ԲԱՅԵ ԻՐ ԽՆԴՐՈՎ

Բային ուժ տալու համար իր հետ գործածվում է նաև իր՝ [բայի] արմատը. այսպիս նաև ոռւսերենում служբу служить ծառայությամբ ծառայել. սуд սудить դատ դատել (Fuchs, Gram. russe, 291).

Բայի կատարյալի եղակի և հոգնակի գլ (Երրորդ) դեմքը դրականով և բացասականով կրկնվելով, կազմում է առանձին դարձված, որ ցույց է տալիս անփութություն; Օրինակ՝

Եկավ՝ եկավ, չեկավ՝ չեկավ – «եթե եկավ, լավ է, որ եկավ, իսկ եթե չեկավ, ինչ վնաս, նշանակություն չունի»:

Եղավ՝ եղավ, չեղավ՝ չեղավ – «եթե հաջողվեց լավ է, իսկ եթե չհաջողվեց, ինչ փույժ»:

Եկան՝ Եկան, չեկան՝ չեկան:

Եղան՝ Եղան, չԵղան՝ չԵղան:

Կարելի է կատարյալի բոլոր դեմքերն էլ այս ձևով կրկնել: Իսկ բայի մյուս ժամանակները կրկնության ղեպքում ստանում են հրամայական ձև, օրինակ՝

Գայիս է՝ Թող գա, Յի զայիս, Թող չգա:

Գայիս ես՝ արի, չես գայիս՝ մի՛ գայ:

Պիտի տաս՝ տուր, չպիտի տաս՝ մի՛ տուր:

Այս ձեր գործածություն ունի նաև պարսկերենի և թուրքերենի մեջ, օրինակ՝

sud, sud, ne sud, ne sud «եղավ՝ եղավ, չեղավ՝ չեղավ»:

A med. amed, ne amed, ne amed 《ԵԿԱՎ, ԵԿԱՎ, ԵԿԱՎ, ԵԿԱՎ》:

Xahi amed leya ne xahi amed mga «գայիս ես՝ արի, չես գայու մի արի»:

Geldi, geldi, gelmedi, gelmedi «Եկավ, Եկավ, Եկավ Եկավ»:

Ուրիշ լեզուներ այսպիսի ձև չունեն: Ուստեղեն չի կարելի ասել. пришел,
пришел, не пришел, не пришел, аյլ միայն пришел, хорошо, а если не
пришел, ничего, կամ մի ուրիշ ձև: Նմանապես Փրանսերեն չի կարելի ասել
venu, il est venu, il n'est pas venu, il n'est pas venu, *այլ* s'il est venu, bien, s'il
n'est pas venu, tant pis pour *և պան:*

Գրաբարում էլ չկա այդպիսի արտահայտություն, ուստի կարելի է ասել, որ արտահայտության այս ձևը ընդօրինակություն է պարսկերենից կամ թուրքենից:

Դիմավոր բայից առաջ դնելով իր աներևույթը, կստացվի «թեև, թեպետ և, ձշմարիտ է որ...» Նշանակությունը, որին հաջորդում է սակայն, բայց բառով մի հակառակ նախառասություն։ Ողինակ։^{*}

Էական բայը աներևուովթ չունենալով՝ վերի իմաստը ստանալու համար դիմավորն է կրկնվում՝ առանց շաղկապի. ինչպես՝ է առաջնորդ մեղաց բանսար-կուն... բայս մեռաւ ոչ եթե... (Կոչ., Էջ 12):

* Բնագրում օրինակը բազակալում է (Խ. Բ.):

Էականը եթե ունի ածական, կրկնվում է ածականը, ինչպես՝ «Մեծ, մեծ է օրինակդ զոր ասացին, սակայն տկար է առ որ ասեմքս եւ անկար (Կոչ., Էջ 89): Մեծ, մեծ է եւ այս... բայց սակայն փոքր է առ այն՝ զոր ասելոց եմ (Կոչ., Էջ 22): Զար չար է կամակորութիւն... (Կոչ., Էջ 9):

ՆԵՐԳՈՐԾԱԿԱՆ ԵՎ ԿՐԱՎՈՐԱԿԱՆ

Հայերենի մեջ կան մի խումբ ոճական ասություններ, որոնք ըստ իմաստի ներգործական են, ըստ գործածության՝ չեղոք, և հետևաբար առնում են տրական խնդիր և ոչ հայցական սեռի խնդիր. այսպես օրինակ՝ ականջ դնել՝ իմաստով («լսել») ներգործական է, բայց կարելի չէ ասել «ականջ դնել պատմությունը», այլ «ականջ դնել պատմության», ուր ըստ ձմի դնել ներգործական բայ է, ականջ նրա սեռի խնդիրը, պատմության տրական խնդիր:

Բայց եթե նույն բայից կազմենք ունկնդրել, որ նույնպես, լսել իմաստն ունի, այլևս կարելի չէ ասել «ունկնդրել պատմության», այլ ունկնդրել պատմությունը (Հայցական):

ՀԱՐՑԱԿԱՆ

Հարցականի համար բրետոներենում նախաղասության սկիզբը դնում են ա (est-e que). ինչպես՝

me gâre սիրում եմ – a me gâre? – սիրո՞ւմ եմ.

ean e gâre նա սիրում է – Pierre a ean e gâre?

Պետրոսը սիրո՞ւմ է (Guillome 112):

Հաճախ մեր գրողներն էլ շփոթում են չեղոքն ու ներգործականը և ըստ այնմ դնում սխալ խնդիր. օրինակ՝

«Նա դավանել էր այն սկզբունքին» (Սիրաս, Զգրված օրենք, 50), անշուշտ հեղինակը սկզբունքին չի դնում իր հայցական, այլ տրական, ուրեմն դավանել նրա համար ոչ թե ներգործական է, այլ չեղոք, իր թե դավանող լինել:

«Նշանակում էր վնասել մյուս ավելի կարևոր գործերը» (անդ, Էջ 84). գործերը դրված է հայցական, ուստի վնասել ներգործական է համարում, մինչեռ վնասել (վնաս պատճառել մեկին) չեղոք է, և պետք է ասել վնասել գործերին. ինչպես ասվում է նաև ֆրանսերենում՝ nuire (չեղոք) aux vignes (վնասել այդիներին).

«Որպեսզի չարախինդ դիտեր աշխարհին» (անդ, Էջ 507)... Դիտել ներգործական բայ է, ուստի պիտի լիներ հայցական՝ աշխարհը. անշուշտ հեղինակը դիտել համազոր է դնում նայել բային և սրա նման համարում է չեղոք:

* * *

Որ հարաբերականից հետո թե էական պատահի, էականը ստորոգելիից առաջ կդրվի. ինչպես՝

Որում ես եմ վկայ (Ազաթ. § 53);

Որ է փառք ազգիս մերոյ (Ազաթ. § 53):

Ճիշտ այս ձևն է՝ (օրինակը բացակայում է – Խ. Բ.):

Արևելյան բարբառներում սովորական է միևնույն բայի անորոշը իր զիմափորով խոնարհել, հաստատելու համար որոշ գործ, բայց բացասելու համար մի ուրիշը. ինչպես՝ ասելը ասացի, բայց ականջ չտուեց: Այս դարձվածքի համար ահա հին էր.

Զսաղմուելն ի միասին սաղմուեմք (Վրք. Հց. ա. 280):

ԱՏՈՐԱԴԱՍԱԿԱՆ ԱՆՑՅԱԼ

Եթէ Հնազանդեալ էր հրամանին Տ-ն՝ կերեալ իցէր զպտուղ ծառոյն կենաց.
(Մանդ. սիր. 5):

Բուգ. 207. ինձ այսպես թուէր՝ եթէ հուր բոց ի գնդէն ելանիցէր (ուղղել ելանիցէ).

Ուրիշ օրինակներ՝ տե՛ս Նորայր. Հայկական բառաքննություն, էջ 62–63:

Զի մի գինից իւր նոցա յաւելուած (Մծ., Էջ 58):

Այս մասին մանրամասն տե՛ս Վարդանեան, Բառաքննական տետրակ, Ա. 44-47:

Այսօր Փրանսերենից ջնջված է Subj. imperfect և միայն քերականության մեջ է, որ շարունակում է իր ձևական գոյությունը, գիտունները պահանջում են, որ այդտեղից էլ վտարվի: Meillet, BSL № 77, 104-ում գրում է. «Այդ ձևը մեռած է. մինչև իսկ ամենախնամուտ գրավոր լեզվի մեջ նա դարձել է այնքան պակասաւոր, որ միայն ավելորդ նեղություն է. նա դարձել է վնասակար, և պետք էր ունենալ քաջություն իսպառ դուրս վոնդելու համար: Ֆրանսերենում այլևս չեն ասում tu avais voulu que je vinsse *wy* tu avais voulu que je vienne»:

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ

Թողոված է ածկում իբր մասնիկ.

առանձին և տարօրինակ ձև մ'է (Վլք. վկ. ա. 417).

Զիս **Թո'ղ** անարգեցէր, ա'յ կեղծաւոր, զթագաւորն եւ զԱստուածսն ընդէ՞ր յանդգնեցար հայՀոյել:

Թողովական հրամայականի, ունեն նաև՝

գերմ. lass uns lieben!

›վեղ, lat oss älska, սիրենը,

անգլ. let us love սիրենք, let me eat թող ուտեմ:

Աշխարհաբարում հրամայականի հետ հաճախս դրվում է արի.

Արի տե՛ս որ. Արի դու նրան հասկացրու...

Այսպես և քրդերեն, բայց թուրքերեն gel «արի» բառով. ինչպես՝ ցը gel առ (արի) (Justi, Kurd gram. 251):

Հինդուաստանիում կա խնդրական-հրամայական. ինչպես՝ bol «խօսիր», «խնդրեմ խօսիր», boliye, boliyo – «խնդրեմ խոսեցեք». մասնիկն է եղ. -iye, հզ. -iyo (Bonnerjea, Gram Hindi, § 17):

Մեղմացնելու համար հրամանը դնում ենք ապառնի. «կերթա՛ս կասե՛ս այդ մարդուն, որ այլես...». սա ավելի պատվեր է, քան հրաման. նույնը և ֆրանսերեն՝ vous ferez ceci. մեղմացրած հրաման է և ոչ ուժգին հրաման, որ պիտի համարվեր կոչտ:

Ա լծորդության հրամայականի վերջավորությունն էր ա, որ ձայնաբանորեն պիտի դառնար հետո է, այսպես է և արևմտյան բարբառներում. սրա ավելի հին օրինակներն են.

Ընկէ (փխ, ընկեա՛, այն է «գցի՛ր» (Վրբ. Հց. ա. 225):

Եփե «եփիր» (Վրբ. Հց. ա. 226):

Գնա և ապաշխարէ (Վրբ. Հց. ա. 332):

-անել > նել միացել է արմատին, որով՝

Հրմ. օծնէ՛ «օծէ՛, քսէ՛» (Միւ. բժշ. 10):

* * *

Պարսկերենում հրամայականը սաստկացնելու համար դրվում են զանազան բայեր. dih տո՛ր, gu ասա՛, biya արի՛. ինչպես՝
dih biro գնա՛.

gu kuni արա՛, gu ne kuni մի՛ անիլ.

biya bigu ասա՛ (ճիշտ ինչպես հայերենում՝ արի՛, արա՛):

(Jensen, Newper. gram, 258)

Հրամայականը ներկա և ապառնի նույնն է, բայց իրապես ներկա է, քանի որ կա հրաման և ենթադրվում է, որ գործադրությունը հրամանից հետո պիտի լինի:

Լեհերեն հրամայական կազմելու համար (առաջին դեմք) դնում են ուժ, որ հին ուժական առաջին է կրծատված (Joel, էջ 278):

Քաղաքավարության համար. Voudriez-vous rendre ce service Connaitriez-vous une de ces personnes,

Ցույց է տալիս պայման. ինչպես՝ dans le cas où il se déciderait, je vous avertisse — հայերեն՝ եթե նա վճռի, կհայտնեմ (բառացի՝ եթե նա վճռեր, կհայտնեի) (Clédat, gram hist. էջ 235).

Հայերեն՝ եթե նա վճռի, կհայտնեմ (բառացի՝ եթե նա վճռէր, կհայտնէի) (Clédat, gram hist. էջ 235):

* * *

Մերբերենում հրամայականի եղակի երկրորդ դեմքը կարող է գործածվել նաև ներկայի զանազան դեմքերի փոխարեն՝ կենդանի պատմվածքների մեջ. ինչպես՝

ka՛d t չ սյեմ, a jâ be՛3 i do՛ma

որ այդ ասում եմ, ես փախսի՛ր տուն —

(տուն եմ փախչում, փախոյ տուն):

Kad sti՛ goše nèpriyateli, a òni ûdri nà njîh

Նրանք հարձակվի վրաները –
(Հարձակվեցան վրան):
(Meillet, Gram. serb. 171).

ԱՐԳԵԼԱԿԱՆ

Մի' այդպես պատասխանի տաս (Վրբ. և վկ. թ. 229):
Մի' տա, մի' արգիլես (Մխ. բժշ. 82, 83), մի' մտիկ դնես:

Մի' ընդունիս (էջ 88):

Մի' չտապիս (Մխ. բժշ. 104). մի' տաս (104, 107):

Հաճնի բրբ. թող դարձած է իրը մասնիկ թ.

Թասէ «թո'ղ ասի»,

Թնաշտօ «թո'ղ երթայ»,

Թըլիրմէ «թող խմի»,

Թարթիյէ «թող բերէ»:

Շամախիում մի-ն կրճատվում է՝ մ, և շեշտը անցնում է հաջորդ ձայնավորին.
ինչպես՝ մ'ասիլ, մօռթնիլ, «մի' օրհնիր», մ'ուրախանալ, մ'ընգնիլ «մի' ընկնիր»,
մէրվիլ «մի' այրուի» և այլն:

ԳԵՐԱԿԱՏԱՐ

Անկատարի նման գերակատարն էլ հաճախ ցույց է տալիս շարունակական տեսողություն. ինչպես՝ երբ բարկացրած էին լինում, նա իրան բոլորովին կորցնում էր:

ԿԱՏԱՐՅԱԼ

Կատարյալի եզակի երրորդ դեմքի վրայի հավելումը իր արժեքը կորցնելուց հետո՝ նույն ոճով կազմեցին կատարյալներ նաև բազմավանկ բայերից. ինչ-պես՝

Արարեալ աղօթս, արձակ դնա (փխ. արձակեաց) (Վրբ. Հց. ա. 600); Եւ մինչ-դեռ հսկէր նա ի գիշերին, արձակ ի վերայ նորա զգաղանս առ հասարակ զանապատին այնորիկ (Վրբ. Հց. ա. 53):

Թրմեաց հաց եւ արձակ ձեթ եւ աղ եւ կերաւ (Վրբ. Հց. թ. 295):

Զոտս արձակ եւ փախեաւ (Եւսեղիոս, Պատմութիւն, 192):

Մերկաց (իմա' մերկացավ) Պետրոս զսուր իւր (Սեբեր. 213):

կամ ուրիշ խոնարհամբ'

Գնաց ի Յորդանան գետ եւ անցաւ զնա (Վրբ. Հց. ա. 115):

Եճեւղք զառիւծն (-ՃԵՂՔԵԱՑ) (Փիլ. սամփս. 565):

Մոնղոլերենում կա կատարյալի մի ձեւ, որ մեղմացնում է դեպքերի հանկար-ձակի և անսպասելի լինելը. կազմվում է չսխս մասնիկով. ինչպես՝

oxa ireč uxuy եղբայրը եկավ
 (և աշա եղբայրը եկավ).
 morin unač uxuy ձին ընկավ
 (և աշա ձին ընկավ).
 (Կլուքին, 81).

ԱՆԿԱՏԱՐ

Կարնո բարբառում ունենք -իր վերջավորությունը. փլս. -եր. օրինակ՝ կլինիք (փխ. կլիներ): Սրա հին վկայություններն ունենք Պղատ. Տիմ. 126՝ փոխիւր, ծնանէր, վարիր, էջ 154, ապականէր (ձեռ. ապականիր). նաև՝ գոտանիր, Պղատ. Օրին. 78, վարիր 92, պահիր 92, թուիր 98, փրկիր 100, լինիր 182:

Կրավորական բերիւր ձեզ Pokorný և Hermann, Slbenbildung, էջ 330, կրացատրեն Հնկա. bhereto, որուն Հակառակ չէ Meillet, BSL № 77, էջ 54:

Գործածվում է ներկայի տեղ իբր քաղաքավարական ձե. ինչպես՝ ի՞նչ կուղեիք, «ի՞նչ եք ուզում» —

պրս. չ ի չ ու mi-xastud:

Անկատարը ցույց է տալիս նաև շարունակ կատարված մի գործողություն. օրինակ՝ «Առաջ Հաճախ նամակներ ստանում էի». այսպիսի անկատարը ֆրանսերեն կոչվում է imparfait d'habitude.

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՆԵՐԿԱ

Անցյալ մի դեպք կամ մի պատմություն պատմելիս թեև բնականարար գործ է ածկում անցյալ կատարյալ ձե, բայց Հաճախ, իբրև թե մտքով ներկա լինելով դեպքին, պատմում են ներկա. ինչպես՝ «Լինում է չի լինում, մի աղքատ մարդ է լինում. ունենում է մի որդի. այս որդին մի օր գնում է...»

Այսպիսի ներկան կոչվում է պատմական ներկա (historique); Հաճախ ձանձրույթից խոսափելու Համար միևնույն պատմվածքի մեջ մերթ ներկա և մերթ կատարյալ են գործածում, բայց այս դեպքում անցումը այնպես արվեստով պետք է լինի, որ աչքի չգարնե:

ԱՆՍՈՎՈՐ

Բայերի անսովոր կազմությունը «Մի մատակ արջ գթաց լալկանչ երեխային և կաթնով սննդեց ութ օր և ութ գիշեր (Հոմերոսի Իլիական, թարգմանություն, Փ. Վարդանեան, Թիֆլիս, 1886, էջ 4):

ՀՈԼՈՎՑԱԼ ԲԱՅ

Լազերեն և վրացերեն բայի խոնարհյալ մի ձեզ կարող է նաև հոլովական մասնիկ ստանալ. ինչպես՝ լազերեն՝

Կատարյալ gecebilckediš-kule nachdem ich an
mir hinuntergeschaud hatte
անկատար ըղձական և ստորադասական – ստանալով տրական հոլով՝ ցույց են
տալիս գործողության ձեր.

va mišk'urtu-ša Երբ չգիտեի (անսպասելի)
p'uij xoj i var ta-ša stier Եթե չունենար,

Վրաց.-
 moft'i-s-**is** *երբ եկա,*
 moxt' un-**es** *երբ զայխս են,*
 vubirat'-**is** *երբ մենք նրա մոտ* spielen,
 va nanč u-**si** nan *որպէստեն չէր համում;*
 (Dirr. Einf. 113)

۹۶۰۸۳

Դերբայը հայերենի մեջ շատ սիրված ձևերից չէ, և մանավանդ նրանց հաճախակի կրկնությունը խոտելի է: Այսպես, Ավետարանի թարգմանության մեջ շատ անգամ, երբ հունարենը դնում է դերբայ, հայերենը դնում է դիմավոր բայ. օրինակ՝ Մտթ. Դ. 23-24:

ԱՆԵՐԵՎԱՆԻՑ

Եղիպտացերենում աներևույթը նույն բայի հետ գործածվելով՝ իմաստը սաստ-կագնում է. օրինակ՝

hn̄n, sn̄ hn, t թիավարեն թիավարել (Կթե լավ՝ եռանդով թիավարեն).
šdm sdm, t w որ յսել յուիցէ:

(Roeder, Ägyptisch 43)

Բրբտոներենում կա միայն անցեալ դերայ. ուրիշ տեսակի դերայներ գոյություն չունեն. և երբ Հարկ լինի, բայց դիմավորի վերածելով են արտահայտում (Guillome, էջ 116):

Հայերենի մեջ աներևույթը թեև ձևով պատկանում է ներկայի բունին, բայց նշանակությամբ ներկա չէ, և չկա աներևույթի աօր., աներևույթը կարող է թե՛ իրը ներգործական և թե՛ իրը կրավորական գործածել. ինչպես՝ վասն կարճելոյ չարեազն եզն. 59 կրավորական է, բայց վասն կարճելոյ զչարիս ներգործական:

Աներևույթը գոյական է և ունի վերացականի իմաստ. առանց յապաղելոյնողն է, ինչ որ առանց յապաղութեան կամ առանց յապաղման:

Իրրև գոյական, աներևույթը կարող է ամեն հոլովով հոլովել. ինչպես՝ Ուղղական - Լավ է ոչ ուտել միա (Հո, ԺԴ. 21), ինձ լիցի պահել զուխտ (Ազաթ. § 111):

Սեռական - Արարեք ձեզ քսակս առանց հնանալոյ (Ղկ. ԺԲ. 33),

Վասն իմոյ տանջելոց ի քէն (Ազաթ. § 71):

Տրական - Ակն ունէին ջրոյն յուզելոյ (ՅՀ. Ե. 3):

Հայցական - Զետ ողի կլանել (Եղն. 90):

Զղջացաւ զամուսնանալն (Բուզ. Գ. 5):

Յառաջ քան չինելն աշխարհի (ՅՀ. ԺԷ. 5):

Զի՞նչ եղիր ի մտի, լինել կցորդ կենաց իմոց, եթէ մեռանել (Ազաթ. § 100):

Նախղրավոր հարցական - Յամուսնանալն բոնադատեցաւ

(Բուզ. Գ. 5):

Բացառական - Գտաք զսա զի արգելոյր ի տալոյ հարկս կայսեր (Ղկ. ԻԳ. 2):

Գործիական - Զայդ բանս ասելով եւ զմեզ թշնամանքս (Ղկ. ԺՄ. 45), Հանին նմա կոռուփս ի գլուխն,

Հարկանելով զնա անհնարին (Ազաթ. § 105),

Գումարելով զզօրսն եւ Հանելով զթշնամին

յաշխարհէ. ցուցանեն եթէ ոչ ըստ սահմանելոյ,

ինչպես՝ հրամանի կոտորածեն գործիցին (Եղն. 162):

Ներգոյական - Ի բառնալ տերութեանն յԱրտաւանայ,

ի սպանանել զնա Արտաշրի (Ազաթ. § 18):

Ի սերմանելն իւրում (Ղկ. ը. 5):

Գործիականը և ներգոյականը իրար հետ միասին գործածվում են հին վիպասանական մի հատվածում՝

Իրրև զսեզն Տրդատ, որ սիգալովն աւերեաց զթումը

զետոց եւ ցամաքեցոյց իսկ ի սիգալով իւրում

զյորձանս ծովուց (Ազաթ. § 123):

Հաճախ աներեսույթը ուղղական-հայցական անսփոփոխ ձեռով դրվում է որևէ հոլովի փոխարեն. ինչպես՝ «Եկն Մարիամ տեսանել զգերեղմանն» (Մտթ. ԻԸ. 1), (փիս. ի տեսանել).

Երկիրս երթալ անդր (Մտթ. Բ. 22), (յերթալոյ).

Իշխանութիւն ունիմ արձակել զքեզ (ՅՀ. ԺԹ. 10), (փիս. սեռ.):

Աներեսույթը իրրև բայ առնելով վերցնում է

տրական ենթակա. ինչպես՝ Զիա՞րդ մարթէ

այդմ լինել (ՅՀ. Գ. 9); Լաւ է առն միում

մեռանել ի վերայ ժողովրդեանն (ՅՀ. ԺԸ. 14):

Կայ և հայցական. Ոչ եթող զնա հանապաղ

խառն ի խուռն վարել (Եղն. 21):

* * *

Աշխարհաբարի դերայական ձևերից է աներևույթի գործիականը՝ – լով. որ կարող է երկու նույն ժամանակի բայ միացնել. օրինակ՝ գնացի տեսա > գնալով տեսա. պիտի գնամ պիտի տեսնեմ > գնալով պիտի տեսնեմ:

Այս ձեզ շատ զարգացած է ինչպես թուրքերենում, նույնպես և ճապոներենում, ուր կա առանձին բայական ձև – ե վերջավորությամբ և կոչվում է ստորադաս (subordinations form).

setomonoya ye itte hanaike wo katte nedan wo haratte uci ye kaerimāsta
(Հախճապակու խանութը գնալով, մի ծաղկաման գնելով, գինը վճարելով,
տուն վերադարձայ) (Plaut, 14):

Այս ձեզ սակայն նույնիսկ ածականների վրա է գործածվում. ինչպես՝ սև նիհար ու տգեղ է ասելու փոխարեն ասենք՝ սեռվ նիհարով տգեղ է: Այս ձեզ չպիտե հայերենը:

ԱՆՑՑԱԼ ԴԵՐԲԱՑ

Կարող է գործածվել իբրև գոյական, իբրև ածական և իբրև բայ:
Առաջին դեպքում հետեւում է -ո հոլովման և կարող է գործածվել ամեն հովով.

Ուղղական –
Սեռական – } (օրինակներ չի բերում – Խ. Բ.):
Տրական – }

Հայցական – Թող գմեռեալս թաղել գմեռեալս իւրեանց
(Ղկ. Թ. 60), փրկել զյուսացեալս իւր (Ագաթ. § 64);
Բացառական – Պարտ է նմա ի մեռելոց յառնել (ՅՀ. Ի. 9);
Գործիական – } (օրինակներ չի բերում – Խ. Բ.):
Ներգոյական – }

Իբրև ածական գործածվում է իր հարադիր գոյականի հետ ետադաս և նաև խաղաս և բայ օրինի համաձայնում է կամ ոչ. ինչպես՝

Ուղղական – Առեւծ քաղցեալ և գայլ ծարաւի (Առ. ԻԸ. 15).
կինս այս ըմբռնեալ (ՅՀ. Լ. 4):

Սեռական – Կոտորած զօրացն հարելոց (Բուզ. Գ. 7):

Տրական – (օրինակներ չկան – Խ. Բ.):

Հայցական – Յաճախես ինձ զպատրաստեալ ուրախութիւնն
Քրիստոսի (Ագաթ. § 55):

Վաղվաղակի զտուեալ հրամանս նորա կատարէր (Բուզ. Գ. 11).

– Ածին առ նա... կին մի ըմբռնեալ ի շնութեան (ՅՀ. Լ. 3):

Բացառական – (օրինակներ չկան – Խ. Բ.):

Գործիական – Գայ Յիսուս դրօքն փակելովք (ՅՀ. Ի. 26):

Ներգոյական – (օրինակներ չկան – Խ. Բ.):

Հին հայերենի սովորական ձևերից է անցյալ դերբայի գործածությունը դիմավոր բայի հետ թե՛ ներգործական և թե՛ չեղոք նշանակությամբ. եթե ներգործական է, կարող է ունենալ սեռի խնդիր.

Դիզեալ կային ամբոխ (Բուգ. Գ. 3):

Գտաւ յղացեալ ի հոգւոյն սրբոյ (Մտթ. ա. 18):

Ի գեաւղն որ անուանեալ կոչի Ամարազ (Բուգ. Գ. 6):

Յայն ամենայնէ ուրացեալ հրաժարէր (Բուգ. Գ. 5):

Աւար առեալ զերկիրն ամենայն՝ քաջութեամբ դառնային (Ագաթ. § 23):

Տեսեալ զհաւատուն նոցա, ասէ (Ղուկ. Ե. 20):

Այս պարագային դերբային վերաբերող ենթական կարող է լինել ուղղական կամ սեռական.

Նոքա առեալ տանէին զնա (ՅՀ. ԺԹ. 17):

Զայն ամենայն տեսեալ Լիկիանոս զարմացաւ (Ագաթ. § 43):

Նորա ընկեցեալ զգործա իւր յարեաւ առ Յիսուս (Մրկ. Ժ. 50):

Ասել և տեսանել բայերի հետ, երբ դրվում է հայցական սեռի խնդիր և մի դերբայ, ստացվում է այնպիսի մի նախաղասություն, ուր հայցականը դերբայի ենթական է դառնում:

Տեսին զնա յարձակեալ ի վերայ նոցա (Բուգ.):

Հիւղ... ուստի ասեն Յունաց իմաստունքն զարարածս արարեալ:

(Եղն. 235):

Դերբայը եմ, լինիմ, եղանիմ օժանդակ բայերի հետ կազմում է բայի բաղադրյալ ձե, ներգործական և կրավորական իմաստով. ինչպես՝ ծնեալ եմ, ծնեալ էի, ծնեալ իցեմ. և այլն:

Եմ- ի բարւոյ արարչէ արարեալ է (Եղն. 66):

Հրամայեալ է յԱստուծոյ (Ագաթ. § 52):

Ժամանակ իմ չեւ է հասեալ (ՅՀ. Է. 6):

Ոչ եթէ մեռեալ է աղջիկդ, այլ ննջէ (Մտթ. Թ. 24):

Եցեմ- Արդ հոտեալ իցէ (ՅՀ. Ժ. 39):

Լիցիմ- Թողեալ լիցին քեզ մեղք քո (ՂԿ. Ե. 20):

Մարմնաւոր լեալ է (Եղն., Էջ 5):

Եղէ- (օրինակ չի բերում - Խ. Բ.):

Էի- Զաշխարհն յինքեանս գրաւեալ էին ի ծառայութիւն (Ագաթ. § 47):

Օժանդակ բայը այս դեպում հաճախ դրվում է եղակի երրորդ դեմքով (որով վերածվում է անդեմ բայի), և այն ժամանակ ենթական լինում է սեռական.

Առ եկեղեցեաւն զոր շինեալ էր մեծին Գրիգորի. որոց տեսեալ էր զնա (ՅՀ. Թ. 8 և Բուգ. Գ. 1):

Վասն չարագործաց էր շինեալ զայն տեղի (Ագաթ. § 124).

(անորոշ ենթակա. Փրանսերեն օն):

Կարելի է նաև դերբայ առանց օժանդակի.

Ես եմ հացն կենդանի, որ յերկնից իջեալ (ՅՀ. Պ. 51):

Եւ արդ եղեալ որոտումն յերկնից (Ագաթ. § 175):

Սովորական կանոնին հակառակ ձևով ունենք՝
 Եւ ոչ որս երբէք՝ որպես մարտեան՝ արարեալ են վիշապաց,
 կամ առնիցեն (Եղն., Էջ 104).
 ուր են հոգնակիի աց-ի փոխարեն պիտի դրվեր ե*:
 Ներկա դերբայը իրեւ բայ ըմբռնվելով կարող է ստանալ սեռի խնդիր. ինչպես՝
 Զարմացմամբ օրհնէր զԱստուած՝ զպարգեւիցէ այնպիսի
 զօրութիւն և ժուժկալութիւն մարդկան (Վրք. Հց. ա. 382):
 Այս ոճը հայկական չէ և գտնվում է միայն թարգմանական գրվածքներում:
 Այս դերբայի ներկան չլինելով հայերենում՝ հնարվել է մի նոր ձև հմմտ.
 Ամենայն իրողութիւնք լեալք եւ լինելով (Պղատ. Օրին., 354):

[ԴԵՐԲԱՑՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ]

Դերբայները, նախադասության մեջ գործածված ժամանակ իբր բայ հա-
 մարվելով, ստանում են խնդիր և այդ խնդիրն էլ դրվում է այն հոլովով, որ
 հոլովով որ պիտի դրվեր, եթե այդ դերբայը դիմավոր բայ լիներ: Ստորև տալիս
 ենք մի քանի օրինակ դերբայական ձևերի, իրենց համապատասխան դիմավոր
 բայի հետ միաժամանակ.

Հյ.	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Այս գիրքը կարդացողը} - \\ \text{Ով կարդում է այս գիրքը:} \end{array} \right.$
Մր.	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Այդ մարդուն դիմողը} - \\ \text{Ով դիմում է այդ մարդուն:} \end{array} \right.$
Բց.	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Նրանից բան հարցնողը} - \\ \text{Ով նրանից բան է հարցնում:} \end{array} \right.$
Քր.	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Այդ միջոցով հարստացողը} - \\ \text{Ով հարստանում է այդ միջոցով:} \end{array} \right.$
Հգ. Բց.	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Այդպիսի չարիքներից խուսափողը} - \\ \text{Ով խուսափում է այդպիսի չարիքներից:} \end{array} \right.$

* Այս մասին խոսում է Դուրեան, Ուսումն և քնն., 1935, Էջ 187:

Հգ. գրծ. { Այդպիսի ղեղերով բուժող անձը –
Այն անձը, որ բուժում է այդպիսի ղեղերով:

Աերգ. { Այս հարկում բնակվողները –
Ովքեր բնակվում են այս հարկում:

Երբ ղերբայը իր բայական ուժը կորցնելով վերածվի գոյականի, այն ժամանակ խնդիրը կջնջվի և կվերածվի հատկացուցչի. օրինակ՝

Փրանսերեն le porteur de lettre, բայց celui que porte cette lettre. Հայերեն ասում ենք՝ «այս նամակը (Հայց.) կրող», որովհետև կրող ղերբայ է, իսկ Փրանսերեն դնում ենք սեռ դեռ լուսական է, դուք հարկում ենք՝ Հայերեն էլ ասում ենք՝

Այս քաղաքում բնակվողները, բայց՝

Այս քաղաքի բնակիչները.

որովհետև առաջին դեպքում բնակվող ղերբայ է, երկրորդ դեպքում՝ բնակիչ, գոյական:

Նույնիսկ միևնույն բառը մի անգամ կարող է ղերբայ լինել և մի ուրիշ անգամ գոյական՝ նայելով իմաստին, և ըստ այնմ փոխել խնդիրը: Օրինակ՝ Այս գաղափարը (Հյշ.) ծնողները նշանավոր մարդիկ են եղել: Կարապետի (սեռ) ծնողները աղքատ էին:

* * *

Կան լեզուներ, որոնք սիրում են նախաղասության միայն հիմնական բայը դնել դիմավոր, իսկ մյուս երկրորդականները՝ ղերբայներով. այս կարգի լեզուների մեջ առաջին տեղն է բոնում տաճկերենը. երկրորդ կարգին կարող ենք դնել եվրոպական լեզուներից լատիներենը (Brentano 44), ոռուսերենը և այլն: Հայերենի մեջ՝ արևմտահայերը, մանավանդ հները, հետևելով տաճկերենին, զարգացրել էին ղերբայական ձևը, որ հիմա ընդունված չէ:

* * *

Անցյալ ղերբայը վրացերենում ևս կարող է ստանալ սեռական ենթակայ. օրինակ՝

[եթա ցացնցելով ռուսաց ետքով]

Խմա գավլցելը ըստափիս սախլի

լուր տարածվեց Ռուսափիի տունը:

[տուառօս քամիչանասություն]

Ոթարիս դամծվարիսո –

Ոթարի այրածն է.

«Լուր տարածվեց, թե Ռուսափիի տունը Ոթարն է այրել» (Vogt 254–255):

Թե աներևովթը նույնն է գոյականի հետ, ցույց են տալիս այնպիսի օրինակներ, որ մեկի տեղ մյուսը կարելի է գործածել. օրինակ՝ «զոհաբերելու ոչխար կամ զոհաբերության ոչխար»։ «պարսավանքի թուղթ» և «պարսավելու թուղթ» և այլն. բայց այնուամենայնիվ աներևովթը գուտ գոյական չէ և խընդրառությամբ հետևում է բային. օրինակ՝ կարելի է և պետք է ասել՝

«Զոհաբերում է այն ամենը, ինչ զոհաբերելու նա ընդունակ է»։ բայց կարելի չէ ասել՝

«Զոհաբերում է այն ամենը, ինչ զոհաբերության նա ընդունակ է» (Սիրաս, Զգրված օրենք, էջ 9):

Առաջին դեպքում զոհաբերել իրրև բայ ստացել է հայցական սեռի խնդիր (ի՞նչ) երկրորդ դեպքում զոհաբերություն իրրև գոյական կարող չէ ստանալ սեռի խնդիր, այլ առավելն պետք է ստանար ածական «Զոհաբերում է այն ամենը, ինչպիսի զոհաբերության նա ընդունակ է»։

Այս կանոնի դեմ մեղանչելու սխալներ.

Սորա պատմեցին մեզ, որ ականատես իսկ լեալ էին զտեսիլս զարմանալի (Գր. Դարանաղի, Ժամանակագրութիւն, տպ. Երուսաղեմ, 1915, էջ 49): Կարելի էր ասել «տեսեալ էին զտեսիլս զարմանալիս» կամ «ականատես իսկ լեալ էին տեսեանն զարմանալոյ»։

Այսպես նաև ներկա դերբայը. օրինակ՝ սպանող, այրող և այլն. տարբեր են՝ իր սպանող հայացքը և իրեն սպանող հայացքը. առաջինի մեջ իր ստացական ածական է, ուղղական հողով և պատկանում է հայացք բարին. իսկ երկրորդի մեջ իրեն հայցական է՝ սեռի խնդիր սպանող դերբայի; Առաջինում հայացքը իրն է, երկրորդում՝ ուրիշի։ Եթե ասեինք սպանիչ, այն ժամանակ դերբայի հետ գործ չէինք ունենալ, ուստի կարելի կլիներ ասել միայն՝ իր սպանիչ հայացքը, բայց ոչ՝ իրեն սպանիչ հայացքը։

Երբ դերբայը բարդ բառ է, ստացականի գործածությունը երկրայական է դառնում. օրինակ՝ հետեւյալ հատվածի մեջ.

Ամեն մեկի հայացքում նա կարդում էր իրեն սրտամաշող կասկածը (Սիրաս, Զգրված օրենք, 306):

Այստեղ կասկածը իրենն է, ուստի պիտի ասվեր իր սրտամաշող կասկածը, բայց այդ կասկածը մաշում է իրեն, ուստի ճշշտ է իրեն սրտամաշող ձեռ. միևնույն ժամանակ իրեն կարող է առնվել սրտի համար, իբր թե իր սիրտը մաշող, բայց այն ժամանակ հարկ կլինի դնել իր և ստացականը պատկանած կլինի բարդության մի մասին, ինչ որ աններելի է. այս բոլոր երկրիմություններից գուրս գալու համար անհրաժեշտ է ասել «իր սիրտը մաշող կասկածը»։

Պես բառը անորոշ սեռականի հետ նշանակում է «անմիջապես որ». օրինակ՝ ուտելուն պես գնաց: Այս ոճը զուտ թրբական է:

Արևմտահայ բարբառում գոյականի նման ստանում է ստացական հոդ. այսպես՝ ուտելու պես, ուտելու պես, ուտելու պես, հոգնակի՝ ուտելու պես, ուտելու պես, ուտելու պես. անսովոր է՝

ուտելներնու պես, ուտելներնու պես, ուտելներնու պես:

Արեելահայ բարբառում այս ոճը չկա, բայց արեմտյանի օրինակով վերջերս սկսեցին գործածել, սակայն առանց հոդի. ուտելու պես և այլն:

* * *

Դերբայները կրկնությամբ գործածվում են իրր գոյական, նաև բացառականութեան՝ ինչպես՝

**երթալ-գալը,
տանել-բերելու ժամանակ,
կերած-չկերած մեկ է.
կերածդ-խմածդ քեզի, տեսածդ պատմէ'.
առնել-տանելը մեկ ըրավ.
առնելու-տալու ատեն:**

Անցյալ դերբայն էլ մերթ դերբայ է և մերթ ածական, գործածության ժամանակ երբեմն շփոթում են այս երկուար հրար հետ. օրինակ՝

Տարված աշխատանքով՝ նա հաճախ չէր կարողանում զյուղ վերադառնալ (Սիրաս, Զգրված օրենք, 314):

Տարված կարելի է առնել իրր ածական աշխատանքի, այսինքն այն աշխատանքով՝ որ տարված էր, բայց խոսքի մտքից հայտնի է, որ դերբայ է, իրր «գրավված»։ Այսպիսի դեպքերում երկդիմության առաջն առնելու համար լավագույն է դերբայը դնել միշտ ետաղաս. օրինակ՝ ասել վերեկի դեպքում՝

Աշխատանքով տարված՝ նա հաճախ չէր կարողանում զյուղ վերադառնալ։ Դերբայը առնվելով գոյականաբար՝ հոլովիում է, բայց զանազան հոլովների փոխարեն կարող է մնալ անփոփոխ. օրինակ՝ նա արտասովոր պահանջ զգաց՝ տեսնելու խոսել որևէ մեկի հետ (Սիրաս, Զգրված օրենք, 59). սեռ.

Արտակարգ ցանկությունն զգաց ավելի երկար ու ավելի մտերմորեն խոսել նրա հետ (Էջ 61). սեռ.՝ [խոսելու].

**Միրտ չարավ այլևս որևէ բան հարցնել (Էջ 62). սեռ.՝ [հարցնելու].
Մուշեղի լրջությունը նրան զրկում էր ավելի առաջ գնալ (Էջ 88). բացառական՝ [գնալուց].**

Խուսափում էր մարդկանց, մանավանդ ծանոթներին հանդիպել (Էջ 522). բացառական՝ [հանդիպելուց]:

Խնդիրը կարող է լինել թե՛ գոյականի ձևով և թե՛ բայի. օրինակ՝ քեզ սիրողը-քո սիրողը:

«Խոսրով Ա եղաւ Սասանեան տան հզորագոյն դէմքը, յիշեցնող հին աքեմենեան հարստութեան անուանի արքաները» (Ակինյան, Եղիշե, Ա., Էջ 250). ավելի լավ պիտի լիներ ասել արքաների, որից հետևում է, թե նախադաս ձևով պիտի լիներ հայցական (արքաները հիշեցնող), ետաղաս ձևով՝ սեռական:

Մինչև անգամ գործածուած կա -իչ վերջավորությամբ դերբայը՝ հայցական խնդրով: Այսպես՝ Կոստանդին Բ Կաթողիկոսի սրբարանի արձանագրության մեջ (Հրտոր. Սիրուան, Էջ 108 ա.) կարդում ենք.

**«Յորում զլուխն պատուական
Նստիւր ի զահն պետական,
Հայրն հանուր հայոց լրման,
Որ Յիսուսի գալով փախան,**

Յաջորդ գնդին սուրբ Գրիգորեան,
Լուսաւորչին ըզ Հայաստան.
փոխանակ ասելու Լուսաւորչին Հայաստանի: Այստեղ թերեւս հայցականը դրված
է հանգի համար:

ԳՈՅԱԿԱՆ*

Անորոշությունը հոգնակի կարտահայտվի օրինակ՝ հինգերու կուպամ (հնիւ.),
աս օրերս, ան ատենները:

— Երբ ամեն անգամ նույնն է՝ հոգնակի է՝ գիշերները կը բանի, ցորեկները
կը քնանայ:

— Ընդհանրական – գաղափարներ կան, որ հոգնակի անհարմար է. «գետերից
շողիներ են բարձրանում»:

— Տասու է. սատանայ, զրող և այլն. որ կըսուի մենէ աղեկ.

— Շնչավոր բառի մը տեղ դրվածն ալ սեռական-տրական սեռի խնդիր կառնե.
Գուրգենը գնում էր Ռշտունեաց ոստանը՝ իր սրտի հատորին գտնելու. երկրորդ
անգամ կարդացի ձեր հատորը: Ուրեմն բառը չէ, որ հողովում է, այլ բառին
իմաստը:

— Վերացական բառերը հոգնակիի տեղ կը գործածվին իբր հավաքական.
օրինակ՝

Համզաչիմանի հասարակությունը ներկա էր. Ուսուցչությունը բողոքում է.
Հոգեւորականությունը բացակայում էր. Աշակերտությունը դժգոհ է:

— Զի ետ զորդին իւր Աստուծոյ իւրոյ (Եփր. Ծն., էջ 83):

— Գրծ. քաղաքաւք > քաղաքօք բանիւք > ի՞ւք թե ի՞վք. հմմտ. արհաւիրք, սեռ.
արհաւրաց, ուրեմն աւ բաղաձայնի քով փոխված չէ ըստ analogie. բայց ունենք
նաև արհօրաց (Իգնատ. Ղկ. 272):

— Գոյականն էլ ունի ներգործական և կրավորական. սպանություն – մահ,
հաղթություն – պարտություն:

Բառի յամառօտագրութեան և համառօտութիւն գրվածք տարրեր բաներ են:
անցողականի ձևեր.- Լամարթինի Ռաֆայել վեպում (Զմիւռնիա, 1867):

Հասկցունել 62, կորուսնել «կորցնել» 63, վերցունել 60;

— Մի քանի առարկաների քննությունները (թէեւ յուրաքանչիւր առարկայ մի
քննութիւն ունի).

ԱԾԱԿԱՆ [ԹՎԱԿԱՆ]

— Ամենեն դժվար փոխառյալ բառերն են թվականները. սրա համար չատ
զարմանալի է հայ բարբառների մեջ եթմիշ, սէքսէն, տօխսան թվականների
փոխառությունը: Ըստ իս, սրա պատճառն է իծծուն և ուծծուն բառերուն նմա-
նությունը, որ շատ կը շփոթեցնե. ուստի ուծծուն դարձուցած են սէքսէն, որից
ազդված են նախորդ և հաջորդ թվերը, որովհետեւ դժվար էր ըսել սէքսէն –

* Այս և հաջորդ բաժինների ձեռագրերից միայն պատառիկներ կան, որոնք Աճառյանը բերում է
գծիկներով. բերում ենք նույնությամբ (Խ. Բ.):

իննսուն, յոթամասուն – սէքսէն: Մինչև այժմ ալ շատ կը պատահի նույնիսկ զրագետ մարդկանց մեջ, երբ ութսուն չեն հասկանում, պետք է ըսել ուրիշ լեռուներով, որ հասկանան:

– Թվական-ածական նարդիի մեջ կզործածվի պարսկերեն՝ վեցտասան (Նորագիւտ Յայտ, ԺԳ. 18):

– «Ձեռք» մեր մեջ ալ հինգ գաղարարն ունի. ինչպես՝ ձեռք մը լաթ (որ նախապես հինգ կտոր էր. փալթօ, ելեկ, շապիկ, վարտիք, փանթոլ):

– Մեկ թվականը կը ջնջի և կըսվի. Արշին ու կես, ժամուկես, օր ու կես, վերստ ու կես և այլն:

– Կես բառը գոյական կառնե կամ՝ ոչ. ինչպես՝ վերստ ու կես, մեկ ու կես վերստ:

– Ժամացույցի հաշիվը. յոթ ու կես, ութին կես, երեքին բան է արել և այլն:

– Նոր նախիջևանի գերազրականի համար շեշտ է դրվում, օրինակ՝ Կարմիր, Երկայն, ճերմակ:

– Թվականի հետ հոգնակի կղրվի նոր նախիջևանի բարբառում մոտավոր խմաստով. օրինակ՝ Յ գաղեր կ'երթայ. Յ գաղեր առի. սահաթը հինգերու կուգամ:

– Ածականը կրկնվելով կատանա գերազրական. Հմմտ. իտալերեն il nostro amico ha due occhi neri neri «շատ սև աչքեր ունի»:

– Մի քանի չընդուներ հոգնակի. սխալ է ըսել՝ մի քանի հոգիներ եկան:

– Հետաքրքիր.

– Իգական ածական մանկամարդ. բնավ տղամարդու հետ չի դործածվի:

– Պաս եմ (ի պահս եմ), քուն է (ի քուն է) ներգոյական հոլովը ածական է դարձել:

– Կելտական լեզուների մեջ «երկրորդ»* այլ բառ են ինչպես՝ alios, allos «երկրորդ» հին գոնելոյ լեզվով:

– Սկովտերեն two three նշանակում է մի քանի, մի քիչ (ինչպես հայերենում՝ 2-3) (Grant et Dixon, 105):

Դ Ե Ր Ա Ն ՈՒ Ն

– Քաղաքավարական Դուք = հրամանքդ; Գերմաներեն՝ հոգնակի երրորդ դեմք. իտալացիք՝ եղակի երրորդ կամ հոգնակի երկրորդ. Հիմա տարածվել սկսակ երկրորդ դեմքը. «պարոնը չի՞ փափաքեր». «Ձերդ մեծութիւնը կը ցանկայ», «Ձերդ վեհափառութիւնը համաձայն է»:

– Հարաբերականը հարաբերյալին քովը դնելու օրենքը կարելի չէ խստիվ գործադրել աշխարհաբարի մեջ, ուր շատ անգամ անկարելի է, օրինակ՝ «Թորոս Լևոնի» վեպը ներկայացնում է Թորոս Բ-ի ապստամբությունը հունաց դեմ և Ռուբինյանց իշխանության վերականգնումը, որ Լևոն Ա-ի գերությամբ կործանվել էր: Կարելի չէ որ-ը դնել իշխանության քով. շատ տգեղ է ըսել՝ «իշխանություն, որ Լևոն Ա-ի գերկար է ըսել, «... վերականգնումը, այն իշխանության, որ Լևոն Ա-ի գե-

* Բնագրում բառերի տեղը բաց է թողնված (Խ. Բ.):

բությունով կործանվել էր». թուրքի ոճ է ըստ՝ «և Ասոն Ա-ի գերությունով կործանված Ռուբինյան իշխանության վերականգնումը»: Ուստի պետք է օրենք դնել, որ ուր որ երկդիմություն չկա, կարելի է որ-ը հեռացնել, ինչպես վերի օրինակում, ուր կարելի չէ հասկնալ, թե «վերականգնումը կործանվեց»:

— Երբեմն հարաբերյալը եղակի, հարաբերականը հոգնակի դնել պետք է լինում. այն ժամանակ նմանները և այլն նույնը պետք է ավելացնել. օրինակ՝ Դիտում էի այն գեղեցիկ տեսարանը, որի նմանները (որպիսինները) հաճախ չեն պատահում այդ լեռներում:

— Հարաբերականը դնելե հետո նորեն հայցական մը դնել սխալ է. օրինակ՝ Ի՞նչ դրության մեջ պիտի լինի իմ հայրենիքը, որը քանի-քանի տարիներ թշնամիները ոտնակոխ էին անում այդ երկիրը:

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ*

— Համար-ը ցույց է տալիս թե՛ պատճառ և թե՛ նպատակ: Ինչո՞ւ համար «ի՞նչ նպատակով»: Բայի մոտ հողը կը զանազանի երկու իմաստները. ուզելու համար «որպեսզի ուզէ, ուզելու նպատակով», ուզելուն համար «ուզելուն պատճառով, ուզած ըլլալուն համար»:

— Բացի, դեպի կազմված են ի նախդիրով, որ հաջորդ բացառականին համար է: Գրաբարականները կգրեն բաց ի, դեպի ի. բայց ի զուր է, որովհետև ասոնք արդեն մեկ բառ կազմած են. Հմմտ. պարսկերեն դայրաչ, որ նույնպես բաց (դայր) և ի (բացառական աչ) ձևերեն է: Իսկ ի սկիզբը եղած ժամանակ դեռ սովորություն է անջատ գրել, թեև օր մը անշուշտ պիտի կցվի. ի դեպի, ի վեր:

— Քան-ը գոյականի հետ ալ կը դրվի, բայի հետ ալ և այլն: Ավելի կուլայ, քան կը ծիծաղի: — Երբ առարկան հիմա չկա, կրնա առնել էր. այս գիրքը ավելի մեծ է, քան այն (ներկա է). այս գիրքը ավելի մեծ է, քան այն գիրքն էր (չկա):

— Զի գոհասցեն վասն խորհրդոյն այնմիկ՝ որ արար ծնունդներ ի մկրտութիւն աւազանին (Եփր. Ծն., Էջ 80), (Վասն տրականով):

— Նախըրի կը լուսություն. Բացիր զբերան՝ ոչ զուղղոց զստուգոց զարդարոց զքաջաց զվաւաց զառաքինեաց, այլ զամպարշտաց զամբարհաւաճից զուրացողաց զհայհոյողաց (Եփր., թե., Էջ 397):

— Դեպի-ն վերցնում է հայցական և ոչ տրական. «խոսքերը դարձնելով դեպի Աստծուն» չըսվիր, այլ՝ «զեպի Աստված»:

— Հակառակ նախազրությունը կամ գոյական է, իսկ ընդհակառակը մակրայ՝ ոմանք հակառակը գործ են ածում իրը մակրայ. սխալ և գեղջուկ է:

— «Մոտ» առնում է բացառական արաբերեն, օրինակ՝ Մտթ. իա 1. իրեւ մօտ եղեն յեմ... (Զեռագիրը ընդհատվում է՝ Խ. Բ.):

* Աճառյանը նախադրություն ասելով՝ նկատի ունի և՝ նախադրությունները և՝ ետադրությունները (կապերը), իսկ՝ «նախդիր» են կոչվում մի կամ երկու ևս երեք ձայններից բաղկացած այն բառինները, որոնք իրեւ բառ առանձին գոյություն չունեն...»: Տե՛ս Հ. Աճառյան Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, Հա. 5, Եր., 1965, Էջ 60 և Հաջորդ (Խ. Բ.):

* * *

Բայի ներկայի կը, կ, կու մասնիկները. ոմանք միասին. ոմանք անջատ կը գրեն. վիեսնացիք կը գրեն կու դամ, կու լամ, կու տամ. մինչդեռ արևմտյան գրականը միշտ միասին կը գրե:

— Այն մասնիկները, որ արդեն զուտ մասնիկ ըմբռնված են, տեղը չեն փոխեր. իսկ որոնք որ դեռ բառ են. կրնան տեղը փոխել. օրինակ՝ պիտի ըսիմ, ըսիմ պիտի. թող բերէ՛, բերէ՛ թող. բայց չընթառի (չըսվի՛ր բերի ոչ): Թօ/լա (թող ըլլա), թօ բերե, պիտի դամ և այն. կարելի չէ շրջել, որովհետև զուտ մասնիկ է, այնքան որ մինչև իսկ համառոտված դարձած է թօ. նույնիսկ թո՛ղ ձեր հոս վերացած է և տեղը դրված ա տուր: ինչպես՝ թօ անէ:

— Անկատար ձեր խնդրական է. պիտի խնդրեի, որ եթե կը հաճեիք, ինձ 200 ոսկի փոխատվություն մը ընեիք. կը փափագեի հարցում մը ընել Ձեզ:

— Յրվել կրավորական բայց չէ իբր Յրվել բայի. որովհետև ու-ն արմատական է, օրինակ դրդել, դրդուել, գգուել և այն: Կրավորական պիտի ըլլար ցըուըվիլ. ցըուիլ — չեղոք է:

— Քաղաքավարական ձեր հոգնակին է. բայց բայեր կան, որ չեն ընդունիր հոգնակի. ինչպես՝ կարծես, գրեթե, համարյա թե. գոզցես: «Թող ուտե», չըսվիր՝ «Թողեք ուտե». ոուսերեն պուտե և ոչ բնաւ պուտիտե:

— Ընդհանուր իմաստով գործողությունը կպատմվի մարդ (բառով, կամ երրորդ գեմքով. տեսնում են նրա գործերը և դատում. մարդ չիք՝ մարդ չկա. տեսնում և չի խոսում: Ուուսաց ձեռվ ոմանք սկսած են երկրորդ գեմքով պատմել. «Տեսնում ես նրա վատ արարքները, դիտում ես, բայց ի՞նչ անես, լեզուդ քեզ ես քաշում ու լուսում»: — Այս ձեերը բնավ կարելի չէ հոգնակի դնել՝ իբրև քաղաքավարություն: — Սակայն շատ տգեղ կը լինի, եթե անվայել բառեր պատահի. ինչպես՝ «Տեսնում ես նրա արածը, զարմանում ես, էշ ես կտրում, լուսմ ես, կամ շան նման զնում ես՝ քսվում» և այլն:

* * *

— Դերբայի սեռը անորոշ է. շարժում կը նշանակե «շարժուիլը» և ոչ թե «շարժիլը», կրակի բորբոքումը (կրավորական). Թագավորին հայտարարութիւնը (ներգործական). Սիրելոյս մեկնումը (չեղոք). Եսայիայ մարգարեութեան մեկնութիւնը (կրավորական). քու մեկնութիւնդ յաջող չէ (ներգործական). Ասոր համար է, որ տարբեր սեռերի համար տարբեր բառ ունենք. ինչպես՝ պարտութիւն (կրավորական). յաղթութիւն (կրավորական). յաղթութիւն (ներգործական): Չունենք սիրումն սիրվումն:

— Վերնագրերի մեջ [հիմնականում] բայ չի դրվիր, և միշտ անորոշ կըսվի. օրինակ՝ «Լեռնի փախուստ» (և ոչ թե Լեռնը փախսաւ). «Գայլ ու աղվես» (ոչ թե գայլը խաբում է աղվեսին: Կան նաև բայով. ինչպես՝ «Թե ինչո՞ւ կը սիրեմ ժօլին և ոչ ժիւլին», «Թե ինչու ամեն գլխարկավոր բժիշկ չէ». առաջ ալ թեև

բայ ունեն, նորեն սակայն անորոշութեամբ մը կը ներկայացնեն: Ավելի բայակոր վերնագրեր են. «Խսահակը օրհնում է Յակոբին», «Արրահամը բաժանվում է Ղովտից». առաջ ալ կարձ դեպքերում՝ իբրև կոնսպեկտ:

— Զեղոքին ալ կրապորականը կա՝ Հետևությամբ թուրքերենին, օրինակ՝ ըլլըցուիլ, երգըցուիլ, տաճկերեն օլընտը. օգունդը:

— Բացասականին չ-ն շարքի մը մեծ կրնա կրծատվիլ. «Աղեկ պահե, չերթան ալ կորսվի»: «Գաղութ մը պետք է, որ միշտ խմբական մնա, ու զանազան կողմ չցրվի, որով նորեն անհատականի չվերածվի ու կորսվի»:

— Եթե երրորդ դեմքի բառ մը ուրիշ դեմքի տեղ դրված է, բայց վերջնույս դեմքով կըլլա. Հրամանքդ կուզե՞ս գալ, ոչ թե կուզե գալ: Մառադ կը փափաքիմ պատկերդ քաշել, ծառադ ն տարի Եվրոպա մնացած է. գիշերները քունս ծախած և աշխատած եմ:

— Ռուսահայերեն Ռում գեշ է անոր համար, որ կրնա ներգոյական հասկցվիլ. «Այն տղան լավ է խաղում» (լավ կը խաղա, խաղի մեջ լավ է):

— Ուսկանի տպագրության Հետևեցին բոլոր ապագա հրատարակիչները. սխալ է. պիտի գրել ... պիտի Հետևեցին բոլոր ապագա... կամ Հետևեցին բոլոր հաջորդ կամ պիտի Հետևեցին բոլոր ապագա...

— Ռում մասնիկի ծագումը կը ցուցնե. «Ահավասիկ մեք յողը ումն և յաշխարումն եմք (կողբանք) վասն չարիդ, որ պատահեցաւ մեզ, եւ դու անփոյթ կաս եւ ոչ լաս (Անկ. գիրք առաք., էջ 224):

— Առաջին դեմքով խոսել երրորդի տեղ. Հմմտ. Թուրքերեն, արար. «Անեվանլարը՝ պէօյիւք Կէօրինեյիմ տէյու պէտէնինէ եաստըք պաղլարլար»:

Բայերի ժամանակները կարող են իրար փոխարինել օրինակ՝ անցյալ դեպքը պատմել ներկայով (գուցե եկավ – կարելի է կզա, իմաստով):

ԲԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՅԼՆ

— Ութիւն մասնիկը կծնջվի շատ անգամ. օրինակ՝ Հեղինակավոր (ոչ թե Հեղինակ՝ այլ Հեղինակություն ունեցող). իշխանավոր, մեծավոր. բայց աստիճանավոր, գլխավոր և այն կանոնավոր են:

— Ոց, անոց, նոց մասնիկը հագուստ կը շինե. օրինակ՝ կրկնոց, օթոց, թիկնոց, ձեռնոց, գլխանոց, վզնոց, գոգնոց, թենոց:

— Ստան մասնիկը՝ վայրենի երկիր, իսկ իս՝ կրթված. ինչպես՝ Գերմանիա, Ռուսաստան, Հնդկաստան, բայց նաև Լեհաստան, Արաբիա, Եթովպիա և այլն: Պատճառը ծագում է. որը արևելքեն ծանոթ է՝ ստան, որը արևմուտքեն՝ իս. իսկ Ռուսիա–Ռուսաստան: Կա և Քորէա: Փորթուկալ, ձաբոն, որ Ռուսահայք ըրած են Պորտուգալիա, ձապոնիա:

Անարթեք և անգին. իրարու հականի են: — Հետաքրքիր և Հետաքրքրական տարբեր բաներ են. սխալ գործածությունը ընդհանրացած է:

— Այ մասնիկը պետք չէ շփոթել ածականին հետ. եթե ջնջելով՝ մնա բայ՝ մասնիկ է, թե ոչ՝ բարդ՝ լի բառով, օրինակ՝ հրաշալի «Հրաշքով լի», զի հրաշալ բայ չկա, իսկ անմոռանալի՝ ածանց է:

— Տեղացի կազմելու դիմանիկը զանազան բառերի մեջ ջնջվում է. գյուղերինը շատը մնում է, ինչպես՝ Սամաթիացի, Թարաբիացի, Սուեդիացի [աց+ի], և այլն, բայց՝ կեսարացիք: Երկրները ուժանք այս, ուժանք ոչ. ինչպես՝ Փրանսացի, սպանացի, գերմանացի, ճապոնացի, արաբացի, անգլիացի^{*}, գաղիացի, փոռվացի, հոլանդացի, իտալացի, քորեացի, բայց ոռուսացիք ավելի պահելու կողմն են. ինչպես՝ Փրանսիացի:

— Իչ և ող մասնիկները. նրանց գրավող երգերը, նրանց գրավիչ երգերը (տարբեր իմաստով):

— Այս օրիորդները հիվանդանոցի մեջ ծառայելու պատրաստականություն ունեն, բայց պատրաստություն չունեն:

— Մենք ձեզ կուղեկցենք (և ոչ թե կուղեռենք):

— Օտար ձայն չի կարող մտնել լեզվի մեջ. ուստի իզուր է ասել քալցօ, քալցօ և այլն:

— Դերբայով կազմած երկրորդական նախադասության ենթական կարող է ջոկ լինել. ինչպես՝ Ինքը ծերացած լինելով / նրա որդին նստավ թագավոր. - բայց կարծեմ ոռու. կասվի միայն. «որովհետեւ նա ծերացած է՞ր, որդին նստավ...»:

ՄԱԿԲԱՅ ԵՎ ԱՑԼՆ

— Ներտե և ներեյե – բայց և կյած ո՞ւր և յո՞ տարբերությունը օրեցօր վերնալու վրա է. օրինակ Փրանսերեն օն, գերմաներեն սօ, հայերեն՝ ո՞ւր ես, ո՞ւր կերթաս, թուրքերեն և ոռուսերեն ունեն այս տարբերությունը, բայց ելի չէ ազդած նոր լեզուին վրա: Նոր նախիջևանի ժողովրդական խոսվածքում ոռուսերեն բայց լոր յո՞ բայց ունեած պոյձեած-ի համար ոմանց մտցրած (որտե՞ղ է) և ո՞ւր (կերթաս) տարբերությունը բռնի է: Կրնայինք մտածել և ո՞ւր (կերթաս) թե հոս և այստեղ, հոդ և այստեղ, հոն և այնտեղ նույնպես կրնային գոյություն ունենալ, եթե պետք ըլլար:

— Որ հարաբերականի քով շատ անգամ կրկնում են հարաբերյալը, եթե հեռու ինկած է. «Ստիպված է բազմաթիվ սխալներն ուղղել, սխալներ, որոնք սպրուած են ինում բնագրի մեջ՝ արտազրողների անզգությունից»:

— Մի փոքր իրբ մակրայ կգործածվի. օրինակ մի փոքր նստի. բայց պետք չէ գոյականի քով ձգել. օրինակ՝ մի փոքր հաց ուտելով քնել. այս պարագային կրնա հասկցվիլ հացը փոքր էր:

— Զ պետք չկա գրել՝ չը կամ չ’:

— Մինչև անգամ պետք չէ գործածել, երբ կա անգամ. «մինչև անգամ երկրորդ անգամ լուր տվի. դարձյալ չլսեց. ըսէ՛ Մինչև իսկ...

— Ծնորհիւ և պատճառաւ, մեկը լավ բանի համար. մյուսը՝ գեշ.

* Անգլացի (լի-ի ընդգծումը իրենն է – Խ. Բ.). բառի մեջ Աճառյանը լի-ն կատակով արմատ է Համարում՝ անգլ լի ա: (Տե՛ս մեր «Աճառյան մարդը և գիտնականը» գրքի, Եր., 2005 «Զանգակ» հրատ., 219 էջը – Խ. Բ.):

Շ Ա Դ Կ Ա Պ

-ԱԼ կամ **ԵԼ** շեշտյալ կամ անշեշտ տարրեր իմաստ ունի. Եւփիմէն մի ընտիր բարեկամ ուներ, որ Թորոսն ալ ուներ մեկ ծառա և այլն: Իսկ եթե ըսենք Թորոսն ալ ուներ մեկ ծառա՝ կհասկացվի, թե Եւփիմեն ծառա մը ուներ, Թորոսն ալ ուներ:

-Կամ. Կրնայ գործածվիլ երկու բառի մեջ կամ՝ ոչ. Եթե երեք բառ ըլլալ կըսենք՝ ջուր, գինի կամ օղի – ջուր կամ գինի և կամ (կամ թե) օղի:

Սկիզբը եթե լինի՝ կը շեշտվի. կա՞մ ես, կա՞մ դուն:

կամ-ին հարցականն է թե. ես թե՞ դուն. բայց ֆրանսերեն երկուքն ալ՝ օս:

-ԵՒ=ՈՒ շաղկապով ու=վ (Աստուած), մայր ու տղա, քուր եւ ախպար. տասվերկու, տասվիրեք.

– Հոմանիշների մեջ շատ անգամ և չի դրվիր. կեղտոտ, պատոտած, ծվիկ-ծվիկ եղած ցնցոտիների մեջ:

– Հաճնի բարբառում բայերի հետ «և, բայց» իմաստով ունենք չեք՝ գաձձի չեք իգի «գացի ու եկա». բիշտի չեք չգաձձի «պիտի երթայի, բայց չգացի»:

Զ Ա Յ Ն Ա Ր Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

– Խոսք մը կրնա այնքան կրճատվել, որ ձայնարկություն դառնա, օրինակ՝ Ղարաբաղում՝ ի' «ինձ տուր». (Էն ջուրը ի'): Նախիջնանում ի՞ «մի՞թե». (այս պարագային կպահե բառին շեշտը կամ շեշտերը. մի՞թե=ի՞):

Երևանում՝ ես իմ՝ ես ի՞նչ իմանամ, չգիտեմ:

Վանի բրր. = այր (խա < հա ձևեն կրճատ). ճիշտ, ինչպես՝ ֆրանսերեն օսի ըսելու տեղ կա ձայնը խմելու ձևը:

– Շատ գործածական բառեր կրճատվելով դառնում են ձայնարկություն. Շամշադինում՝ ա՛ քած (կին, աղջիկ կանչելու ձև է) > որից հա՛քա, քա՛. նաև՝ ծօ՛լու > ծօ՛, այ գաճա > ädä > արա:

Հ Ո Դ

– Պատմության մը մեջ առաջին անգամ հիշվածը անծանոթ- անորոշ է, երբ երկրորդ և ավել անգամ կհիշվի, արդեն դառնում է ծանոթ՝ որոշիչ: Մուկ մը և կատու մը կար. մուկը ըսավ կատուին...

– «Այս տեղեկությունները քաղած եմ ճեմարանի ուսուցիչներեն» (ուրեմն բոլոր ուսուցիչներեն (կամ ուսուցիչներեն) (ուրեմն մեկ քանի հատ են):

– «Բերելու համար» (որպեսզի բերե). «բերելուն համար» (որովհետև բերած էր):

- «Մատուռին մեջ գտնված երեք խաչքարերու տակ» (միայն 3 հատ չեն ուրեմն). իսկ «3 խաչքարերուն տակ» (միայն 3 հատ կա). գրաբար «ի ներքոյ երեց խաչքարիցն, է ի ներքոյ երեց ի խաչքարիցն»:
- Զարուհին ասում է. «քեփս զալիս է Աննայի անկողին շինելուց»: (Շինողը Աննան է. իսկ երբ ըսենք անկողինը՝ շինողը Զարուհին է):
- «Վարվելու համար, վարվելու համար» (պատճառ, նպատակ):
- Անորոշը շեշտ կառնե, որոշալը՝ ոչ. գա'յլ եկավ, գայլը եկա'վ. ըստ այսմ վանեցի մը չի հասկնա գա'յլ եկավ, թե՞ գայլը եկա'վ:
- Հայերենի հոդակապն է ա, ե, բայց օտար բառերի հետ առնում ենք նաև ո ինչպես՝ ֆիզիկո-մաթեմատիկական. էլեկտրոտեխնիկական, որոնք իրապես ամբողջական փոխառություններ են, ինչպես՝ կիրոգրամ:

ԵՐԿԻՄԱՍՏ ԽՈՍՔԵՐ

Զիու վրա նստած կրնա՞նք հանել (նկարել – Խ. Բ.): Զին վազցնելով սակայն:

- Ո՞վ է նստած կամ կը վազցնե. պատկերահա՞նը, թե՞ նկարվողը:
- Կովկասի հասարակ ժողովորդի մեծ մասին ոռուսերենը չէ ավելի սովորական օտար լեզուն, այլ դարձյալ թրքերենը (ՀԱ, 1891, էջ 3 բ): Պետք էր ըսել մեծ մասին համար:

Արարեկիրի, Տիվորիկի, Կյուրինի, Տարենտեկի, ինչպես և Կեսարիո պատկանող քանի մը գյուղերու հայերենը՝ ունենալով ընտիր հայ բառեր... (գյուղերը կպատկանեն Կեսարիո և ոչ մյուսներու, իսկ հայերենը՝ բոլորին):

Պաշտոնավարած եմ Շուշիի և Նոր Նախիջևանի թեմական դպրանոցը: (Եթե ըսեմ դպրանոց, կը հասկցվի, թե երկուքը միասին մեկ դպրանոց ունեն: Եթե ըսեմ՝ դպրանոցները, կկարծվի, թե Շուշին և Նոր Նախիջևանը ունեն մի քանի դպրանոց: Զիկա կարձ ձև մը ըսելու, թե «Շուշիի դպրանոցը և Նոր Նախիջևանի դպրանոցը»):

Հիմարի պես վարվեցավ հետո (ո՞վ է հիմարը. վարվո՞ղս թե՞ վարվածը. պարզ կը լսել՝ վարվեցավ հետո իբր հիմար, կամ իբր հիմարի հետ):

«Ես Զարուհուն քեզնից ավելի կսիրեմ» (այսինքն ավելի կը սիրեմ Զարուհին, քան քեզ, կամ թե՝ «Ես ավելի կսիրեմ Զարուհին, քան դու կսիրես»):

Կզարմանար անոր տանը և պարտեզին մեծության վրա (մեծությունը միայն տա՞նն է, թե՞ նաև պարտեզին):

Նա սկսավ քննել գյուղերու տուները և առուները (առհասարակ առուները և ոչ թե գյուղերուն առուները):

12000 գերի բռնված էին ապստամբներեն (այսինքն՝ des insurgés, թե՞ որ առությունը միայն ապստամբները):

Անհնարին էր մտնել ավստրիացոց բանակը (չէր հնար ավստրիացոց մտանել ի բանակն. կամ՝ չէր հնար մտանել ի բանակն Ավստրիացոց):

Կարելի՞ է ձեզ ուտել (Ձեզ համար կամ զձեզ): (Կարելի է՞, որ Դուք ուտեք):

Ներելի՞ է ձեզ խոսել այսպիսի խնդրո մասին (ձեզ համար կամ ընդ ձեզ):

- Կովում վիրավորվում ու մեռնում է (կովի մե՞ջ, թե՞ կովելով):

ԲԱՐԵՐՈՒՄ ՀԱՐՔԸ

– Տեսակ մը փայտե փայլուն զարդ պետք չէ ըսել, զի հասկցվի տեսակ մը փայտ, այլ տեսակ մը փայտյա փայլուն զարդ կամ փայտե փայլուն տեսակ մը զարդ է և այլն:

Տարբեր են՝ «Գրական առաջին շրջանի դասախոսություն» և «գրական շրջանի առաջին (ած) դասախոսություն»:

Աշխարհիկ ձևով՝ շարպած՝ Մեք զմեր իշխան որո՞վ երեսօք տեսանեմք:

Որ քո զօրքդ զիմ երկրիս զիսորս ես կերեալ (է դար). (Մասիս, 1892, հոկտ. 10):

ՇԵՇՏ ԵՎ ԱՅԼՆ

Նոր Նախիջևանի բարեպառում շեշտը առաջին վանկում իմաստը գորացնելու համար է. կա՛րմիր, դե՛ղին – չա՛տ կարմիր, չա՛տ դեղին. պահավերենում նույնը վերջին վանկում է՝ կարմիր, դեղին:

Նշանը (պատիվ) իր խսկական պատիվ ըմբոնվելուն համար է լօրինակ՝ անձ = Աստված, սբ = սուրբը):

Բութ^(*) – Ծերենցը հայտնի է իր վեպերով. գրական մյուս սեռերին պատկանող նրա գործերը՝ հրապարակախոսություններն ու ճառերը այնքան նշանակություն չունեն: (Բութ նշանը կը ցուցին, թե նրա գործերն են հրապարակախոսությունները և ճառերը, իսկ եթե^(*) ստորակետ լիներ, կիմացվեր հրապարակախոսություն, ճառ և այլն):

— Ուրիշի խոսքը դնելիս « » պետք է. բայց վեպերի մեջ երկու անձանց խոսակցությունը սովորաբար դնում են նոր տողով և մի — (գծիկ) քաշելով: Անդիմական վեպի մը մեջ «Պօմպեի վերջին օրերը», այս ընդգծված դրությունը և ամեն խոսք նոր տողով սկսած ու գծի տեղ չակերտներ դրված է:

— **ՏԵՇԱՆՑՈՒՆ պես, ըստ՚լուն պես.** Հետևողամբ թուրքերենի, ուր ունենք ալ-տրղը կիպի, քա՞չտըր կիպի (չեշտը առաջին վանկին վրա. Հոս ը ձայնն ալ չեշտ կառներ մեր մեջ, մինչ այլուր անշեշտ է): Բայց չեշտ չունի ալտրղը՝ կիպի վերադի «առածին պես տվագ», ինչ ձևով որ առած էր, անաղարտ ետ տվագ:

— Խոնարհաբար, մեծապես, սա՛ստկապես, խրո՛խտորեն — կա՛ռնեն շեշտ
մասնիկեն առաջ, հետևությամբ Փրանսերենի. բայց ոսմկորեն իբր գոյական՝
չունի շեշտ:

— Առաջին, երկրորդ, երրորդ, չորրորդ, հինգերորդ, վեցերորդ, յոթներորդ, ութերորդ, տասներկուերորդ և այլն, և այլն:

- Եա՞վ երգ է, լա՞վ երգե՛ կյավի մինչնույն ձևով:

- Տողարարձել հայ-եացք, թե ոչ կկարդացվի հայ-յեացք:

- Զակերտը տողադարձ չըլլար. կետերը կպատկանին բառավերջին:
- Հարցնում է, թե «քանի տարեկան է»: Զակերտը պետք չէ:
- Հին տպագրության մեջ կային զանազան չակերտներ. օրինակ՝ Պոլիս, 1717 թ. տպված Ուկերերանի Հովհաննու մեկնության մեջ Ավետարանից բերված հատվածները տրված են հունական խաչից հետո փակագծի մեջ, իսկ թղթերից և հին կտակարանից եղածները՝ աստղանիշից հետո՝ փակագծի մեջ. այսպես՝ † (չե է հասեալ...): Կամ՝ ×. (ի հարւածս....):
- Նոր պարբերություն և նոր տող կսկսի միշտ աստղանիշով. այնպես որ առանց աստղանիշի վերջակետը միջակետ պետք է համարել. այսպես * բայց այս բան ...:
- Ա՛յլ (շեշտով) = ուրիշ, իսկ անշեշտ՝ բայց. օրինակ՝ Ա՛յլ էր նրա վիշտը:
- Բութը անհրաժեշտ է ցուցականների համար. օրինակ՝ Մինչ այդ՝ պատանին լուր էր. թե չէ կլլայ՝ մինչ այդ պատանին լուր էր:
- Հարցական նշանը միշտ հարցված վանկի վրա պետք է դնել:
 - Մի՝ շեշտով ոչ, անշեշտ սո.
 - Սովորաբար կասվի՝ «արդյօք կերթա՞յ», ուրիշներ՝ «արդյօք կերթայ»:
 - «Սովորությունները կախված են ճաշակից, և ժամանակի ու քաղաքակրթության հետ փոփոխվում են».- Այստեղ պետք է և-ից առաջ ստորակետ (,), դնել:
 - Կոչականից հետո՝ միջանկյալ «ըսավ նա»-ից հետո դնում ենք ստորակետ (,), բայց հնչում. [որպես միջակետ]:
- Ախ ու վախ բառերի վրա շեշտ չի դրվում, որովհետեւ գոյականներ են:

Յ Ա Ն Կ Ե Ր

ԼԵԶՈՒՆԵՐ

- Արխագերեն** – 139, 240, 242, 265
Ազնի (agni) – 266
Ալբաներեն – 69, 89
Ալթայական – 240
Աղվաներեն – 153, 253
Ամերիկան – 160, 164, 240
Անգլերեն – 15, 27, 29–31, 37, 39, 40, 43, 47, 52, 55, 57–60, 69, 73, 79, 101–104, 106, 108, 113, 114, 119, 125, 140, 141, 142, 147, 157, 158, 196, 198, 201, 202, 203, 222, 223, 226, 235, 238, 264, 265, 281, 283, 309
Անգլոսաքս(ոն)երեն – 53
Աննամերեն – 69
Անջատական լ-ներ – 169, 224
Ասիական լ-ներ – 260
Ասորերեն – 13, 107
Ավստրասիական լ-ներ – 162
Արաբերեն – 13, 15, 28, 46, 47, 68, 77, 91, 109, 116, 123, 149, 150, 162, 191, 200, 221, 232, 236, 271, 274
Արամերեն – 221
Աֆղաներեն, տե՛ս Աղվաներեն
- Բալթյան լ-ներ** – 234
Բակարի (bakairi) – 49, 120
Բակի (baki) – 178
Բանտու – 160, 174, 176, 200
Բասկերեն – 118, 171, 222
Բելոչերեն – 153, 253
Բերերո (berero) – 118
Բըլտոներեն
Բըլտոն (բըլտոն) – 28, 224, 225, 281, 308, 313
Բրոկպա (brokpa) – 269
Բուլգարերեն, տե՛ս Բուլղարերեն
Բուլղարերեն – 158, 159, 245
Բուրյաթ-մոնղոլերեն – 205
- Գարարդիներեն, տե՛ս Կարարտիներեն**
Գալերեն – 64, 70
Գերմանական լ-ներ – 80, 158, 202
Գերմաներեն – 19, 22, 24, 26, 27, 30, 37, 39, 40, 43, 48–52, 56, 60, 64, 69, 70, 75, 79, 80, 89, 101–104, 113, 119, 125, 141, 143, 147, 156, 157, 159, 165, 167, 171, 196, 198, 202, 221, 222, 223, 233, 240, 262, 265, 267, 272, 273, 282, 286, 288, 292, 309
- Գնչուերեն** – 32, 73, 74
Գոթերեն – 37, 49, 65, 70, 71, 119
- Գանիերեն** – 55, 73, 79, 104, 206, 222, 262, 271, 272, 273
Դրավրդյան լ-ներ – 155
- Եբրայեցերեն** – 47, 141, 200, 270
Եղիպտացերեն – 313
Եվրոպական լ-ներ – 39, 79, 181, 208, 212, 241, 245, 273
- Զենդերեն (զանդկերեն)** – 57, 58, 65, 69, 70, 162, 171, 213
- Էսկիմոսերեն** – 121, 123
Էթրուսկերեն – 260
- Թաթարերեն** – 98, 264, 280
Թամի(ու)երեն – 155
Թինգիթ (thingit) – 175
Թուսարերեն – 169
Թրքական լ-ներ – 264, 280
Թրքերեն
Թուրքերեն – 13, 14, 28, 29, 47, 52, 55, 64, 67, 68, 73, 78, 79, 84, 89, 93, 94, 97, 101–103, 109–110, 113, 114, 116, 142, 147, 149, 154, 166, 186, 191, 192, 198, 200, 208, 218, 234, 240, 261, 262, 280, 282, 290, 293, 298, 307, 309, 315, 326
- Ինդոնեզիական լ-ներ** – 28, 101, 103
Իռլանդերեն – 64, 70, 119, 201, 202, 273
Իսպաներեն – 30, 37, 40, 45, 57, 78, 101, 118, 177, 236, 243, 264
Իտալերեն – 20, 22, 30, 44, 50, 60, 71, 73, 92, 101–103, 106, 119, 142, 174, 175, 177, 223, 265, 267–268, 271–275, 279, 280, 293, 297, 298
Իրանական լ-ներ – 102, 153, 169, 221
- Լադերեն** – 163, 312
Լակ – 174
Լանգոնկ – 274
Լատիներեն – 14, 19, 20, 22, 24, 27,

- 29–32, 37, 39, 40, 42, 43, 45, 47, 49, 50, 52, 53, 55, 57–60, 64, 65, 69, 70, 89, 105, 117, 119, 122, 143, 145, 147, 152, 155–157, 159, 162, 167, 169, 171–173, 180, 181, 182, 184, 188, 199, 201, 212, 219–221, 227, 231, 240, 244, 246, 249, 251, 267, 269, 318, 329
- Լատիշերեն }
Լեթերեն } – 219
- Լեհերեն – 157, 175, 176, 243, 310
- Լիտվաներեն – 49, 69, 70, 71, 119, 120, 171, 213
- Խալդերեն – 190, 260
- Խալխա-մոնղոլերեն – 205
- Խուրի – 260
- Կարարիներեն – 176, 218, 240, 266, 279
- Կարիկ (cabyle) – 172
- Կամիսերեն – 169, 221
- Կատալան – 274, 297
- Կատե (kāte) – 119
- Կարիեր (carrier) – 160, 172, 240
- Կելտական լ-ներ – 70, 188, 202, 322
- Կիզրաթի (gizrati) – 173
- Կիկույու (kikuyu) – 173
- Կիմբերեն – 65
- Կիչե (quiche) – 176
- Կովկասյան լ-ներ – 139, 218, 260
- Կվակիութլ (kwakiutl) – 164
- Կրի (cri) – 173
- Կունամա (kunama) – 244
- Հաթերեն – 179, 260
- Հարավլավական լ-ներ – 40
- Հառասա – 156
- Հին Ավեստա – 234
- Հին բարձր գերմաներեն – 64, 173
- Հինդուստանի – 222, 242, 243, 270, 309
- Հին իոլանդերեն – 52, 188, 201, 221
- Հին իրանական լ-ներ – 306
- Հին պարսկերեն – 32, 182, 199, 206, 220, 229
- Հին պրուսերեն – 69, 70, 162
- Հին սլավոներեն – 29, 64, 65, 70, 119, 169, 176, 221
- Հին քիմբերեն – 188
- Հին ֆրանսերեն – 70, 93, 103, 162
- Հնդարիական լ-ներ, տե՛ս Հնդեվրոպական լ-ներ
- Հնդեվրոպական լ-ներ – 200, 201, 223, 240
- Հնդեվրոպական նախալեզու – 14, 21, 30, 31, 35, 36, 40, 49, 63–65, 70, 80, 89, 143, 147, 152, 156–159, 162, 165, 169, 171, 180, 185, 188, 190, 199, 203, 213, 214, 220, 223, 230, 234, 246, 250, 267
- Հնդիկ-իրանական լ-ներ – 169
- Հնդկերեն – 121, 251
- Հոլանդերեն – 52, 53, 57, 187, 201, 202, 213, 246
- Հունարեն – 14, 20, 24, 29, 32, 40, 42, 43, 45, 53, 57, 60, 64, 69, 70, 107, 110, 114, 119, 122, 142, 154, 156, 157, 159, 162, 166, 168, 169, 171, 173, 180, 182, 187, 199, 201, 203, 213, 215, 219, 220, 221, 231, 233, 234, 244, 245, 246, 249, 250, 267, 273, 294, 302, 303, 313, 329
- Հունգարերեն – 200, 240, 281
- Հուրոն (huron) – 121
- Ճապոներեն – 115, 156, 160, 200, 201, 218
- Ճավայերեն – 162
- Մալայան լ-ներ – 240
- Մալայերեն – 101
- Մելանեզ (յան)իական լ-ներ – 120, 290
- Մենգրելերեն – 161
- Մենթավայ (mentawai) – 162
- Միջին բարձր գերմաներեն – 173
- Միվոկ (mivok) – 160
- Միտաներեն – 260
- Մոնղոլերեն – 205, 218, 256, 311
- Յաագան (yaagan) – 142
- Յուկի (yuki) – 160
- Նագա (naga) – 100
- Նամա – 118
- Նգունա (nguna) – 290
- Նորալատին, տե՛ս Ուոմանական լ-ներ
- Նոր Հնդկական լ-ներ 251
- Նոր Հունարեն – 57
- Նորպոմերանյան լեզու – 174

- Շվեդերեն** – 70, 218, 222, 236, 271, 273, 303
- Չամ լ-ներ** – 162
- Չեխերեն** – 218, 264, 267, 284
- Չեռոկի** (cherokee) – 120
- Չիմշիան** (tsimshian) – 163
- Չինարեն** – 32, 122, 140, 141, 165, 200, 201, 218, 226
- Չինուկ** (chinook) – 165, 172
- Չուվաչերեն** – 47, 242, 265, 280
- Թահիլավերեն** – 16, 32, 153, 170–172, 282
- Թարսկերեն** – 13, 32, 40, 41, 42, 44, 47, 52, 54, 55, 65, 67, 75, 84, 89, 92, 101, 103, 108, 114, 115, 142, 147, 149, 153, 172, 181, 182, 201, 202, 243, 263, 264, 280, 281, 282, 288, 290, 306, 307, 310
- Պլե-տեմեր** (ple-temer) – 162, 233
- Պոլինեզյան լ-ներ** – 160, 240, 269
- Պորտուգալերեն** – 175, 224, 243, 264, 265, 274, 287, 293, 396
- Պրովանսալ** – 22, 176
- Ջավայերեն** – 218, 280
- Ռետոռոռման** – 177
- Ռոլհ** (rolh) – 267
- Ռումանական լ-ներ** – 22, 297
- Ռումիներեն** – 176, 292
- Ռուսերեն** – 13–15, 20, 23, 24, 29, 30, 32, 34, 37, 41–43, 47, 52–54, 60, 64, 67, 70, 72, 73, 75, 78, 81, 89, 91–93, 97, 98, 100–103, 105, 106, 109, 110, 114, 123, 140, 141, 147, 149, 159, 172, 173, 175, 183, 184, 189, 196, 201, 202, 218, 224, 231, 233, 242, 245, 246, 261, 265, 266, 267, 279, 282, 297, 307, 318, 326
- Սամոսական լեզու** – 269
- Սանսկրիտ(երեն)** – 32, 45, 49, 53, 64, 65, 69, 70, 101, 152, 156, 157, 162, 171, 199, 201, 202, 213, 215, 220, 221, 231, 246, 251, 267
- Սանտալի** (santali) – 161
- Սեմական լ-ներ** – 200, 206, 221, 293
- Սերբերեն** – 310
- Սիոնան** (sionan) – 219
- Սլավոնական լ-ներ** – 231
- Սլովեներեն** – 175, 322
- Սպաներեն, տե՛ս իսպաներեն**
- Սվահիլի** – 200, 201
- Սուխապվան (suislawan)** – 178
- Սումերերեն** – 71
- Վապպո** (wappo) – 160
- Վաֆիր** – 178
- Վերայական Հնդկերեն** – 230, 231
- Վելշ (welsh)** – 294
- Վիյոթ (wiyot)** – 176
- Վոթյակերեն** – 155
- Վոլոֆ (volof)** – 240
- Վրացերեն** – 98, 114, 163, 164, 189, 218, 226, 242, 260, 262, 266, 269, 282, 312, 313, 318
- Տաբասարան** – 160
- Տակելմա (takelma)** – 161
- Տաճկերեն** – 23, 41, 52, 92, 108, 116, 150, 204, 318
- Տամաշեկ (tamachek)** }
Տուարեգերեն } – 172
- Ցվա – 176**
- Ուրիխ(երեն)** – 139, 240, 266
- Ուգրոֆիննական լ-ներ** – 70, 200, 271
- Փանջարի (panjābī)** – 171
- Քաշմիրի** – 240
- Քրդերեն** – 84, 89, 153, 245, 270, 271, 309
- Քոչերեն** – 206
- Օյրոտերեն –**
- Օսերեն** – 153
- Օսկերեն** – 243
- Ֆիններեն** – 271, 306
- Ֆիջի – 221**
- Ֆրանսերեն** – 15, 18–20, 22–27, 29–32, 34, 35, 37–43, 45–50, 51–60, 66, 68, 69, 71–73, 75, 76, 78, 79, 84, 89, 93, 98, 100–110, 113, 114, 117, 119, 122, 125, 139, 140, 142, 143, 145, 147, 155, 157, 167, 183, 196, 198, 201, 203, 221, 223, 224, 226, 227, 235, 237, 246, 248, 261, 265, 266, 267, 269, 273, 274, 279, 280, 282, 286, 288, 292, 298, 299, 300, 307–310, 312, 316, 318
- Ֆլորիդա – 178**

**ՀԱՅԵՐԵՆ ԲԱՐԲԱՌՈՒԵՐ, ԵՆԹԱԲԱՐԲԱՌՈՒԵՐ
ԵՎ ԽՈՍՎԱԾՔՆԵՐ**

Ագուլիս – 88, 97	Ղարաբաղ – 14, 47, 54, 67, 90, 97, 102,
Ախալցիսա – 71	107, 150, 272, 324
Ակն – 81, 88	Ղրիմ – 55, 108
Առտիալ – 156	Մարաղա – 40
Ապանիսեղ – 190	Մեղրի – 102
Ատափազար – 175	Մուշ – 81, 88, 297
Արդվին – 263	Նոր Նախիջևան – 47, 49, 52, 57, 88, 101,
Եվրոլիս – 150, 157	147, 148, 154, 327, 329
Երևան – 64, 67, 68, 88, 89, 147, 148, 190,	Շամախի – 47, 67, 311
327	Շամշադին – 327
Թավրիզ – 40, 81, 88	Պոլիս – 13, 47, 48, 54, 55, 68, 71, 78, 79,
Թբիլիսի – 89	81, 88, 89, 91, 94, 100, 147, 148, 150, 158,
Թեհրան – 55	175, 179, 182, 190, 191
Լոռի – 71	Սեբաստիա – 70, 150
Խարբերդ – 90	Սեովկ (Բութանիս) – 35
Կարին – 81, 88, 89, 312	Սյունիք – 47
Հաճին – 18, 54, 98, 263, 294, 327	Սվենիս – 19, 35, 67, 68
Համբեն – 67, 89, 95	Սուչավա – 147
ՀունգարաՀայ – 190	Վան – 64, 81, 88, 89, 277, 327
Ղաղախ – 81, 88	Ուրմիս – 81, 88

Արխաղ. – արխաղերեն
ալբ(ան). – ալբաներեն

ՀԱՄԱՌԱԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ա. ԼԵԶՈՒՆԵՐ

(Բառասկզբում՝ Հ = Հին, մ = միջին, ն = նոր)

աղվ. — աղվաներեն	
անգլ. — անգլերեն	
անգլոսաքս. } անգստ. } — անգլոսաքսոներեն	
աննամ. — աննամերեն	
աշխ. — աշխարհաբար	
արաբ. — արաբերեն	
բասկ. — բասկերեն	
բելուջ. — բելուջերեն	
բուլղար. — բուլղարերեն	
բրետ(ոն). — բրետոներեն	
բրըտոն. — »	
գալլ. — գալլերեն	
գերմ. — գերմաներեն	
գնչ. — գնչուերեն	
գոթ. — գոթերեն	
գրբ. — գրաբար	
դան. — դանիերեն	
դրավիդ. — դրավիդյան	
եբր. — եբրայեցերեն	
եվր. — եվրոպական	
գնդ. — գենդերեն	
էսկիմ. — էսկիմոսերեն	
թամիլ. — թամիլերեն	
թրք. — թուրքերեն	
թուրք. — »	
իոլ. — իոլանդերեն	
իսպան. — իսպաներեն	
իտալ. — իտալերեն	
իրան. — իրանական	
լատ., լտ. — լատիներեն	
լեզզ. — լեզզիերեն	
լեթթ. — լեթթերեն	
լեհ. — լեհերեն	
լիթ. } — լիտվաներեն	
լիտ(վան). } — լիտվաներեն	

լտ. — լտե՞ս լատ.	
կամիս. — կամիսերեն	
կելտ. — կելտերեն, կելտական	
կիմր. — կիմրերեն	
կով. — կովկասյան	
կորն. — կորներեն	
կումուխ. — կումուխերեն	
Հաթ. — Հաթերեն	
Ի հյ. } — Հայերեն	
Հիթիթ. — Հիթիթերեն	
Հիու. — Հին իուանդերեն	
Հյ. — Հայերեն	
Հն. — Հունարեն	
Հնդ. — Հնդկերեն	
Հլ. — Հոլանդերեն	
Հնկ. — Հնդեվրոպական նախալեզու	
Հպրո. — Հին պարսկերեն	
Հպ. } — Հին պրուսերեն	
Հարուս. — Հին սլավոներեն	
Հալ. — Հին սլավոներեն	
Հունգ(ար). — Հունգարերեն	
Հքիմր. — Հին քիմրերեն	
Հքր. — Հին քրանսերեն	
Ճապոն. — ճապոներեն	
Ճիջ. Հյ. — միջին Հայերեն	
Ճոնդոլ. — ճոնդոլերեն	
յապոն. — տե՞ս ճապոն.	
նհն. — նոր Հունարեն	
շվ(եդ). — շվեդերեն	
չել. — չելսերեն	
չին. — չինարեն	
չովաշ. — չովաշերեն	
Ազլ. — Ազուլիս	
Ախց. — Ախացիս	
Առտ. — Առտիալ	

պահլ. – պահլավերեն պհլ. – տե՛ս պահլ. պորտ. – պորտուգալերեն պրով. – պրովանսալ պր. – պարսկերեն	սկանդ. – սկանդինավյան մնա. – տե՛ս սանս. սվան. – սվաներեն սում. – » սումեր. – սումերերեն
ու. – ոռւսերեն ոռման. – ոռմանական ոռոմին. – ոռոմիներեն ոռս. – ոռւսերեն	վր., վրաց – վրացերեն տճկ. – տաճկերեն
սանս., սնս. – սանսկրիտ սեմ. – սեմական սերբ. – սերբերեն ալ. – սլավոն(երեն), սլավոնական պավ. – » պով(են). – սլովեներեն սլովակ. – սլովակերեն	ուրիխ. – ուրիխերեն ուղեկ. – ուղեկերեն օսմ(ան). – օսմաներեն քրդ. – քրդերեն ֆինն. – ֆիններեն ֆր., ֆրանս. – ֆրանսերեն
<i>թ. ՀԱՅԵՐԵՆ ԲԱՐԲԱՌՈՆԵՐ, ԵՆԹԱԲԱՐԲԱՌՈՆԵՐ ԵՎ ԽՈՍՎԱԾՔՆԵՐ</i>	
Ալ. – Ասլանըեղ Ատ(ափ). – Ատափազար Արբ. – Արաբկիր Արդ. – Արդվին Եվդ. – Եվդոկիա Երև. – Երևան Թավր. – Թավրիդ Թբ. – Թբիլիսի Թեհ. – Թեհերան	Մդ. – Մեղրի Մշ. – Մուշ Մրդ. – Մարադիան Ննիս. – Նոր Նախիջևան Շմ. – Շամախի Շմշ. – Շամշադին Պլ. } – Պոլիս Սեբ. – Սեբաստիա Սէ. – Սուչավա Սվեդ. – Սվեդեն Վն. – Վան Ուրմ. – Ուրմիա
Կր. – Կրիստոնէան Կոշ. – Կոշիկան Կուր. – Կուրդական Կուտ. – Կուտայս Խր. – Խրութեան Խուճ. – Խուճան Հովհաննես. – Հովհաննեսիան Հովհաննեսի. – Հովհաննեսիան	Վահ. – Վահագին Վահակ. – Վահակին Վահակով. – Վահակովին Վահակուլ. – Վահակուլին Վահակուլի. – Վահակուլիին Վահակուլիս. – Վահակուլիսին Վահակուլիսի. – Վահակուլիսիան Վահակուլիսիա. – Վահակուլիսիան

գ. ՕՐԻՆԱԿՆԵՐԻ ՀՂՈՒՄՆԵՐ

Առաջարկվող հասորի օրինակների աղբյուրների համառոտագրությունները հիմնականում նույնանում են Արմատականի հղումների հետ: Այդ պատճառով գրական հին աղբյուրների համառոտագրությունների ցանկում աղբյուրների մատենագիտական լիակատար բնութագրում չի արգում՝ հետաքրքրողներին խորհուրդ տալով օգտվել «Հայերեն արմատական բառարանի» առաջին հասորի սկզբում դրված ցանկերից:

Արևելահայերեն գեղարվեստական գրականության օրինակները քաղված են երեք հիմնական աղբյուրներից՝ Հ. Սիրաս, Զգրված օրենք («Անահիտ» վեպի նախնական անվանումը), Շիրվանզաղե, Երկերի լիակատար ժողովածու, Դ. Դեմիքյան, Վարդանանք՝ հիմնականում ցուցագրելու համար լեզվական շեղումները: Այս աղբյուրների համառոտագրությունները համատեքստից հասկանալի են ընթերցողին, այդ պատճառով ցուցակում չեն ընդգրկվում:

Ագաթ. – Ագաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց

Անկ. գիրք առաք. – Անկանոն գիրք առաքելականք

Առաք. – Առաքել վարդապետի Դավրիժեցւոյ Պատմութիւն...

Արմ. – Արմատական բառարան

Բուզ. – Պատմութիւն Բուզանդ Փաւստոսի

Եղն. – Եղնկայ Կողբացւոյ... Եղծ աղանդոց

Եղն. Խրատ. – Եղնկայ վարդապետի Խրատք...

Եփր. մատ. – Ս. Եփրեմի մատենագրութիւնք (Ճն. Ել Ան)

Եւս. պտմ. – Եւսերիտոսի Կեսարացւոյ Պատմութիւն Եկեղեցւոյ...

Քր. – Եսերի Պամփիլիայ Կեսարացւոյ, Ժամանակականք (Քրոնիկան)

Թր. քեր.

} – Արուեստ Դիոնիսեայ քերականի...

Իգնատ Ղկ. – Մեկնութիւն Ս. Աւետարանին Ղուկասու, Իգնատիոսի վարդապետի

Խոր. – Մ. Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց...

Կոր. – Կորին վարդապետի Պատմութիւն Ս. Մեսրոպայ

Մանդ. սիր. – Յովհան Մանդակունի, Յաղագս սիրոյ...

Միս. բժշկ., Հեր. – Միսիթարայ բժշկապետի Հերացւոյ Ջերմանց Միսիթարութիւն

Մտթ. ևագր. – Մատթէոս վարդապետի ... Գիրք ութն խորհրդոց...

Նչբ. – Նոր բառգիրք Հայկաղեան լեզուի

Նչ.

} – Եսայի վրդ ... Նչեցւոյ ... Մեկնութիւն ...

Ոսկ. – Ոսկերերան

Ոսկ. (պօղ.) – Յովհաննու Ոսկերերանի Մեկնութիւն թղթոցն Պօղոսի...

Պղատ. տրմ. – Պղատոնի Տրամախօսութիւնք

տիմ. – Պղատոնի առ Տիմէոս ...

տրմ. օրին. – Պղատոնի օրինաց և օրէնսդրութեանց...

ՍԳր. – Աստուածաշունչ մատեան Հին և Նոր Կուակարանաց

Ծն. – Ծնունդը

Ել. – Ելք

Թագ. թագ. – Գիրք թագաւորութեանց...

Ա. բ. Եղր, գիրք առ, բ.

**Առակը – Առակը Սողոմոնի
Աղ (ձ.) – Գիրք սաղմոսաց Գաւթի
Ժղ. ժող. – ժողովող
Երգ. – երգ երգոց
Ես. – Մարգարէութիւն Եսայեայ
Հո. – Թուղթ Պօղոսի առաքելոյ առ Հոռվմայեցիս
Յովել – Մարգարէութիւն Յովելայ
Միք. – Մարգարէութիւն Միքիայ
Մտթ. – Աւետարան ըստ Մատթէոսի
Մրկ. – Աւետարան ըստ Մարկոսի
Ղուկ. }
Ղկ. } – Ավետարան ըստ Ղուկասու
ՅՀ. – Աւետարան ըստ Յովհաննու
Գծ. գործ. – Գործք առաքելոց
Կոր. ա. բ. – Թուղթ Պօղոսի առ Կորնթացիս
Եփես. – Թուղթ Պօղոսի առ Եփեսացիս
Թես. ա. բ. – Թուղթ Պօղոսի առ Տիմոթէոս
Տիմ. – Թուղթ Պօղոսի առ Տիմոթէոս
Սեբեր. – Սեբերիանոսի Եմեսացոյ Ճառք
Սեբ. – Պատմութիւն Սեբէոսի եպիսկոպոսի**

Վրք. Հց. – Վարք սրբոց Հարանց...
Փարայ. – Ղաղարայ Փարակեցոյ Պատմութիւն Հայոց
Փիլ. – Փիլոնի Հերքայեցոյ Ճառք
Փիլ. սամիս. – Փիլոնի առանց պատրաստութեան ի Սամիսովն

Դ. ԱՅԼՔ

անձ. բառ. – Անձնանունների բառարան
աշխ. – աշխարհաբար
արք. – արքեպիսկոպոս
Բաց. } Բց. } – բացառական (Հոլով)
բնձ. – բնաձայնություն, -ական
գավ. } Գվ. } – գավառական
զիտ. աշխ. – զիտական աշխատություններ
գործ. } Գրծ. } – գործիական (Հոլով)
հժ. – երկերի ժողովածու
եպս. – եպիսկոպոս
Եր. լիակ. ժող. – երկերի լիակատար ժողովածու
երկ. – երկեր
երկաս. – երկասիրություններ
ընկ. – ընկեր
թրգմ. – թարգմանություն, -ական
ժող. – ժողովրդական

ինչ. – ինչպես
 Ծան. – ծանոթագրություն
 Հարդ. – հարդական
 Հ. } – հատոր
 Հոր. տե՛ս Հոդ
 Հմմտ. – համեմատե՛լ, -ի՛ր
 Հյց. – հյցական (Հոլով)
 Հոդ. – հոգնակի
 Հրմ. – հրամայական
 Հրտր. – հրատարակություն, հրատարակված (է) ևն
 Աերդ. – ներդոյական (Հոլով)
 Ախ. – նախապես
 Աշանակ. – նշանակություն, -թյամբ, նշանակում է ևն
 Ապամ. – պատմական (Հոլով)
 Ակտ. Հմլս./Համ. – ակտհամալսարան
 Աեռ. – սեռական (Հոլով)
 Վրդ. – վարդապետ
 Մպ. – տպագրություն, -գրված
 Մր. – տրական (Հոլով)
 Փիսր. – փոխաբերություն, -աբար
 Օր. – օրինակ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Հրաչյա Աճառյանի «Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի» մենագրության «Իմաստաբանություն, Բառաքննություն, Շարահյուսություն» հատորը	5
ԻՄԱՍՏԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	9
Իմաստ	11
Բառի իմաստը	13
Իմաստի փոփոխություն	14
Իմաստի տարտարություն	15
Միալ իմաստ	16
Բազմիմաստություն և համանմանություն	18
Բառերի նախանշանակությունը	20
Բառի լարտաբին ձևի] և իմաստի հարաբերությունը	21
Իմաստի փոփոխության ժամանակը	26
Հակառակ իմաստ	27
Բառերի իմաստի փոփոխություն նյութականից վերացական	29
Մասնավոր և ընդհանուր փոփոխություն	30
[Անպայմանականը և պայմանականը]	31
Իմաստի հարաբերականությունը	33
Նոր իմաստի տարածումը	35
Իմաստի փոփոխության պայմանները	35
Իմաստի փոփոխության դասակարգությունը	36
Նմանողությամբ անվանում	39
Սեոր դառնում է տեսակ	40
Տեսակից տեսակ	40
Տեսակը զառնում է սեռ	40
Բառի իմաստի [փոխվելը տեղափոխությամբ]	41
Մասնավորից ընդհանուր	41
Ընդհանուրից մասնավոր	43
Իմաստի մեջ զգայնությունը	44
Քաղաքավարական բացատրություն կամ պարկեշտարանություն	47
Իմաստի մեղմություն	47
Հեղնանք	48
Դրականը բացասական	48
Սաստկություն	49
Գգվական բառեր	50
Իմաստի բարձրացում կամ աղնվացում	50
Նախատական կամ արհամարհական լեզու	51
Ստորացում կամ հոսեցում	51
Նշանակության աստիճաններ	54
Տարանշացում	54
Միալ թարգմանություն	55
Փոխաբերություն	55
ՄԵΤՈՆՅՄԻE [փոխանունություն], SYNECDOQUE	57
Մարը ամբողջի տեղ	57

Պարունակողը պարունակալի տեղ	58
<i>ELLIPSE</i> [կրճատում, գեղչում]	59
ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ	61
Մուտք	63
Արմատ	63
Անպարկեշտ և պարկեշտ բառեր	66
Ժողովրդական բառեր	68
Նախատական բառեր	68
Արգելված բառեր	69
<i>ARGOT</i>	71
Ծածկալեզու	73
Ծածկալեզվի ձևեր	73
Ծածկալեզուներ	74
Սրախոսություն	76
Կատակ	78
Կատակով բառեր	79
Բնաձայն բառեր	79
Մանկական բառեր	80
<i>SUBSTRAT</i>	90
Գավառական բառեր	90
Ժողովրդական խոսքեր	91
Առած	93
Ասացվածք	95
Հոմանիշներ	95
Հոմանիշների շարքեր	100
Համանուն	101
Փոխառյալ բառեր	101
Միջազգային բառեր	103
Նորակերտ բառեր	104
Բարդ բառ	106
Մասունք բանի փոխանակություն	107
Մարդու անունից բառ	108
Տեղանունից բառ	109
Բացարձակ և հարաբերական, պայմանական	111
Լեզվի կազմը տրամարանության հետ	115
Սեռ և տեսակ բառի մեջ	117
Բառի հորինման պատմությունը	121
Բառերի հաճախականությունը	124
Բառերի անհատականությունը	132
Բառը նախադասության մեջ	140
Իրականության երեք ձևերը	141
Անհատական բառապաշար	141
Լեզվի հիմքը նյութական է	143
Նախ գաղափար, հետո բառ	143
Բառերի կյանքը	145
Բառերի մրցում	145
Բառերի ջնջումը [մահը]	146

<i>[Տեղաշարժեր բառապաշարում]</i>	149
Արմատների կորուստը	151
Բառերի կորուստը	153
Անվան փոփոխում	154
<i>[Բառ և մասնիկ]</i>	155
Միջամասնիկ	161
Նախղիր և բայ	163
Նախամասնիկ	163
Ածանցում	166
Գոյականից կամ ածականից կազմված ածանցները	167
Մասնիկները [Հին հայերենում]	168
<i>[Փաղաքական, նվազական և առավելական մասնիկներ]</i>	170
ՀԱՎԵԼՎԱԾ	179
Դիտարկումներ առանձին ածանցների վերաբերյալ	179
-ագին	179
-ած	179
-ական, -կան	179
-ակ, -իկ, -ուկ, տե՛ս [փաղաքական, նվազական և առավելական մասնիկներ]	180
-ակն	180
-աղ	180
-ային	180
ան-	180
-անի	181
-անոց, -ոց	181
ապ-	182
-ավ, -ով, -իվ	182
-ավոր	182
-ար	183
-արան	183
-ացի, -եցի, -ցի	183
-եղ	185
-եղեն	185
-ենի	185
-եւ (և)	185
-երեն	185
-եցի, տե՛ս -ացի	186
-եր	186
ընդ-	186
-ի	186
-իկ, տե՛ս -ակ	186
-ին	186
-իչ	186
-իվ, տե՛ս -ավ	187
-կան, տե՛ս -ական	187
-ձան	187
-յա	187
-յան	187

-յուն	187
-շի	187
-ու	187
-ով, տե՛ս -ավ	187
-ովին	187
-ուտ	188
-որդ	188
-ոց	188
-ոք	188
-չա	188
-ված	188
տ-	188
-ցի, տե՛ս -ացի	189
-ու	189
-ություն	189
-ուկ, տե՛ս -ակ	190
-ուհի	190
-ումն	190
-ույն	190
-ուն	190
-ունի	191
-ուստ	191
Մրգ. փոխառյալ մասնիկներ	191
ՇԱՐԱՀՅՈՒԽՈՒԹՅՈՒՆ	193
Նախաղասության կազմը	195
Չեղալ նախաղասություն	197
Անվանական նախաղասություն	199
[Բայական նախաղասություն]	200
Անկապ նախաղասություն	204
Համադիր և անհամադիր նախաղասություններ	205
Անկանոն նախաղասություններ	206
Կիսաստ նախաղասություն	208
Անհարիր նախաղասություն	208
Միջանկյալ նախաղասություն	208
Հարաբերական նախաղասություններ	208
Երկրորդական և հարաբերական նախաղասություններ	212
Ստորաղասական նախաղասություն	215
Բացասական նախաղասություն	215
Հարցական նախաղասություն	217
Շարաղասություն (բառերի շարքը)	219
Համաձայնություն	223
Բառանձատ	225
Բառերի շարքը	225
Նախաղասությունների շարք	228
Դեմքի փոփոխություն	228
Բառերի տեղը և համաձայնությունը	229
Տոնի գործածությունը	230

<i>CATACHRÈSE</i>	232
<i>ELLIPSE</i> (գեղչում, բացթողում)	232
[Նախադասության անդամներ]	233
Ենթակա	233
Սեռի խնդիր	236
Բնության խնդիր	236
Հատկացուցիչ	237
Բացահայտիչ-բացահայտյալ	238
Ստորոգելի	239
Հոլովներ	239
Ուղղական	239
Սեռական	239
Տրական	241
Հայցական	242
Տրական և Հայցական	244
Ներգոյական	244
Կոչական հոլով	244
Հոլովների գործածությունը	245
[Ուղղական]	245
Սեռական	246
Տրական	248
Հայցական	249
Բացառական	251
Գործիական	253
Գործիականը զանազան նախորդներով	255
Ներգոյական	255
Հոլովական ձգողությունը	256
Թիվ	261
Հոգնակի	261
Հոգնակի-եղակի	263
Ածական	263
Ածականը գոյականի հետ	264
Ածականի տեղը	264
Ածականը գոյական	265
Ածականի տեղը գոյական	266
Ածականի համաձայնությունը գոյականի հետ	267
Ածականի աստիճանները	268
Գերազրական	268
Գոյականն իրքև ածական	269
Ածականի համաձայնությունը	269
Ածականի խնդիրը	270
Գոյական և ածական	270
Հող	271
Մի անորոշ հող	272
Թվական	278
Դասական թվական	278
Միւս (մյուս)	279

<i>Մի</i>	279
Թվականի տեղը	279
Թվականի հոգնակին	281
Մասնավոր պարագաներ	281
Թվականի համաձայնությունը	282
Հարաբերական	282
Որ	283
Որ-ի սխալ զործածություն	283
Հարաբերականի տեղը	283
Անորոշ անուններ	285
Անորոշ-ամեն	285
Կես	285
Անորոշ ածանց	287
Ուրիշ և միաս	287
Անորոշ	287
Ոմն	288
Իմն	288
Կէսք	288
Միւս և ուրիշ	288
Դերանուն	289
Անձնական դերանուն	290
Դերանվան տեղը	291
Ցուցական և ստացական	291
Ա, Դ, Ն	293
Ցուցական	294
Բայ	294
Ժամանակների փոխանակություն	294
Էական բայ	295
Ապառնի	296
[Պիտի]	297
[Հաստատական և բացասական]	297
[Բայի ժամանակները]	298
Բայի տեղը	298
[Հարակատար և ապառնի]	298
Ժամանակի սխալ	299
Բացասական բայ	300
[Ներկա՝ ապառնիի փոխարևն]	300
Եղանակները հայերենում	300
Կատարյալ և գերակատար	301
Ստորագասական	302
[Ստորագասական և ապառնի]	303
[Բայական դարձվածներ]	305
Բարդ ձևեր	306
Բայը իր խորդով	307
Ներգործական և կրավորական	308
Հարցական	308
Ստորագասական անցյալ	309

Հրամայական	309
Արգելական	311
Գերակատար	311
Կատարյալ	311
Անկատար	312
Պատմական ներկա	312
Անսովոր	312
Հոլովյալ բայ	312
Դերբայ	313
Աներևույթ	313
Անցյալ գերբայ	315
[Դերբայների գործածությունը]	317
Գոյական	321
Ածական [-թվական]	321
Դերանուն	322
Նախադրություն	323
Բարդություն և այլն	325
Մակբայ և այլն	326
Շաղկապ	327
Զայնարկություն	327
Հոդ	327
Երկիմաստ խոսքեր	328
Բառերու շարքը	329
Շեշտ և այլն	329
Յանկեր	331
Լեզուներ	333
Հայերեն բարբառներ և խոսվածքներ	336
Համառոտագրություններ	337
ա. Լեզուներ	337
բ. Հայերեն բարբառներ, ենթաբարբառներ և խոսվածքներ	338
գ. Օրինակների հղումներ	339
դ. Այլք	340
Բովանդակություն	343

ՀՐԱԶՅԱ ԱՃԱՌՅԱՆ

ԼԻԱԿԱՏԱՐ
ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՎԻ

ԻՄԱՍՏԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
ԲԱՌԱՔՆՈՒԹՅՈՒՆ
ՇԱՐԱՀՅՈՒՍՈՒԹՅՈՒՆ

Տեխնիկական խմբագիր՝ Վ. Զ. Բողյան

Կազմի ձևավորում՝ Գ. Վ. Մարիկյան

Համակարգչային շարվածքը
և ձևավորումը՝ Թ. Շ. Վարդանյան

Սրբագրիչ՝ Վ. Վ. Դերձյան

Ստորագրված է տպագրության՝ 31.10.05. թ.: Զափուլ՝ 70x100 1/16
թուղթ՝ օֆսեթ: Տպագրություն՝ օֆսեթ:
Հրատ.՝ 25.0 մամուլ, տպագր. 22.0 մամուլ=28.6 պայմ. մամուլի:
Տպաբանակ՝ 300: Պատվեր՝ 50-1:

Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, Ալ. Մանուկյան 1

Երևանի համալսարանի տպարան, Երևան, Աբովյան 52